Людзьмі звацца! —
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 27 ліпеня 1990 г. № 30 (3544) ● Цана 10 кап.

У НУМАРЫ:

Вікторыя НАСКОВА — лаўрэат II Усесаюзнага фестывалю польскай песні ў Віцебску. Аб тым, як праходзіла музычнае свята, — чытайце на стар. 3.

Фота Яўгена КОКТЫША.

АД НАШАГА ПАРЛАМЕНЦКАГА КАРЭСПАНДЭНТА

«ВЫЯЎЛЯЮЧЫ ВОЛЮ НАРОДА...»

Калі гэты нумар выйдзе ў свет, Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі, магчыма, ужо будзе прынята. Не блаславіўшы ў тым ці іншым выглядзе знамянальны дакумент, дэпутатам няма як разыходзіцца на канікулы. Для завяршэння сесіі Вярхоўнага Савета БССР неабходны — і палітычна, і псіхалагічна — магутны акорд.

Ці стане Дэкларацыя такім акордам? Як прагучыць ён? Чым азавецца ў кожным з нас?

«Вярхоўны Савет Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, *выяўляючы волю* народа Беларускай ССР, усведамляючы адказнасць за лёс беларускай нацыі.., пацвярджае дзяржаўны суверэнітэт Беларускай ССР як вяршэнства, самастойнасць і паўнату дзяржаўнай улады рэспублікі ў межах *яе тэрыторыі, а таксама* незалежнасць рэспублікі ў знешніх зносінах». (З праекта Дэкларацыі).

Мы, што называецца, доўга запрагалі. Прыглядаліся да вопыту суседзяў — Прыбалтыкі, Расіі, Украіны. Пад час парламенцкага абмеркавання пытання аб суверэнітэце Беларусі (на маю думку, найбольш цікавага і змястоўнага на гэтай сесіі) было выказана шмат разумных і прагрэсіўных думак. Бясспрэчна, прагрэсіўным з'яўляецца і праект Дэкларацыі, прынятый ў першым чытанні за аснову. Вось некаторыя палажэнні гэтай асновы, якія, трэба думаць, увойдуць і ў канчатковы тэкст Дэкларацыі.

Суверэннасць дзяржавы грунтуецца на ажыццяўленні беларускай нацыяй яе неад'емнага права на самавызначэнне, дзяржаўнасці беларускай мовы, вяршэнстве народа ў вызначэнні свайго *лёсу*. Вышэйшыя мэты дзяржаўнага суверэнітэту — свабоднае развіццё, дабрабыт і годнае жыццё кожнага грамадзяніна рэспублікі. Зямля, яе нетры, іншыя прыродныя рэсурсы і ўсе віды маёмасці, размешчаныя на тэрыторыі БССР, з'яўляюцца ўласнасцю беларускага народа, якому належаць выключныя правы па іх валоданню, выкарыстанню і распараджэнню. Рэспубліка мае права на сваю долю ў агульнасаюзным багацці. Тэрыторыя Беларусі з'яўляецца недатыкальнай і не можа быць зменена або выкарыстана без яе згоды. Устанаўліваецца вяршэнства Канстытуцыі БССР і яе законаў, за дакладным і аднолькавым выкананнем якіх наглядае Генеральны пракурор рэспублікі, прызначаны беларускім парламентам. Абвяшчаецца суверэннасць у захаванні і развіцці культуры беларусаў і іншых нацыянальнасцей рэспублікі, у стварэнні ўласнай нацыянальна-дзяржаўнай сімволікі, сістэмы інфармацыі, адукацыі і выхавання. БССР мае права на ўласныя ўзброеныя сілы, уласныя ўнутраныя войскі, органы дзяржаўнай бяспекі, вызначае парадак праходжання вайсковай службы яе грамадзянамі, самастойна вырашае пытанні размяшчэння войск і ўзбраення на сваёй тэрыторыі. **Тэрыторыя Беларусі абвяшчаецца бяз'ядзернай зонай, а рэспубліка — нейтральнай дзяржавай.**

Вельмі хацелася б прадказаць усеагульнае трыумфаванне ў бліжэйшыя выхадныя дні — масавыя шэсці, радасны люд на вуліцах і плошчах... Шкада, але наўрад ці спраўдзіцца гэты прагноз. І не толькі таму, што немагчыма раптам прачнуцца вольнымі. І не толькі таму, што, як слушна заўважыў дэпутат Н. Гілевіч, сапраўднага дзяржаўнага, эканамічнага, палітычнага суверэнітэту няма без суверэнітэту духу, суверэнітэту нацыянальнай самасвядомасці.

«Сутыкнуўшыся з праблемай (нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва. — А. Г.), якой паводле ўсіх марксісцкіх паняццяў у нас на шляху проста не павінна было быць, ініцыятары перабудовы разгубіліся, і дагэтуль не могуць яе нават дакладна кваліфікаваць, перажоўваючы ўсялякага роду «нацыяналізмы», «канфлікты», «сепаратызмы» і інш. Усё яшчэ не стае духу вымавіць словы, адэкватныя рэчаіснасці: руйнаванне апошняй сусветнай імперыі, спалучанае з агоніяй сталінскай сістэмы ў самым яе запаветным пункце, у самым сталінскім з усяго сталінскага», — *піша гісторык Ю. Афанасьеў.* І працягвае далей: «Галоўная крыніца напружанасці сёння — у недастатковым усведамленні як на ўзроўні дзяржаўнай палітыкі, так і на ўзроўні масавай псіхалогіі таго найкапітальнага факта, што СССР — гэта не краіна, не дзяржава. Еўразійская прастора, пазначаная на карце свету гэтымі літарамі і якая называлася раней Расійскай імперыяй — гэта свет светаў, гэта розныя культуры і цывілізацыі, гэта суседства мноства краін і дзяржаў, *якія сталіся ад свайго* каланіяльнага і каланізатарскага мінулага, якія змучаны і зняважаны сталінскім уніфікатарствам».

47 дэпутацкіх галасоў было пададзена за праект Дэкларацыі, распрацаваны Беларускім народным фронтам і прадстаўлены з трыбуны сесіі З. Пазняком. Праектам прадугледжвалася пацвердзіць незалежнасць Беларусі паводле III Устаўной граматы Рады БНР ад 25 сакавіка 1918 г., надаць беларускай дзяржаве афіцыйнае найменне Беларуская Рэспубліка, такім чынам засведчыўшы пераемнасць дзяржаўнасці ад БНР і БССР. Незалежнасць Беларусі магла б ажыццяўляцца праз пераходны перыяд, палажэнні якога вызначаліся б Дэкларацыяй і адпаведным дагаворам паміж БССР і СССР тэрмінам не больш аднаго года, на працягу якога Беларусь захоўвала б пэўныя саюзныя стасункі з СССР. Пераходны перыяд павінен быў бы завяршыцца скліканнем Усебеларускага Устаноўчага Сойма.

Іншымі сваімі палажэннямі праект Дэкларацыі БНФ істотна паўплываў на тэкст праекта, прынятага сесіяй за аснову. І, здавалася б, здаровы сэнс і абачлівасць падказвалі, што, мабыць, і не было асаблівай патрэбы здабываць тыя некалькі дзесяткаў галасоў... Але ж ці не з'яўляецца гэта адным з «абавязкаў» апазіцыі — выпрабоўваць мяжу мыслення і рашучасці парламенцкай большасці?

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

ДЭПУТАЦКІ КЛУБ «ЛіМа»

Чаго «не заўважылі» юрысты

Пасля двух з паловай месяцаў работы Мінскі гарадскі Савет народных дэпутатаў узяў тайм-аут — да восені. У ходзе сесіі былі выбраны старшыня гарсавета — А. Герасіменка і яго намеснік — А. Гурыновіч, вызначана структура Савета, прыярытэтныя кірункі дзейнасці, выбраны старшыні пастаянных і часовых камісій. А вось старшыню гарвыканкома, нягледзячы на шматлікія спробы, пакуль так і не ўдалося выбраць. І гэта стала адной з прычын датэрміновых канікулаў дэпутатаў, якія так і не змаглі прыйсці да кансенсуса па прынцыповых пытаннях.

У чым жа справа? Чаму сесія ідзе так марудна і няроўна, нейкімі штуршкамі, час ад часу загразаючы у так званых працэдурных пытаннях — у той час, як праблемы вялікага горада чакаюць вырашэння!

Над гэтым разважае дэпутат Мінсавета.

Вось ужо больш як два месяцы працуе сесія Мінсавета. Мне ўяўляецца, што тэмпы нашага руху наперад зусім неблагія, калі параўнаць іх з тэмпамі работы Саветаў іншых гарадоў краіны. Між тым, некаторыя дэпутаты патрабуюць тэрміновага прыняцця фундаментальных рашэнняў і неадкладнага іх выканання. Ды лічу, што спяшацца трэба павольна. І галоўнае—не паддавацца апаратным гульням, арганізатары якіх знарок або паскараюць ход сесіі, або ў патрэбны для іх момант прытармажваюць яго.

Старт апаратным гульням, на мой погляд, быў дадзены ў дзень выбрання мандатнай камісіі. Аргкамітэт па падрыхтоўцы сесіі вырашыў рэкамендаваць у мандатную камісію 11 чалавек для падрыхтоўкі прапаноў па пацвярджэнні паўнамоцтваў дэпутатаў. Кожная з трох дэпутацкіх груп дэлегавала ў камісію сваіх прадстаўнікоў. Ад «Демократического согласия»—3 чалавекі, ад «Дэмакратычнай плыні» і партгрупы — па 4. Аднак у спісе, які атрымалі дэпутаты, аказалася не 11, а 15 прозвішчаў. Чатыры чалавекі былі ўведзены ў камісію апаратным спосабам, у парушэнне артыкула часовага рэгламенту сесіі, паводле якога права вылучэння даецца толькі дэпутатам. Спроба ж ураўнаважыць прадстаўніцтва ад груп за кошт пашырэння спісу камісіі на самой сесіі была блакіравана.

Дэпутат У. Мікуліч, загадчык аддзела гаркома партыі, у аргкамітэце адказваў за фарміраванне мандатнай камісіі. Высветліць у яго, якім чынам з'явіліся чатыры новыя прозвішчы ў спісе мандатнай камісіі, не ўдалося. Запіскі ад кожнай групы з пералікам прозвішчаў прэтэндэнтаў не захаваліся. Загадчык арганізацыйна-інструктарскага аддзела гарвыканкома Я. Янковіч таксама не адказаў, чаму ў спісе з'явіліся новыя прозвішчы.

Вынікі гэтай апаратнай акцыі праявіліся пры выбарах старшыні мандатнай камісіі, а таксама і ў далейшым, калі галасаваннем трэба было прыняць выгадныя апарату рашэнні. Супраць выбрання інспектара Мінскага абкома партыі дэпутата І. Чэсака старшынёй мандатнай камісіі на яе пасяджэнні было пададзена 7 галасоў, за — 8. Пры гэтым, рашаючым для выбрання Чэсака старшынёй (пры роўнасці «за» і «супраць») аказаўся яго ўласны голас. Канечне, юрыдычныя нормы парушаны не былі. А як быць з нормамі этычнымі?

Апаратныя гульні працягваліся і ў ходзе работы мандатнай камісіі. Заявы і скаргі на розныя парушэнні закона аб выбарах паступілі больш як па 70 дэпутатах. І хоць у мандатнай камісіі былі такія спрактыкаваныя юрысты, як пракурор горада дэпутат В. Іваноў, намеснік начальніка Маскоўскага РАУС г. Мінска дэпутат В. Аўсяннікаў, яны «не заўважылі» мноства парушэнняў закона, якія дапусцілі ўчастковыя, акруговыя і гарадская выбарчыя камісіі. Напрыклад, па сямі акругах (№№ 7, 18, 136, 211, 230, 246, 250) выбарчыя камісіі перад другім турам выбараў незаконна зменшылі колькасць выбаршчыкаў у спісах на некалькі сот чалавек. А па акрузе № 211— больш чым на тысячу чалавек. Пракурор Іваноў пакінуў без задавальнення скаргі многіх грамадзян, якім гарадская камісія адмовіла ў рэгістрацыі па той прычыне, што яны не жывуць ці не працуюць на тэрыторыі акругі. Пры гэтым, яшчэ ў пачатку выбарчай кампаніі, рашэннем гарадской выбарчай камісіі прадпрыемствы і арганізацыі апынуліся паза тэрыторыямі тых або іншых выбарчых акруг. Пазней камісіі скарысталі гэта, узяўшы на сябе ролю даўнейшых перадвыбарчых сходаў і адсякаючы няўгодных апарату кандыдатаў. Толькі за адзін дзень 10 красавіка такі лёс спасціг 46 чалавек — дэмакратычных кандыдатаў, у тым ліку 15 членаў БНФ. І ў той жа час юрысты «не звярнулі ўвагі» на тое, што многія з зарэгістраваных кандыдатаў — наменклатурных работнікаў — «не жывуць і не працуюць» на тэрыторыі акругі. 24 такія кандыдаты атрымалі у выніку мандаты дэпутатаў гарсавета. Беспрынцыповая, калі не сказаць больш рэзка, пазіцыя органаў пракуратуры горада прывяла да шматлікіх выпадкаў злоўжывання словамі «як правіла» ў артыкуле 33 Закона аб выбарах у мясцовыя Саветы народных дэпутатаў. Рэгіструючы, скажам, партыйнага работніка, сфера дзейнасці якога нібыта распаўсюджваецца на тэрыторыю раёна горада, камісія ў той жа час адмаўляла ў рэгістрацыі кіраўніку навуковага калектыву, сфера дзейнасці якога тычыцца ўсёй рэспублікі. Я маю на ўвазе акругу № 37, дзе намаганнямі гарадской камісіі двойчы скасоўваліся рашэнні акруговай камісіі аб рэгістрацыі кандыдатам у дэпутаты А. Тарасевіча. І гэта пры тым, што ў названай акрузе зусім няма прадпрыемстваў і арганізацый! Такім чынам, адкрыта быў парушаны арт. 2 Закона аб выбарах, які гарантуе роўныя правы грамадзян быць выбранымі ў Саветы незалежна ад роду заняткаў. Гэта парушэнне не толькі Канстытуцыі БССР, але і Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека.

У дакладзе мандатнай камісіі на сесіі Мінсавета не быў названы, на вялікі жаль, ніводзін з пералічаных фактаў, не была прыведзена ніводная скарга з тых, што паступілі у камісію.

Асобна хачу сказаць пра «незапланаваныя» перапынкі ў рабоце нашай сесіі. Думаю, што двухдзённы перапынак пасля выбрання старшыні Мінскага Савета быў выкліканы тым, што апарат на гэты момант не зарыентаваўся, як яму быць далей. Не сумняваюся, што ў запасе апаратчыкаў яшчэ нямала «хадоў». Вось толькі ці не завядзе гэтая гульня ў тупік?

Аляксандр ДРАНІЦКІ,
народны дэпутат
Мінсавета.

Думка чытача

Ёсць сумненні...

Некалькі меркаванняў наконт «Запіскі Вярхоўнага Савета БССР аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі»

Неабходнасць рэальнага **дзяржаўнага** суверэнітэту Беларусі даўно наспела, і думка аб ёй *выказвалася неаднаразова.* У прыватнасці, прадстаўнікамі Беларускага народнага фронту. Колькі палітычных, а часам і іншых *тумакоў* давялося ім атрымаць за гэта з боку рэспубліканскіх улад! Ужо адна гэтая акалічнасць выклікае пытанне: «Ці ёсць у беларускага народа магчымасць на падставе Запіскі аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі Старшыні Вярхоўнага Савета БССР М. Дземянцея здабыць сапраўдны дзяржаўны суверэнітэт?»

Падстаў для сумнення шмат. У прыватнасці, такія.

Неабгрунтаванае адмаўленне ў рэгістрацыі БНФ на сесіі Вярхоўнага Савета.

Ідэалагічны альянс і цеснае ўзаемадзеянне *многіх* прадстаўнікоў кіруючых колаў рэспублікі з яўнымі праціўнікамі рэальнага суверэнітэту, незалежнасці іншых рэспублік, з «інтэрфрантамі».

Схільнасць гэтых прадстаўнікоў наўмысна блытаць права нацый на самавызначэнне аж да аддзялення, змаганне за рэальны суверэнітэт з сепаратызмам, месніцтвам, нацыяналізмам, шавінізмам.

Распаўсюджанасць у кіруючых колах філасофіі нацыянальнага нігілізму і звышінтэрнацыяналізму.

Калі ўсё ж цепліць надзею на лепшае, то адносна «Запіскі і курсу на Саюз дзяржаў (канфедэрацыі) можна і трэба, напэўна, сказаць наступнае.

Па-першае, у прэамбуле «Запіскі» канстатуецца, што суверэнітэт і незалежнасць Беларусі ў складзе «единой советской федерации» практычна адсутнічаў. Але не робяцца патрэбныя высновы, якія раскрываюць і пазітыўна абгрунтоўваюць неабходнасць пераходу рэспублікі да поўнага суверэнітэту: адзіная савецкая федэрацыя прывяла да затрымкі развіцця многіх народаў і з'явілася ці не адным з галоўных тармазоў сацыяльнага і эканамічнага прагрэсу ва ўсім Саюзе, чым пацвярджаецца вядомы гістарычны факт (дарэчы, ён прызнаваўся Леніным), што ўнутрана «пестрое в национальном отношении *государство — отсталость*» (У. І. Ленін, ПЗТ, т. 25, с. 263).

Выйсце з адсталасці, якой мы бясспрэчна «дасягнулі» *амаль ва ўсіх аспектах*, ляжыць праз адмаўленне ад імперскай палітыкі і ператварэнне Саюза рэспублік у Саюз суверэнных дзяржаў, як тое прапанавана М. С. Гарбачовым. Таму-сяму ў адпаведнасці з іх палітычнай культурай тут бачыцца «расчленение Советской Федерации» «разрушение изнутри... социалистического союза республик

НА ПОЎНЫМ СУР'ЁЗЕ

прайшоў у Віцебску II Усесаюзны фестываль польскай песні

Мы, БЕЗУМОЎНА, можам усё: азеляніць пустыні і павярнуць рэкі, вырасціць на Марсе яблыні і запаліць рукатворныя ядзерныя сонцы. Мы можам нават правесці Усесаюзны фестываль польскай песні ў краіне, дзе людзі жывуць па талонах, гінуць ад радыяцыі і куль, прадэманстраваць тым самым новы крок наперад ва ўмацаванні дружбы паміж народамі...

А мо нам толькі і засталося, што спяваць па-польску?

Гэтая думка наведала мяне тады, калі я сачыў за вартай жалю цырымоніяй уручэння прызоў лаўрэатам і дыпламантам II Усесаюзнага фестывалю *польскай песні ў Віцебску*. Адказныя за гэтае найбольш адказнае і значнае для выканаўцаў мерапрыемства параблыталі ўсё, што маглі, і свята песні адразу паблякла. Нягледзячы нават на самыя шчырыя жаданні арганізатараў зрабіць яго як мага лепшым, у чым я глыбока *перакананы*.

Найбольшае глупства — аспрэчваць рашэнне журы. Сёлета паважаная група спецыялістаў на чале з Ігарам Лучанком размяркавала месцы наступным чынам. Першае месца і званне лаўрэатаў атрымалі Наталля Патапенка з Львова і Валерый Цуркан з Калінінграда, на другім месцы — Алена Лукашэнка (Пінск) і Вікторыя Наскова (Віцебск), на трэцім — Фаік Агаеў з Азербайджана і ансамбль «Львавяне». Тым не менш другое месца В. Насковай выклікала, мякка кажучы, здзіўленне сярод савецкіх і польскіх журналістаў. У параўнанні з масквічамі А. Кузьміной і К. Амбарцумян юная віцябчанка выглядала проста блякла. Што гэта, фактар «родных сцен» ці яшчэ адна спроба давесці Віцебску карысць, якую нясе гораду фестываль?

У параўнанні з першым фестывалем склад удзельнікаў быў сапраўды больш роўны і высокі. Як і тады, слаба выглядалі ансамблі, а вось салісты пасля шматлікіх кантактаў з Дзяржаўным канцэртным аркестрам Беларусі здолелі раскрыць свой патэнцыял і творчую індывідуальнасць. Пры гэтым майстэрства выканання дазваляе сцвярджаць, што большасць з лаўрэатаў ні ў чым не саступала як некаторым прафесіяналам з лаўкі журы, так і гасцям — «зоркам савецкай эстрады».

Я разумею, што «зоркі» — людзі асаблівыя, што спяваць пад аркестр куды складаней, чым пад фанаграму. Ды побач — пачаткоўцы, якія прагнуць узяць усё найлепшае, што маюць «зоркі». Між тым Эдзіта П'еха *спявала пад фанаграму*, процьма маскоўскіх і іншых маэстра (Жэня Белавусаў, групы «Камбінацыя», «На-На», «Любэ» і г. д.) скакалі па сцэне, ледзь адкрываючы раты. Падобна на тое, што славутыя прывілеі — прыналежнасць не толькі прадстаўнікоў апаратных сфер. За дзве-тры песні, зымітаваныя на сцэне з дапамогай магнітафоннай «фанеры», майстры савецкай эстрады атрымлівалі немалыя грошы. Гэтак неўзабаве і аркестр Міхаіла Фінберга апынецца «па-за гульнёй». Чаму б і не? За адзін выхад на сцэну група Жэні Белавусава мае прыблізна столькі ж, колькі музыкант аркестра зарабляе за нейкіх паўгода... Вучыцеся, маладыя, як трэба жыць!

Канцэрт беларускай эстрады выклікаў адну рэакцыю — «за дзяржаву крыўдна». Уражанне такое, што дашчэнту выпалена ўсякае жаданне нечым узрушыць публіку. Дасягненне канцэрта ў тым, што ўсе песні прагучалі на беларускай мове. Ды хоць бы на японскай, абы была якасць, актуальнасць, высокае мастацтва! Не было. Лепшае з беларускай эстрады — Дзяржаўны народны хор імя Г. Цітовіча, які прыехаў у Віцебск у поўным складзе, каб... пад фанаграму апавядаць пра любоў да роднае зямліцы. Звышсур'ёзнасць, проста кепскі густ прадэманстравалі нашы майстры, высока ўзняўшы «фанерны» сцяг самаўлюбёнасці. Такое ўражанне, што тварам беларускай эстрады хутка зробяцца не толькі работнікі Акадэміі *навук, але і песняры гандлю*, бытпаслуг, аўтазаправак. Усё прадаецца? «Ну чаму ты не са мной?» — мо разоў трыццаць паўтарыла самая прыгожая вакалістка. Ды ўсё таму: за дзяржаву крыўдна.

Фестывальныя будні — гэта не толькі канцэртны амфітэатр. Гэта рэстараны да пятай гадзіны ночы, дзе поўна было людзей, што не мелі да фестывалю ніякіх адносін. Там быў каньяк, шампанскае (без талонаў), добры (па нашых мерках) сервіс і ладныя дзяўчаты, што пасярод ночы самаахвярна дэманстравалі розныя часткі цела. Дзеля ўмацавання дружбы?

Ды другі фестываль скончыўся. І ніхто цяпер не гарантуе, што адбудзецца трэці. Ужо чуліся думкі ператварыць яго альбо ў свята славянскай песні, альбо зрабіць конкурс накшталт юрмальскага, ці наогул наладзіць нешта здаля падобнае на фестываль зорак еўрапейскай эстрады.

Мяркую, лепш за ўсё пачакаць. Мы ж яшчэ не прачнуліся. Мы сядзім у віцебскім амфітэатры так сур'ёзна, нібы слухаем паведамленне Ангеліны Воўк пра вераломны напад умоўнага праціўніка. Мы прапускаем паўз вушы, нічога не ўсведамляючы, гімн «Салідарнасці» Уладзімежа Корча ва ўзрушаным выкананні гасцей у той час, калі вяршыняй патрыятычнага ўздыму грамадзян без пяці хвілін суверэннай Беларусі з'яўляецца «Девочка синеглазая». Вось тады мы — аднадумцы, сіла, народ, здольны не звяртаць увагі *на пустыя* прылаўкі, духоўную галечу і кіслотныя дажджы, што раз'ядаюць фестывальныя парасоны.

Баль пад час чумы?..

Разам з тым, буду шчыра шкадаваць, калі гэты фестываль стане апошнім. Ён патрэбны, але які? Магчыма, вырашэнню гэтай праблемы дапаможа дагавор аб супрацоўніцтве, падпісаны намеснікам міністра культуры і мастацтваў Польшчы Міхалам Ягелам і міністрам культуры БССР Яўгенам Вайтовічам?

Дзмітрый ПАДБЯРЭЗСКІ.

Віцебск—Мінск.

ЗНОЎ ГУЧЫЦЬ БАЯВАЯ ТРУБА

Ліст у рэдакцыю

Рэдакцыя часопіса «Политический собеседник» (1990, № 7) *парадавала* нас новай формай працы з аўтарамі, апублікаваўшы ў рубрыцы чытацкіх пісем артыкул кандыдата філалагічных навук В. Юдзіна «Пафас безгрунтоўнага адмаўлення». Даруем ёй гэту маленькую выдавецкую хітрасць: ёсць «проста чытач» і ёсць «просвещенный читатель», а менавіта да яго звяртаецца аўтар артыкула.

Што ж, «проста чытач» можа і не ведаць, а «просвещенный читатель» то пэўна *ведае, што свабодны друк — найвялікшае* дасягненне нашага часу — не толькі дазваляе выказацца кожнаму, але і вымагае ад кожнага пунктуальнага выканання агульнапрынятых у цывілізаваным грамадстве правіл паводзін! Што сказаў бы навуковец В. Юдзін, калі б апаненты адверглі яго дысертацыю, грунтуючыся адно на асобных яе фрагментах! Ці прызнаў бы за імі права рабіць такія гучныя, больш падобныя на палітычныя абвінавачванні, вывады, якія робіць сам у дачыненні да ўрыўкаў з дакументальнай кнігі С. Алексіевіч «Цынкавыя хлопчыкі» («Комсомольская правда», 1990, ад 15 лютага): «Налицо не документальная, а воображаемая проза, замешанная на пафосе беспочвенного отрицания все и вся, лишь имитирующая документализм. В истерическом хоре злонамеренных нападок на Советскую Армию, резко участившихся за последнее время со стороны наших «прогрессистов», новому произведению С. Алексиевич уготовано, как ни печально, видное место...»

Артыкул *В. Юдзіна, як пракурорская* прамова з выразным абвінаваўчым ухілам, літаральна нашпігавана апрабаванымі ў добра памятныя часы рытарычнымі прыёмамі і фігурамі.

Усё тое ж *сумна вядомае прыпісванне* аўтару думак яе герояў-«афганцаў»: «Рукой-то наших «цинковых мальчиков» водит автор. И не просто «водит», скрупулезно регистрируя «случаи» из жизни, а задает им определенную концепцию».

Усё тыя ж перанесеныя ў наш час з суслаўскай эпохі папрокі ў нежаданні адрозніваць «правду отдельного факта и большую правду искусства».

Усё тое ж наўмыснае супрацьстаўленне сучасных пісьменнікаў класікам: «Опускаясь в глубины человеческой мерзости, нельзя забывать о небе и солнце, способном высветить в человеке прекрасное». Называючы пры гэтым імя М. Шолахава, літаратуразнаўца В. Юдзін забывае, што яго герой пасля ўсяго перажытага ўзняў вочы ў неба і ўбачыў «чорнае сонца».

Усё тое ж імкненне выкачаць у гразі падазрэнняў, хлусні і паклёпу святое імя А. Д. Сахарава, погляд якога на афганскую вайну як на вайну амаральную і злачынную быў афіцыйна пацверджаны на З'ездзе народных дэпутатаў.

Усё той жа намер зваліць адказнасць за гэту ганебную акцыю на мёртвых дзеячаў «Мадрыдскага двара» і абараніць Сістэму, якая трымаецца на дзіўным кангламераце партыйнай бюракратыі з ваенна-прамысловым комплексам.

Усё тое ж нацкоўванне на пісьменнікаў простага люду («отцы нам не лгали») і імкненне выкарыстаць у гэтых мэтах «афганцаў», скіраваўшы зразумелую іх прагу дзейнасці на пошукі новых «ворагаў», разварушваючы ў іх душах нізкія псеўдапатрыятычныя страсці («будто и не солдаты вовсе, а насильно оторванные от груди матери сосунки»).

І ўсё той жа славуты савецкі «новояз», народжаны ў час вострай ідэалагічнай барацьбы з замежнымі «спецслужбамі»: «отцы-изверги», «досужие судилища», «подлинные патриоты», «славные советские парни», «этакие хлюпики-многострадальцы с их пацифизмом, слащаво-приторной сентиментальностью, брезгливо расторгнувшие всякие духовные связи с Родиной, своим народом».

І зноў са старонак «ПС», як ужо было не раз за гэтыя гады, гучыць баявая труба абаронцаў «імперскіх амбіцый», *якія заклікаюць пад свае сцягі* «сапраўдных патрыётаў», «верных сыноў Айчыны», «воінаў-інтэрнацыяналістаў». Адно цяжка зразумець, што рабіць пад гэтымі сцягамі «просвещенному читателю»?

Ад імя Беларускага ПЭН-цэнтра —
Васіль БЫКАЎ,
Рыгор БАРАДУЛІН,
Міхась ТЫЧЫНА.

против национальных интересов своих народов» (тут і далей цытую па «Советской Белоруссии» ад 20.06.90 г.). Але, калі не ліць слёзы па адсталасці імперыі, з гэтым варта пагадзіцца. Дарэчы, такі курс нельга называць антыленінскім. Яшчэ ў перыяд, калі Ленін стаяў на пазіцыі прыхільніка ўнутранай дзяржавы, ён падкрэсліваў: «Марксисты не могут упускать из виду могучих **экономических** факторов, порождающих стремление к созданию национальных государств. Это значит, что «*самоопределение наций*» не может иметь, с историко-экономической точки зрения, иного значения, кроме как политическое самоопределение, государственная самостоятельность, образование национального государства» (ПЗТ, т. 25, с. 263).

Па-другое, канцэпцыя суверэнітэту Беларусі ў Саюзе дзяржаў (канфедэрацыі), выкладзеная ў «Запісцы», абыходзіць маўчаннем такі фундаментальны прынцып, як права нацый на самавызначэнне аж да аддзялення. Зразумела, не ў тлумачэнні Яравога, Макашова, Алксніса і г. д. Адсутнасць гэтага прынцыпу ў «Запісцы», калі гэта не памылка ці недагляд, сведчыць аб чыёйсьці няшчырасці і ператварае ўсю размову аб дзяржаўным суверэнітэце, у канчатковым выніку, у чарговую апаратную гульню, пераможцам у якой павінна стаць на гэты раз «единая и неделимая советская конфедерация» або «единый и неделимый Союз... держав».

Далей. «Запіска» прапаноўвае беларускаму народу пагадзіцца абмежаваць свой суверэнітэт на карысць ведамстваў, у тым ліку — абарончага. Гэта прыводзіць да думкі аб узнікненні на тэрыторыі рэспублікі — яшчэ гэтага не хапала! — федэральных земляў для, як сказана, «размещения и функционирования органов СССР», зразумела, са сваім «уставом и *федеральным языком*». Чытай: не толькі ўласна органаў кіравання СССР, а, пераважна, воінскіх часцей, палігонаў, дарог, аэрадромаў, заводаў.

За гэтай цягай да стварэння чагосьці накшталт шаснаццатай саюзнай дзяржавы бачыцца імкненне сучасных імперскіх колаў увайсці ў давер народаў з чорнага ўваходу, з намерам выкарыстоўваць «русскоязычное население» ў якасці базы дэнацыяналізацыі і як паратунак для сучасных звышінтэрнацыяналістаў.

Спроба пабудаваць імперыю пры сацыялізме скончылася эканамічным, сацыяльным, культурным і нацыянальным крахам. Аналізуючы гэтую сітуацыю, Першы з'езд народных дэпутатаў РСФСР устанавіў, што праблемы рэспублікі і гарманізацыі адносін з іншымі рэспублікамі нельга вырашыць без паўнакроўнага палітычнага суверэнітэту, пры якім улада будзе належаць **народу**. «Запіска» таксама выказваецца, як там сказана, «за подлинный национальный суверенитет», але з шэрагам асаблівасцяў, запазычаных ад «суверэнітэту» часоў рэпрэсій, валюнтарызму і застою.

Суверэнітэт азначае незалежнасць дзяржавы ад іншых дзяржаў у яе ўнутраных справах і міжнародных адносінах. У «Запісцы» тлумачыцца, што ён неабходны для «правовых гарантий каждому ее гражданину для гармонического развития и неприкосновенности личности, обеспечения полных и равных свобод, создания достойных условий жизни и труда». Калі б толькі так! Для гэтага дастаткова было б Беларусі і статуса Заходняй вобласці Расіі і суверэннасці Расіі альбо статуса ўсходніх крэсаў сучаснай Польшчы (што не горш *рускага варыянта, паколькі* ў Польшчы суверэнітэт ужо **ёсць**). Аўтар «Запіскі» ўпарта адмаўляецца заўважаць, што суверэнітэт прызначаны ў першую чаргу для гарантыі належных умоў усебаковага развіцця **народа** як адзінкі, як супольнасці.

І яшчэ вось аб чым хачу сказаць.

Сумесная абарона ў саюзе дзяржаў — адна з істотных сфер праяўлення інтэрнацыяналізму. Карысць яе ў тым, што яна дазваляе звесці да мінімуму выдаткі на абарону, а ў выпадку канфлікту — колькасць ахвяр і разруху. Такая ідэалогія абароны ў складзе Саюза не пярэчыць інтарэсам кожнага суб'екта Саюза. У тэорыі. А на практыцы? На тэрыторыі Беларусі адных толькі ракетна-аперацыйных баз не менш 20 («АіФ», № 6, 1990). Ёсць нямала часцей і іншага назначэння, аэрадромаў і іншых аб'ектаў. У сувязі з вывадам войскаў з Чэхаславакіі, Венгрыі, ГДР іх колькасць, магчыма, яшчэ ўзрасце. Пры такіх акалічнасцях у выпадку ваеннага канфлікту ў першую гадзіну колькі адбудзецца на Беларусі выбухаў ядзерных боегаловак? Яны прынясуць усяму беларускаму народу не паратунак, а смерць.

Інтэрнацыяналізм такога гатунку губляе ўсялякі сэнс. Выйсцяў з гэтага стану для беларускага народа толькі два: або выйсці са складу Саюза наогул, або застацца ў ім, але пры ўмове стварэння нацыянальнай арміі і стратэгіі абароны Саюза ў поўнай адпаведнасці з чалавечым разуменнем паняцця інтэрнацыяналізму. Як першы, *так і другі шлях азначае ліквідацыю* многіх баз на тэрыторыі Беларусі. Пры гэтым ніхто, па логіцы рэчаў, не мае аніякага права патрабаваць ад беларускага народа нейкіх выплат, кампенсацый, бо ва ўсім цывілізаваным свеце паступаюць наадварот: за дазвол размясціць базу, аб'ект, за рызыку, звязаную з імі, — плацяць.

Прапанова ў «Запісцы» перадаць абарону Беларусі Міністэрству абароны СССР — непрымальная. Там сядзяць не тыя, каму можна без сумнення даверыць свой лёс, сваё існаванне. Мандат на рызыку быць сцёртым з твару Зямлі беларускі народ нікому не даваў і не дасць. Дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР варта памятаць аб гэтым.

В. ГОЛУБ,
фізік-ядзершчык.

г. Обнінск,
Калужскай вобласці.

25 чэрвеня г. г. Першая сесія Вярхоўнага Савета Беларускай ССР XII склікання перапыніла сваю працу і перад абмеркаваннем чарговага пытання — Справаздачы Савета Міністраў аб праробленай рабоце і мерах па ліквідацыі вынікаў Чарнобыльскай аварыі ў 1986 — 1990 гг., народныя дэпутаты на два дні раз'ехаліся па ўсёй рэспубліцы, каб непасрэдна на месцы азнаёміцца з тым, што сёння ў гарадах і вёсках, якія пацярпелі ад гэтай глабальнай, самай страшнай у гісторыі чалавецтва катастрофы. З адной з дэпутацкіх груп выправіўся ў дарогу і я.

Чарнобыль: зямля і людзі

Барыс САЧАНКА

ПАЕЗДКА Ў „ЗОНУ“

ДЗЕНЬ ПЕРШЫ, панядзелак, 25 чэрвеня.

ДЛЯ СВАЁЙ ПАЕЗДКІ я выбраў Хойніцкі раён. Чаму менавіта яго? Па-першае, я нарадзіўся ў гэтым раёне, там, у вёсцы Вялікі Бор, і цяпер жывуць мая маці і два браты (трэцяга, самага старэйшага, Колю, летась я пахаваў), многія мае сваякі, сябры. Па-другое, там я неаднаразова бываў і да аварыі і пасля аварыі, і хацелася паглядзець, што і як там змянілася за апошні час. Па-трэцяе, ехаў туды Ніл Гілевіч, з якім я знаёмы даўно, працаваў у Саюзе пісьменнікаў і які, калі гаварыць шчыра, і ўгаварыў мяне паехаць з ім, паказаць яму сваю радзіму.

З Мінска выехалі раніцою, гадзін у дзевяць. Здзівіла мяне, што дэпутатаў у нашым маленькім, але ўтульным аўтобусіку — «рафіку» было ўсяго тры, уключаючы Н. Гілевіча.

Ад Мінска да Хойнік — каля чатырохсот кіламетраў. Гэта прыкладна шэсць гадзін язды. Быў час і пагаварыць, і падумаць. Як і заўсёды ў апошнія гады, калі кіруюся ў родныя мясціны, думкі мае круцяцца-верцяцца вакол аднаго і таго ж — што будзе з родным краем, маёй вёскай, якая будучыня чакае маіх землякоў? Першы раз сур'ёзна пра гэта я падумаў у тыя красавіцкія дні, калі здарылася чарнобыльская бяда. Паездка мая ў жніўні 1986 г. у Хойнікі ды і ў іншыя раёны Гомельскай вобласці ўстрывожыла мяне, настроіла на вельмі нядобры, песімістычны лад. Не суцешылі, не далі аптымізму і мае наступныя паездкі на бацькаўшчыну. Можа, таму, што бачыў: мала рабілася, каб аблегчыць пакуты людзей, якія, без віны вінаватыя, сталі не толькі заложнікамі, але і ахвярамі атамнай энергетыкі, а калі што рабілася і робіцца, дык не тое і зусім не так, як трэба было б рабіць. Спярша замоўчвалася небяспека радыяцыі і памеры трагедыі (па далёка не поўных падліках страты толькі па Беларусі склалі каля 100 мільярдаў рублёў), не гаварылася праўда, а потым, калі, як кажуць, шыла з мяшка вылезла, многае патанула ў балбатні, бясконцых спрэчках, размовах. Замест канкрэтнай дапамогі — нарады, абмеркаванні, пастановы, праграмы...

ДАРОГА ЗНАЁМАЯ — неаднойчы ездзіў па ёй: палі, лугі, лясы, пералескі. І вёскі, гарады — Бабруйск, Парычы, Светлагорск, Рэчыца... Ехаць прыемна: не горача — дзень хмуры, неба зацягнута густым покрывам хмар. Ураджай сёлета добры, нягледзячы на бясснежную зіму і даволі халодную, сухую, ветраную вясну. Жыта ўжо адкаласілася, выкідвае колас і ячмень. Бульба абагнана ці не па другому, трэцяму разу, месцамі нават цвіце. У садах сям-там чырванеюць вішні. На лугах ідзе нарыхтоўка сіласу, сена — дзе камбайнамі, а дзе і ўручную. Людзі, якіх мы сустракаем па дарозе, заняты сваімі штодзённымі клопатамі — едуць ці ідуць хто з працы, хто на працу. Ці купіць што-небудзь, прадаць. Мімвольна згадваюцца словы вядомай песні: «Люблю я край, старонку гэту, дзе я радзілася, расла...» І праўда — колькі ні езджу па дарогах Беларусі, не магу адарваць вачэй ад палёў, лясоў, лугоў, — любуюся і любуюся імі. Ёсць штосьці надта ж прыцягальнае, вабнае ў іх, тая прыгажосць, што ніколі не надакучае, нейкая як бы мяккасць ліній, знаёмая змалку мілая сэрцу і вачам краса. Вось і цяпер, як толькі перастаём размаўляць, я гляджу і гляджу навокал. Балотца, рачулка, што перабягае дарогу, лес, поле... І зноў балотца, лужок, рачулка, лес. За Рэчыцай лес ідзе ўжо суцэльнай сцяною па абодва бакі дарогі. Спярша сасоннік — чысты, шчыры бор, потым дубняк, бярэзнік, грабняк, алешнік, асіннік, а то і ўсё гэта разам, — на Палессі такія лясы называюць чарналессем. Хвойная Паляна, Амелькаўшчына, Дубровіца... Гэта першыя вёскі Хойніцкага раёна, што на мяжы з Рэчыцкім. Ад гэтых вёсак зусім блізка і мой Вялікі Бор. У 1986 годзе тут узбоч шашы стаялі палаткі — у іх жылі салдаты, якія прыехалі дапамагаць ліквідоўваць аварыю. Цяпер палатак няма. Ды і не зусім такімі «чыстымі», як раней лічылася, аказаліся гэтыя вёскі. Так, цэзію тут сапраўды выпала менш, чым у іншых вёсках раёна. Але разам з цэзіем выпаў стронцый. Ды і іншыя радыенукліды. Уся, як спецыялісты кажуць, табліца Мендзялеева. І столькі, што суседнюю з Дубровіцай Амелькаўшчыну трэба тэрмінова высяляць. А што чакае Хвойную Паляну, Дубровіцу ды і маю вёску? Ранейшыя даследаванні рабіліся ж у асноўным па забруджванні цэзіем, яму была аддадзена галоўная ўвага. А сёння гэтага ўжо мала. Трэба, каб радыяцыя бралася ў комплексе, улічваліся ўсе яе кампаненты. Аднак гэта чамусьці не робіцца... Увесь свет папярэдзіў жыхароў сваіх краін аб небяспецы — менш бываць на сонцы, не піць малака, не есці зяляніны і г. д. І толькі ў нас, там, дзе здарылася гэтая бяда, ніхто ні аб чым нікога не папярэдзіў... Звычайна, пры любой аварыі, калі ёсць пагроза чалавечаму жыццю, першае, што робіцца — адсяляюць людзей з месцаў, дзе ёсць такая небяспека. У нас жа, адсяліўшы людзей з трыццацікіламетровай зоны, — і то з недаравальным спазненнем! — пачалі высоўваць розныя канцэпцыі, паводле якіх чалавеку на забруджаных тэрыторыях не толькі можна жыць і займацца сельскагаспадарчай дзейнасцю, а нават неабходна, карысна. Больш таго, тым, хто з гэтым не быў згодзен, затыкалі рот, не давалі гаварыць. Амаль тры гады замоўчвалася тое, што здарылася ў Ветцы, на Магілёўшчыне, наогул, усюды за межамі трох самых блізкіх да Чарнобыля раёнаў — Брагінскім, Хойніцкім, Нараўлянскім... Самога мяне разоў колькі папярэджвалі, каб не сеяў панікі, інакш... А каб людзі нічога не ведалі, нават не здагадваліся пра бяду, — не інфармавалі, не выпускалі дазіметраў... Цяпер стала модным спасылацца на акадэміка Л. Ільіна. Ён, маўляў, выдумаў гэтую 35-бэрную канцэпцыю бяспечнага пражывання на забруджаных радыенуклідамі тэрыторыях. Але ж былі і іншыя канцэпцыі, ды іх не бралі пад увагу, узялі менавіта гэтую. Лягчэй за ўсё абвінаваціць акадэміка Ільіна, можна яго, урэшце, паслаць на пенсію, як гэта было ўжо зроблена з акадэмікам Аляксандравым, пад кіраўніцтвам якога група канструктараў стварыла недасканалы рэактар РБМК-100 і запусціла яго на Чарнобыльскай АЭС, ды і з тым жа намеснікам Старшыні Савета Міністраў СССР Шчарбінай, — ён не гаварыў праўды пра Чарнобыль, дэзінфармаваў усіх... Цяпер адгаворка ў начальства адна: мы, маўляў, ні ў чым не вінаваты, мы выконвалі тое, што нам гаварылі. Так, можа быць усё так, але ж і сумленне павінна быць у кожнага... Мучацца ж тысячы людзей, хварэюць паміраюць. А што, што яшчэ будзе? Праз год, два, тры, чатыры, пяць гадоў...

ХОЙНІКІ. Першая сустрэча ў райвыканкоме. Яго старшыня Аляксандр Іванавіч Абухаў — каранасты, засяроджаны ў сабе, — на гэтай пасадзе з першых дзён аварыі, можна сказаць, аварыя яго на гэтай пасадзе і застала. Працоўныя раёна па-свойму ацанілі яго пастаянства і мужнасць — выбралі народным дэпутатам БССР. І, мусіць, не памыліліся — прамова, з якой выступіў ён у Вярхоўным Савеце на першай сесіі,—яркая, а галоўнае, праўдзівая. Ды і прасякнута яна клопатамі не пра сябе, а пра людзей, якія не па сваёй волі сталі ахвярамі трагедыі. І гэтую трагедыю ён, Абухаў, бачыць штодзень на свае вочы. З першых дзён аварыі, калі з раёна было эвакуіравана 3 тысячы 215 чалавек. Гэта горш вайны. Ніякай жа небяспекі нідзе не відаць — ніхто ні ў кога не страляе, нідзе нішто не гарыць — усё расце, цвіце, а трэба пакідаць свае хаты, абжытыя селішчы, магілы бацькоў, родны кут і ісці невядома куды — у свет... Страшна гэта. А трэба! З усіх жа радыенуклідаў, што выпалі ў Беларусі, больш паловы асталося навечна ляжаць на палях Хойнічччыны, Брагіншчыны, Нараўляншчыны. І раней ці пазней раёны гэтыя давядзецца ліквідоўваць. І чым хутчэй будзе гэта зроблена, тым лепш і для саміх жыхароў ды і ўсіх людзей, бо не будуць жа разам з мясам, малаком і іншымі прадуктамі, што вырошчваюцца тут, трапляць да ўсіх нас на стол радыенукліды...

На жаль, праблемы жыхароў Хойніцкага раёна, ды і іншых, засыпаных радыенуклідамі, не вырашаюцца пакуль што так, як павінны вырашацца. І Абухаў у гутарцы з намі не хаваў гэтага.

— Становішча ў раёне, — гаварыў ён, — не проста напружанае, а крытычнае. Людзі зняверыліся, яны не могуць больш чакаць невядома чаго. У раёне ўжо зараз не хапае больш як паловы гандлёвых работнікаў, прыкладна столькі ж медыкаў, настаўнікаў, іншых спецыялістаў. Грашовыя надбаўкі перасталі задавальняць. Сваё здароўе і здароўе дзяцей даражэй. Ды і што за тыя грошы купіш, асабліва ў нас, у Хойніках? Не дзейнічаюць ніякія ўгаворы. Людзі патрабуюць адсялення. Дзеля гэтага гатовы на ўсё, не шкадуюць нават сваіх уласных зберажэнняў — больш тысячы сем'яў гатовы хоць сёння ўнесці свае грошы ў кааператыўнае будаўніцтва ў чыстых зонах...

Аляксандр Іванавіч паведаміў нам, што ў Хойнікі, акрамя нас, прыехалі Старшыня Вярхоўнага Савета БССР М. І. Дзямянцей і чатыры народныя дэпутаты з суседняга Рэчыцкага раёна, сярод іх і вядомы сваімі вострымі, прынцыповымі выступленнямі на першай сесіі, дэпутат ад інвалідаў М. І. Калбаска. Нам Абухаў прапанаваў наведаць швейную фабрыку мастацкіх вырабаў, а ўвечары прыняць удзел у сустрэчы з працоўнымі горада і раёна ў Доме культуры.

Выйшлі з райвыканкома, і на вочы нам трапілі жанчыны і дзеці, што па другі бок вуліцы, ля універмага, прадавалі клубніцы, суніцы, памідоры, агуркі, шчаўе, цыбулю...

— Хто-небудзь правяраў ягады і гародніну? — спыталі мы, паказваючы на самавольны базар.

— Правярай ці не правярай, а прадаваць будуць. Ды і купляць, — адказалі нам. — У магазінах жа пуста, нічога — ні гародніны, ні ягад — няма. Адна капуста...

— Чаму няма? — пытаем мы.

— Не завозяць. Нават сокаў, кампотаў, джэмаў, варэння... І гэта з тых дзён, як здарылася аварыя, забаранілі ўсё сваё есці...

Кожны з дэпутатаў робіць адпаведныя запісы ў блакнотах.

ШВЕЙНАЯ ФАБРЫКА мастацкіх вырабаў. Яна — невялікая, размяшчаецца ў цагляным будынку амаль у цэнтры горада. Працуюць там адны жанчыны. Сакратар райкома партыі Алег Рыгоравіч Акушка, які ўзяўся нас суправаджаць, вядзе адразу ж не да кіраўніцтва фабрыкі, а ў цэх, што знаходзіцца на другім паверсе. Ён, Акушка, і паведаміў жанчынам, хто да іх прыехаў. Жанчыны спыняюць працу. Пачынаецца размова. З першых слоў нервовая, цяжкая. Пачуцці бяруць верх над усім, выліваюцца цераз край. То адна, то другая жанчына не могуць стрымаць слёз. Усіх хвалюе свой лёс, лёс сваіх дзяцей, унукаў. Пытанні сыплюцца адно за адным: чаму гэта адны могуць хоць сёння выязджаць з Хойнік, а іншым нельга? Роўныя правы ва ўсіх павінны быць на перасяленне. І ў тых, у каго ёсць дзеці, і ў тых, у каго іх няма. Тых, хто маладыя, хто мае прафесію, ахвотна бяруць на новым месцы на працу. А што рабіць старым і пажылым, тым, хто не мае прафесіі, — дзе ім падзецца? Чаму людзей, якія зжыліся гадамі, не селяць вуліцамі, вёскамі, а раскідваюць па розных раёнах і нават розных абласцях? Ці нельга даць тым, каму не хапае год ці два да пенсіі, пенсію? Што рабіць з дзецьмі — яны ж адбіліся ад сем'яў, вучыцца не хочуць: то іх вывозяць у чыстыя зоны, то яны ў школе — бацькі іх амаль не бачаць. У магазінах няма чаго купіць, так што тыя грошы, якія набаўляюць — «грабавыя», — не дапамога. Як жыць, калі нічога нельга есці з свайго саду і агарода, нельга хадзіць у лес, на луг, на рэчку... Жанчыны просяць, каб усю іх фабрыку перасялілі ў Бешанковічы — там ёсць такая самая фабрыка, варта пабудаваць пры ёй толькі цэх. І гэта даўно трэба было зрабіць, сама фабрыка мае нават на гэта грошы...

Супакойваць, суцяшаць жанчын проста не выпадае. І абяцаць ім што-небудзь...

З фабрыкі выходзім, як кажа Ніл Гілевіч, умытыя людскімі слязамі, агаломшаныя. Ведалі, што ў людзей гора. Але каб такое... Проста роспач, адчай... Не, гэтага не ведалі...

ДОМ КУЛЬТУРЫ. Ён вялікі, прасторны, не так даўно пабудаваны. Людзей у ім — яблыку няма дзе ўпасці. Каб не асталіся пакрыўджаныя тыя, хто сюды не трапіў, на плошчы паставілі гучнагаварыльнікі. М. Дзямянцей, які прыехаў на гэтую сустрэчу, кажа, што добра было б правесці сустрэчу без прэзідыума, быць сярод людзей. Ён пабываў ужо у Брагіне, пагаварыў з самасёламі ў Савічах (іх больш за паўсотню, жывуць у зоне), на Хойніцкім масласырзаводзе. Але з гэтага нічога не атрымліваецца — месцы ў зале ўсе занятыя, і давялося ісці нам у прэзідыум.

Адкрыў сустрэчу А. Абухаў. Ён паведаміў, што ў раён прыехала група народных дэпутатаў БССР, назваў прозвішчы тых, хто прыйшоў на сустрэчу, — М. Дзямянцей, Н. Гілевіч, М. Каваль, А. Паруль, І. Бамбіза, М. Калбаска... Першае слова ён даў свайму намесніку Уладзіміру Васільевічу Дзенісюку. У. Дзенісюк — рослы, з кучаравай, пабітай сівізной чупрынай — гаворыць, што Хойнікі знаходзяцца ўсяго за пяцьдзесят кіламетраў ад рэактара, што на тэрыторыі раёна выпалі, акрамя цэзію, стронцый, плутоній ды і іншыя так званыя цяжкія радыеактыўныя элементы, прычым апошнія выпалі так густа, як, мабыць, нідзе, ні ў адным з раёнаў Беларусі. Сёння ўжо трэць жыхароў выселены, астатнія чакаюць сваёй чаргі. Людзі знерваваліся, жывуць у чаканні. Парваліся спрадвечныя сувязі з зямлёй, лесам, лугам, полем і нават дзецьмі. Апаноўваюць самыя розныя хваробы. У вёсцы Стралічаў, напрыклад, са 100 дзяцей толькі 4 адносна здаровыя. Гэтак ці амаль гэтак і ва ўсіх астатніх вёсках. «Хто мае права ахвяраваць здароўем і будучым людзей? — задае У. Дзенісюк пытанне. — Калі сёй-той хоча на Палессі стварыць заказнік, месца для правядзення нейкага бесчалавечнага навуковага эксперыменту, няхай пра гэта шчыра скажа, і людзі зробяць самі свой выбар, дзе ім быць, дзе жыць». Раней жыхары раёна працавалі, а цяпер не хочуць. Кожны адчувае сваю адказнасць перад тымі, хто будзе спажываць вырашчаныя на палях, атрыманыя на фермах прадукты. Кажуць: «Мы жывём на атручанай зямлі, самі сябе атручваем і атручваем тых, хто жыве ў чыстых раёнах. Навошта гэта, каму такое трэба». Рэкамендацыі Дзяржаграпрома, якія ён прысылае, нічога, акрамя шкоды, не даюць. Толькі адсяленне можа выратаваць людзей. І калі б чатыры гады назад пачалі адсяляць, сёння ўжо многіх праблем не існавала б. А так пабудавалі ў раёне новыя пасёлкі, заасфальтавалі дарогі, правялі водаправоды, а жыць нельга. Вёскі Тульгавічы, Ламачы і Амелькаўшчыну даўно трэба было выселіць, там спынена ўсякая сельскагаспадарчая дзейнасць, а не высяляюць. Людзі без працы снуюцца з канца ў канец па вуліцы, жыць ім няма за што...

Не менш эмацыянальным, узрушлівым і доказным было і выступленне галоўурача раённай бальніцы А. Тарасевіча. Ён не бачыць розніцы між зонамі жорсткага кантролю і не жорсткага, бо як з адной зоны, так і з другой паступаюць хворыя з тымі самымі хваробамі. Гэта перш за ўсё гіпертонікі, з захворваннямі сардэчна-сасудзістай і эндакрыннай сістэм, дыябетам, хранічным бранхітам і г. д. Учасціліся ў параўнанні з даварыйным перыядам выпадкі лейкозу, захворванняў печані і лёгкіх і, асабліва, шчытавіднай залозы і зроку. Шкада дзяцей — яны пацярпелі ды і цярпяць найбольш. Сёння іх на пастаянным дыспансерным уліку каля дзвюх тысяч, і лічба гэтая імкліва расце. Між тым, пуцёўкамі ў чыстыя зоны яны забяспечваюцца толькі на 50 працэнтаў. У бальніцы не хапае ўрачоў, медсёстраў, а вахтавы метад лячэння — не лепшы метад. Няма неабходных лекаў, патрэбнай дыягнастычнай апаратуры. Абурэнне, скаргі людзей на тое, як іх лечаць, справядлівыя, аднак палепшыць хоць што-небудзь мы не маем ніякай магчымасці. Перасяленне і толькі перасяленне можа выратаваць людзей. Аднак, калі яно і пачнецца з Хойнік, то тут яшчэ некалькі гадоў будуць аставацца людзі. Ім патрэбны догляд, лячэнне... У бальніцы сабраны ўнікальны матэрыял, яго трэба абагуліць, патрэбны вучоныя, а яны не едуць...

Шахрай — настаўнік біялогіі — дае некалькі практычных парад: каб радыяцыя менш уплывала на чалавечы арганізм, трэба палепшыць харчаванне (больш ужываць вітамінаў — а іх няма ў аптэках), палівань па некалькі разоў на дзень вуліцы, збіраць і захоўваць у спецыяльных магільніках попел, выдаць кожнай сям'і дазіметры, перавозіць прадукты ў герметычных машынах, забараніць браць і есці ягады, грыбы...

(Працяг на стар. 14—15).

Зінаіда ДУДЗЮК

З ДАВЕРАМ

Схаваем звады, прыхарошым згоду,
Няхай прыветна выглядае Брэст,
Дзе кожны дзень у нас — вясёлы фэст,
Вандруюць іншаземныя народы.
Не паспяем ладзіць свой асфальт,
Чужога пылу не навымятацца,
Нам не да твару перад госцем фальш,
Умеем і ўсміхнуцца, і азвацца.

Дзяўчаты ў строях на палескі лад,
Па-беларуску вучаны двум словам,
Глядзяць на госця гожа і вяснова,
Не трэба прыгажосці пераклад.
Хлеб-соль і кветкі лучаць нашы дні.
Нібы кірмаш, гудзе вакзал заўзята.
Па чалавецтву шмат у нас радні,
Як страшна не пазнаць у браце брата.

Хачу ці не, але зжыву тут век,
Да горада прапіскаю прыкута.
Галерны раб такія знаў пакуты,
А ўсё ж, сябры, я вольны чалавек.
Куды штодня душа мая ляціць?
Мне не паспець за ёю пехатою.
Яна даўно ў наступнасці мігціць,
А я дагэтуль у часах застою.

Дзень пачынаем з радыё, з газет.
Ёсць што чытаць, абмяркаваць
прылюдна.
І набываюць горкі прысмак будні,
Калі мы судзім і сябе, і свет.
Як існаваць на стратах і крыві?
Нябожчыкам не зычылі спакою,
Знішчалі і калечылі жывых,
Бурылі храмы ўладнаю рукою.

Няведанне і вусны на замку —
Зарука сілы для былых і многіх.
Каб не пайсці этапам у астрогі,
Падумай перш, чым даць каму руку.
Сляпую памяць сталінскіх дзядкоў
Звон памінальны мімаволі будзіць.
Палезлі тайны чорныя з куткоў.
Што гэта, страх ці астма душыць грудзі?

Ім сніцца той парадак залаты,
Дзе люд маўчыць на здзекі і на голад.
Яны б утаймавалі хутка моладзь,
Зноў скарыстаўшы краты і драты.
Яны й цяпер яшчэ жывуць без бед
На персанальных пенсіях і леках,
Шануюць у мінуўшчыне сябе
І пагарджаюць простым чалавекам.

Даўно нас вучаць без эмоцый жыць.
Пасіляеш, калі ты здольны вучань,
Свой горкі ўсхліп на людзях
абязгучваць,
Спакойна спаць у смерці на мяжы,
Валодаць, як маёмасцю, жыццём.
Чаму ж такое глупства шэпчуць губы
Пра вернасць і святое пачуццё?
Нашто яно? Сябе хай кожны любіць.

Мужчыны — за свабодную любоў.
Аплочана. Ні просьбаў і ні грозьбаў.
Свабодны чалавек — прагрэсу носьбіт.
Нявольны век змагаецца з сабой.
Навошта немагчымае благаю,
Жаданы вобраз клічу з нематы.
Ён не кахае. Я адна кахаю
За ўсіх няверных, чэрствых і пустых...

Хто там, на небе, долі нам плануе
Бяздарна, як затлумлены Дзяржплан,
Пакуль мярзотнік пасціцца, як пан,
Пакуль махляр упэўнена пануе?
Выдаткі нашы Дзяржкамстат падлічыць.
Што сеялі, цяпер патрэбна жаць.
Тых лідэраў, што нас наперад клічуць,
Хацелася б мне вельмі паважаць.

Не знаю іх, няма каму знаёміць.
Працуе прэса болей на ЦК,
Не піша журналісцкая рука,
Хто як кіруе ў горадзе, раёне.
І прагне інфармацыі народ.
На лекцыі надзіва вырас попыт.
Хапіла і памылак, і нягод,
Цяпер замежны пераймаем вопыт.

Стаіць нястачы чорнае таўро,
Там, дзе недаравальна мы адсталі,
Мяне хвалюе мала цяжкі рок,
А больш цяжкія ў малацэ металы.
Здаецца, што атрутная ў жальбе,
Плыве Зямля адна ў Сусвеце гулкім,
Як карабель вядомы «Карын Б»,
І ёй ужо нідзе няма прытулку.

Судзі, Зямля, што здрадзілі табе,
Заткнулі вушы на твой плач, нябога.
Навыдумлялі сатану і бога,
Каб апраўдаць хоць чым было сябе.
І не абскардзіць аб'ектыўны суд,
Якім Зямля асудзіць чалавека.
Пашлі дзіця — нямоглую калеку,
Атруціць і травінку, і расу.

А мы ўсё роўна прагнем дзёрзка жыць
На гэтым свеце і на тым, магчыма.
І ловім момант прагнымі вачыма —
Жыццё між пальцаў, як вада бяжыць.

Зямною карай нам пасланы СНІД.
Каханую прылашчыш у пальчатках.
Нашчадак твой, пракляўшы карані,
Мо не захоча пачынаць спачатку,

Ні быць, ні верыць, ні шукаць дабра,
Сабой зачыніць у наступнасць дзверы...
Не маеш веры, трэба жыць з даверам
На вусцішных і зменлівых вятрах.
Яшчэ не проста праўду пазнаваць.
Адвучаны. Хлуснёй спрамілі заўжды.
У слабавольных — кругам галава
Ад перажытых праўды і няпраўды.

Спяшаюць дні на ўлонні перамен,
І спадзяюся, што, нарэшце, лепшых.
Чытаю пастановы, нібы вершы,
І не баюся павышэння цэн
На слова, на адказнасць, на
сумленнасць.
Інфляцыя ад выкрыцця дрыжыць,
Хаця рубель варочаецца лена
І шчодра абяцае міражы.

Кааператар смажыць шашлыкі
І перад канкурэнцыяй не млее,
А графаман марнее над ялеем,
Не клеюцца цудоўныя радкі.
Хоць кожны з нас турбуецца, бядуе,
Мужнее нефармальны плебісцыт.
Дзіцячы фонд сваіх дзяцей гадуе
І кнігалюбы дзеляць дэфіцыт...
Заплюшчу вочы, адплыву ў вясну,
Аблегчу сэрца нанач валідолам.
Успомню продкаў, што былі не з кволых,
Аддамся мроі, яснасці і сну.
Зніцее чарада маіх турбот:
Нарады, узгадненні і паперы.
Я сплю. Мяне ахоўвае любоў,
Калі не з верай, дык хаця б з даверам

ПА СЛЯДАХ ВЫСТУПЛЕННЯЎ «ЛіМа»

Абяцанкі-цацанкі?

У №18 штотыднёвіка пісьменнік П. Місько ў лісце пад назвай «Экалагічная дыверсія?» з абурэннем пісаў аб тым, што на рацэ Ісlач вядуцца геалагічна-вышуковыя работы, якія вядуць да забруджвання ракі, парушаюць ландшафт, наносяць незваротную шкоду навакольнаму асяроддзю.

Рэдакцыя пераслала ліст П. Місько ў Дзяржкамітэт па ахове прыроды. Неўзабаве мы атрымалі адказ. Першы намеснік старшыні **А. В. Бядэнка** паведамляе:

«Устаноўлена, што сапраўды р. Ісlач у раёне г. п. Ракаў мае шэраг крыніц забруджвання. Асабліва значныя аб'ёмы забруджванняў уносіць спіртзавод саўгаса «Праца» і іншыя сельгаспрадпрыемствы. У працэсе праверкі вінаватыя ў парушэнні прыродаахоўнага заканадаўства прыцягнуты да адміністрацыйнай адказнасці. Акрамя таго, Мінскаму абласному камітэту па ахове прыроды дадзена ўказанне аб узмацненні кантролю і навядзенні парадку ў гэтым рэгіёне.

Карэнным чынам пытанні папярэджання забруджвання р. Ісlач будуць вырашаны ў працэсе рэалізацыі схемы добраўпарадкавання, водазабеспячэння, каналізацыі і цеплазабеспячэння г. п. Ракава, якая ў цяперашні час разглядаецца Мінскім аблвыканкомам, і праекта водаахоўнай зоны р. Ісlач, зацверджанага Валожынскім райвыканкомам.

Што тычыцца стварэння вадасховішча ў зоне піянерскіх лагераў, то Дзяржкампрыроды БССР не падзяляе апасенняў аўтара артыкула.

Папярэдняя ацэнка ландшафтных і гідралагічных умоў паказвае, што будаўніцтва мяркуемага вадасховішча магчыма і мэтазгодна па наступных меркаваннях:

1) Пастановай Савета Міністраў БССР ад 11.03.81 № 75 «Аб генеральнай схеме размяшчэння і развіцця курортаў і зон адпачынку БССР» разглядаемы раён вызначаны як зона размяшчэння піянерскіх лагераў, што вызначае заканамернасць пастаноўкі пытання аб водным добраўпарадкаванні;

2) стварэнне мяркуемага вадасховішча не пагоршыць воднага рэжыму і якасці вады р. Ісlач, бо у маламаводны год забяспечваецца 12-разовы водаабмен.

У сувязі з гэтым Дзяржкампрыроды БССР у папярэднім парадку даў дазвол на правядзенне праектна-вышуковых работ пры ўмове прапрацоўкі варыянтаў размяшчэння і канфігурацыі вадасховішча, ацэнкі іх узаемадзеяння на навакольнае асяроддзе і распрацоўкі неабходных прыродных мерапрыемстваў.

Канчатковае рашэнне будзе прынята пасля экспертызы праекта, распрацаванага з улікам пералічаных патрабаванняў».

Другое пытанне, якое неаднаразова ўздымалася на старонках штотыднёвіка, — гэта адсутнасць у продажы пішучых машынак з беларускім шрыфтам. Яшчэ ў 1988 годзе Міністэрства гандлю абяцала даць у продаж 1000 штук такіх машынак, якія меліся паступіць са спецыяльна - канструктарскага бюро Кіравагградскага ВА. Мы, а таксама нашы чытачы паверылі ў гэта. Аднак мінуў і 1989 год, мінула палова і сёлетняга, але абяцаных машынак як не было, так і няма.

Нядаўна на наш новы запыт у Міністэрства гандлю БССР намеснік міністра гандлю БССР **Г. Г. Краўчанка** паведаміў:

«Мінгандлем праводзіцца работа па асваенні такіх машынак на Кіравагградскім ВА «Пішмаш» і Разанскім заводзе «САМ». Як паведаміў Разанскі завод «САМ», машыны «Любава» з беларускім шрыфтам павінны быць асвоены ў бягучым годзе.

Мінгандаль накіраваў просьбу заводам, каб як мага хутчэй асвоілі і паставілі машынкі з беларускім шрыфтам, і адначасова звярнуўся ў Галоўкультбытгандаль Мінгандлю СССР, *каб ён пасадзейнічаў* у вырашэнні гэтага пытання».

Застаецца спадзявацца, што на заводзе нарэшце асвояць такую складаную тэхніку, як машынка з беларускім шрыфтам.

Аддзел пісьмаў і грамадскай думкі.

З пошты «ЛіМа»

У НЯДАЎНІМ ЧАСЕ чарговы нумар «Літаратуры і мастацтва» звярнуў маю ўвагу новым дэвізам. Я вельмі гэтаму парадаваўся. Пэўныя гістарычныя падзеі і сацыяльныя рухі маюць і свае адпаведныя ідэалагічныя заклікі. Гэта — дыялектыка жыцця.

І вось вядомы з дзяцінства радок Янкі Купалы: «Людзьмі звацца!» па-новаму кранае сэрца і выклікае глыбокія пачуцці. Падумалася, колькі шчырай чалавечнасці, гуманістычнага зместу ў гэтых двух вялікіх словах!

Б. ХАЎРАТОВІЧ,
дацэнт Абаканскага педагагічнага інстытута.

□

З РАДАСЦЮ ехаў у Мінск, каб пабываць на Свяце славянскага пісьменства і культуры, а разам з тым і на юбілейных урачыстасцях, прысвечаных 500-годдзю з дня нараджэння Францыска Скарыны. Выдатны беларускі асветнік дарагі і нашаму гораду Вільнюсу.

Вялікае ўражанне пакінулі ў святочныя дні арганізаваныя выстаўкі малой графікі славянскіх краін і рэнесансавага мастацтва Беларусі, экспазіцыя музея старажытнабеларускай культуры.

Пэўныя спадзяванні звязваў я з запрашэннем на ўрачысты канцэрт адкрыцця свята ў Акадэмічным тэатры оперы і балета, марыў хоць цяпер паслухаць і паглядзець сапраўднае мастацтва беларускага народа — песні і танцы, з якімі так і не было магчымасці пазнаёміцца за ўсе дзесяцігоддзі «фасаднай» культуры.

На жаль, тое, што адбывалася на сцэне, нагадвала не святочную праграму з нагоды Скарынінскіх святаў, а дэманстрацыю псеўданароднасці, шуміху, хаос, проста адсутнасць густу. Дзе ж тая задушэўная беларуская песня, грацыёзны танец? Куды падзелася аўтэнтыка народнай мастацкай культуры паважанага краю-суседа, які так ярка вылучаецца сваім фальклорам?

Вярнуўся ў Вільнюс, але ў памяці захаваўся толькі непрыемны ўспамін: сустрэчы з народным мастацтвам нацыі Ф. Скарыны не адбылося...

Вітаўтас-Повілас ЮРКШТАС,
музыказнаўца.

г. Вільнюс.

□

ЧАРГОВЫ НУМАР «Кур'ера ЮНЕСКА» з фотаздымкамі народных святаў прыемна нават трымаць у руках. А на апошняй старонцы пазначана: «Публикуется ежемесячно на 35 языках и шрифтом Брайля». І далей — пералік нацыянальных рэдакцый: «...язык урду, ...каталанский яз., ...украинский яз.: Владимир Василюк (Киев)...». Так, нашы суседзі ўкраінцы выдаюць міжнародны часопіс на сваёй мове. 1,5 млн. македонцаў і 950 тыс. баскаў таксама маюць свой «Кур'ер». Надышоў ужо час выдаваць «Кур'ер» і па-беларуску. Існуе ж Камісія БССР па справах ЮНЕСКА.

Могуць запярэчыць, што ёсць цяжкасці з паперай. У такім разе Камісія СССР па справах ЮНЕСКА павінна нам выдзеліць паперу, адпаведную той колькасці асобнікаў часопіса, што паступае ў БССР (прыбытак зараз ідзе ў Маскву).

А часопіс будуць набываць. Сёння ён доўга не затрымліваецца ў кіёсках. Тым больш, мы атрымаем магчымасць асвятляць уласныя праблемы — апошнія дзве старонкі аддаюцца пад матэрыялы нацыянальных рэдакцый. Напрыклад, у вышэйзгаданым нумары Нацыянальная рэдакцыя СССР дае інфармацыю адносна Канвенцыі 1972 г. аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны. Савецкі Саюз, УССР і БССР далучыліся да Канвенцыі толькі ў кастрычніку 1988 г. У матэрыяле пералічваюцца помнікі ад Таліна да Ашхабада, няма толькі беларускіх і ўкраінскіх. Гэтыя рэспублікі самастойна ўваходзяць у ЮНЕСКА і, адпаведна, павінны самастойна інфармаваць аб сваіх справах. Як бачым, украінцы гэтым і займаюцца. Што ж беларусы?

Алег ДЗЯРНОВІЧ.

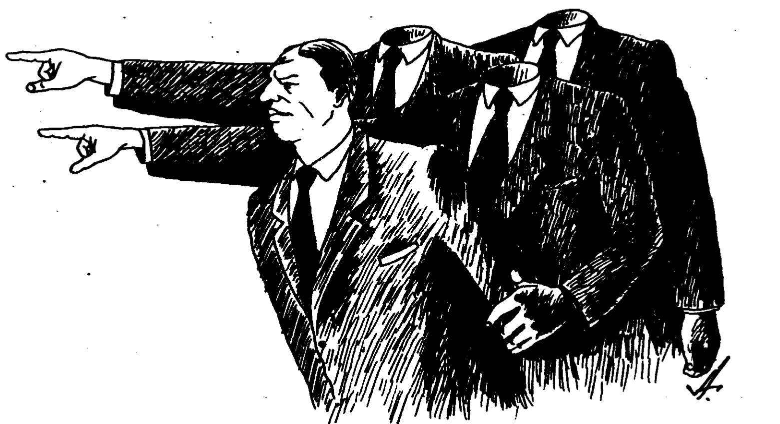

Малюнак А. ГУРСКАГА.

«СКАРБЫ СУСВЕТНАЙ ЛІТАРАТУРЫ»—

унікальная шматтомная серыя выдавецтва «Мастацкая літаратура». У серыю ўключаны лепшыя творы з літаратур усіх краін і народаў, якія ўвайшлі ў залаты фонд сусветнай культуры і карыстаюцца нязменнай папулярнасцю сярод чытачоў: «Іліяда» і «Адысея» Гамера, «Боская камедыя» Дантэ, «Дэкамерон» Бакачыо, «Трагедыі. Санеты» Шэкспіра, «Фаўст» Гётэ, «Дон Кіхот» Сервантэса, «Рабінзон Круза» Дэфо, «Падарожжа Гулівера» Свіфта, а таксама літаратура XIX і XX стагоддзяў.

Серыя, якая будзе складацца прыкладна са 100 тамоў, выдаецца на беларускай мове, творы перакладаюцца з мовы арыгінала. Падрыхтоўкай тамоў занята вялікае кола пісьменнікаў, вучоных, мастакоў. Кожны том суправаджаецца ўступным артыкулам і каментарыямі.

У мінулым годзе ўбачылі свет «Доктар Фаўстус» Т. Мана, «Трагедыі. Санеты» У. Шэкспіра, «Вершы. Паэмы» Т. Шаўчэнкі. Сёлета выйдуць «Мёртвыя душы. Тарас Бульба. Рэвізор» М. Гогаля, «Фаўст» Гётэ, «Дафніс і Хлоя» Лонга, «Метамарфозы, - або Залаты асёл» Апулея, «Навелы» Мерымэ.

Серыя ілюстраваная. У афармленні яе прымаюць удзел лепшыя беларускія графікі. У асобных тамах будуць выкарыстаны ілюстрацыі вядомых мастакоў свету. Выданне разлічана на масавага чытача.

В. ШЫХАНЦОЎ.

Сяргей КАВАЛЁЎ

На розныя ўзросты і густы

Гартаючы старонкі «Вясёлкі» і «Бярозкі»

РАЗГЛЯДАЮЧЫ сучасны літаратурны працэс, беларуская крытыка да крыўднага мала звяртае ўвагі на часопісы. Выключна рэдка з'яўляюцца рэцэнзіі на раманы, аповесці і паэмы, надрукаваныя ў часопісах, не памятаю ніводнага водгуку на часопісныя апавяданні і нізкі вершаў. Не мелі поспеху і працягу колішнія намаганні «Літаратуры і мастацтва» ўвесці ва ўжытак перыядычныя агляды часопіснай прозы і паэзіі. Нашы часопісы не звяртаюць ніякае ўвагі адзін на аднаго, жывуць самаізалявана, з чыста беларускай далікатнасцю не зважаючы на суседскія поспехі і няўдачы. Выключэннем з'яўляецца звышпільны «Политический собеседник», які апантана вышуквае на старонках перыядычных выданняў інтрыгі мясцовых экстрэмістаў, братніх сіяністаў, замежных нацыяналістаў. Але нас цікавіць у дадзеным выпадку палеміка літаратурная: па прадмету спрэчкі ці хаця б па форме выяўлення. Такой палемікі паміж часопісамі ў нас няма, ды і паміж асобнымі літаратарамі здараецца яна не часта, куды часцей палемічныя нататкі таго ці іншага аўтара застаюцца без адказу, незаўважанымі. Калі ж нейкая спрэчка ўсё ж такі ўзнікае, яна ніколі не выходзіць, як правіла, за межы таго часопіса, дзе ўзнікла. «Гэта мая спрэчка, я яе арганізаваў, падрыхтаваў, а вы, шаноўныя суседзі, рыхтуйце свае, у маю не ўлазце», — папярэджвае шчаслівы манапаліст і працягвае спрэчку сам з сабой у загадзя запланаваных межах і накірунку.

Змест і аблічча часопісаў ды і перыядычнага друку ўвогуле залежыць, зразумела, ад грамадска-палітычнай сітуацыі ў рэспубліцы. Працэс дэмакратызацыі ў Беларусі адстае па розных прычынах ад аналагічных працэсаў у Прыбалтыцы, Грузіі, Маскве, а там, дзе менш свабоды і дэмакратыі — большая падпарадкаванасць апарату, уціск цэнзуры, стрымліванне ініцыятывы і пошуку.

Сённяшні стан беларускіх часопісаў вынікае таксама з агульнага стану беларускай культуры, у прыватнасці, з крызіснага становішча ў грамадстве беларускай мовы, якая зрабілася дзяржаўнай пакуль што толькі на паперы, але не ў рэальным жыцці. Чытацкая аўдыторыя ў беларускамоўных часопісаў — нешматлікая і спецыфічная, складаюць яе пераважна людзі, звязаныя тым ці іншым чынам з беларусазнаўствам: навуковая і творчая інтэлігенцыя, настаўнікі, студэнты. Ёсць, безумоўна, сярод чытачоў беларускіх часопісаў і прадстаўнікі іншых прафесій і сацыяльных катэгорый, але яны — пакуль прыемнае выключэнне.

Залежыць узровень беларускіх літаратурна-мастацкіх часопісаў, вядома, і ад узроўню нацыянальнай літаратуры, ад структуры і спецыфікі тутэйшага літаратурнага працэсу. Тэарэтычна рэдакцыя часопіса можа выбіраць творы на свой густ, але практычна — толькі з таго, што ёй прапануюць.

Літаратурны працэс у нас цэнтралізаваны, планава-нарматыўны. Уся выдавецкая дзейнасць сканцэнтравана ў Мінску, усе літаратурна-мастацкія часопісы — органы СП БССР ці ЦК ЛКСМБ.

У такіх умовах існавалі, існуюць і, відаць, будуць існаваць у бліжэйшым будучым беларускія часопісы, а разам з імі — і беларуская літаратура. Цяжка ўявіць, якімі будуць літаратурна-мастацкія выданні, скажам, праз дзесяць гадоў, калі абачлівыя палітыкі і вучоныя-эканамісты не рызыкуюць прадказаць, што будзе з краінай праз паўгода. Бясспрэчна адно: ад таго, якія і якімі будуць заўтра часопісы, шмат у чым залежыць тое, якая і якой будзе літаратура. Бо часопісы — рухавікі літаратурнага працэсу і, адначасова, — форма функцыяніравання літаратуры ў грамадстве.

У гэтым артыкуле гаворка будзе весціся пра часопісы «Вясёлка» і «Бярозка», якімі яны былі ў мінулым, 1989 годзе. Чаму менавіта пра іх? Таму што выданні для дзяцей і падлеткаў традыцыйна найбольш абдзелены ўвагай. Урэшце таму, што памеры артыкула не дазваляюць больш-менш уважліва разгледзець усе беларускія літаратурна-мастацкія часопісы адразу; спадзяюся, гэта зробяць іншыя ў іншых артыкулах.

ПАВЕВЫ нацыянальнага адраджэння несумненна паўплывалі на павелічэнне накладу «Вясёлкі» (рэдактар У. Ліпскі): 1988 г. —80000 асобнікаў, 1989 г. — 100000 асобн., 1990 г. — 185000 асобн. Адзінкавыя гарадскія беларускамоўныя класы і садкі, узнікшыя па ініцыятыве жменькі свядомых бацькоў, падтрыманых нефармаламі, не пахіснулі пакуль што нацыянальнабезаблічны маналіт дзяржаўнай школьнай адукацыі, але прымусілі многіх бацькоў, як разумных, так і проста абачлівых, падумаць пра будучыню сваіх дзяцей. Спрыяла поспеху і вялікая арганізацыйна-масавая работа рэдакцыйнага калектыву па рэкламе часопіса.

Нельга не заўважыць імкненне рэдакцыі рабіць часопіс цікавым і карысным, займальным і пазнавальным, адпавядаць запатрабаванням часу і грамадства, ісці ў рэчышчы нацыянальнага адраджэння і выхоўваць маленькага беларускага чытача. Але гэта — калі ацэньваць часопіс увогуле, пасля ўзважвання яго вартасцяў і недахопаў, робячы канчатковыя высновы. Калі ж пачынаць чытаць «Вясёлку» з першай старонкі— напачатку ўзнікаюць якраз прэтэнзіі і заўвагі, і таму хочацца выказаць іх адразу, не чакаючы традыцыйнага для артыкулаў і рэцэнзій прадапошняга абзаца.

Распачала «Вясёлка» 1989 год наступнымі вершавымі радкамі:

> Мы ідзём па зямлі цвёрдым крокам,
> Верным ленінскім курсам,
> І ўвесь свет
> Знае край сінявокі,
> Дзе жывуць беларусы.
> (П. Прыходзька).

Згадзіцеся, што ў пяці-дзесяцігадовага чытача, які ўпершыню ўзяў у рукі часопіс на роднай мове, такі пачатак адразу павінен выклікаць зацікаўленасць. Разумеючы гэта, часопіс і надалей змяшчае на адваротах вокладак узоры падобнай творчасці шматгадовай даўнасці, што наўрад ці даспадобы аўтарам гэтых «дзяржзаказных» вершаў сёння.

> Не згасне ў памяці эпох,
> Здзяйсненняў дзёрзкіх
> поўны,
> Пачатак нашых перамог—
> Кастрычнік вечапомны.
> (Р. Барадулін).

Рэшткі палітычнай заангажаванасці — галоўны недахоп мінулагодніх нумароў «Вясёлкі». Ну як можна сёння распавядаць дзецям пра цуды калгаснай нівы і са шкадаваннем згадваць бязрадаснае, жабрацкае жыццё беларускіх сялян да калектывізацыі? А менавіта гэта робіць Т. Дзмітрусёва ў чарговым панегірыку старшыні калгаса «Савецкая Беларусь» двойчы Герою Сацыялістычнай Працы У. Л. Бядулю (нарыс «Наш хлеб», жнівеньскі нумар).

Часопісу неабходна тэрмінова пазбавіцца ад ідэалагічных, сацрэалістычных штампаў, якія выглядаюць сёння на агульным фоне матэрыялаў часопіса нежывымі, рэліктавымі, а то і проста смешнымі. Абыходзяцца ж неяк без падобных «свидетельств благонадежности» маскоўскія дзіцячыя часопісы— органы ЦК ВЛКСМ.

Што ж трэба занесці ў актыў часопіса? Дастаткова прафесійны агульны ўзровень мастацкага афармлення (за кошт малюнкаў Уладзіміра Савіча, Таццяны Беразенскай, Пятра Драчова, Наталлі Суставай і інш.) і дастаткова прафесійны агульны ўзровень літаратурных твораў у параўнанні з агульным узроўнем нашай дзіцячай літаратуры.

Сярод паэтычных твораў вылучаюцца вершы Васіля Віткі і Анатоля Клышкі — пісьменні-

Жывая ручаінка

Ён уваходзіў у нашу літаратуру з вялікімі надзеямі сказаць сваё слова. На такія развагі наводзяць яго творы. Гэта пацвярджаюць і ўсе тыя, хто ведаў Уладзіміра Кандрацэню як чалавека і пачынаючага беларускага празаіка...

НА ЖАЛЬ, у нашай гісторыі, у тым ліку і літаратурнай, далёка не заўсёды міласэрнай і чулай, а ў шэрагу выпадкаў і проста абыякавай да факта, дакумента і захавання памяці пра чалавека, нярэдка і недалёкае мінулае шмат у чым застаецца «белай плямай». У многім гэта датычыцца і жыццёвага і творчага лёсу У. Кандрацені.

Да сённяшняга дня некаторыя моманты ягонай біяграфіі якраз і застаюцца той самай «белай плямай», якая патрабуе ўвагі. Пры гэтым у сферу няведання, як гэта часта бывае, агрэсіўна і бесцырымонна ўмешвалася двухсэнсоўнасць і падазронасць, імкнучыся ачарніць чалавека, прышпіліць яму адпаведнай характарыстычнай якасці палітычны ярлык ці проста выкрасліць з гістарычнага працэсу. Падобныя «каментарыі» нейкай інстанцыі асобных звенняў біяграфіі У. Кандрацені з'явіліся, трэба меркаваць, і асноўнай прычынай таго, што адзіная, выдадзеная пры жыцці аўтара кніга апавяданняў надоўга трапіла ў спецсхоў. І не таму, вядома, каб ашчадна берагчы яе як нейкую унікальную мастацкую з'яву. А з той прычыны, што ў біяграфію аўтара і, у прыватнасці, у яго жыццёвы летапіс ваеннага часу, трапляў пэўны элемент так званага «кампрамату», хай сабе заснаванага на бяздоказнасці і інтуітывізме. І тут, безумоўна, варта было б пашукаць новыя факты, каб з іх дапамогаю больш пэўна наблізіцца да ісціны і вярнуць нашай літаратурнай гісторыі яшчэ адно фактычна забытае пісьменніцкае імя.

Адразу ж хачу заўважыць, што добры пачатак зрабіў тут сціплы чалавек і старэйшы наш пісьменнік Рыгор Восіпавіч Няхай, які разам з У. Кандрацэнем вучыўся на літаратурным факультэце Мінскага педагагічнага інстытута і таварышаваў з ім. Гэты пачатак працы па высвятленні ваеннай біяграфіі свайго сябра і яго трагічнай смерці мог бы быць, як сказаў Рыгор Восіпавіч, больш плённым і выніковым, каб тыя людзі з пісьменніцкага асяроддзя, да якіх ён звяртаўся і якія знаходзіліся тады пры «салідных партфелях», чуйна адгукнуліся на яго захады і просьбы аб дапамозе ў выяўленні сапраўдных прычын і абставін смерці У. Кандрацені.

На думку Р. Няхая (і з гэтым нельга не пагадзіцца), трэба было б цяпер тэрмінова, пакуль няўмольны час канчаткова не сцёр сляды і не ператварыў яшчэ жывое ў людской памяці ў беззваротную страту, пад'ехаць на радзіму пісьменніка, у гарадскі пасёлак Чырвоная Слабада (30 км на захад ад Салігорска) Мінскай вобласці. Тут ён нарадзіўся, у гэтых мясцінах, у Слуцку, і загінуў. Хацелася б верыць, што адтуль нехта ўсё ж адклікнецца і ўнясе сваё каштоўнае дапаўненне, прачытаўшы гэтыя радкі.

Паводле слоў Р. Няхая, нарадзіўся У. Кандрацэня дзесьці ў прамежку 1913—1915 гг. У 1939 г. стацыянарна закончыў Мінскі педагагічны інстытут імя А. М. Горкага. У гэтым жа годзе, летам, разам з П. Панчанкам, І. Грамовічам, У. Краўчанкам быў у працяглай творчай камандзіроўцы на Украіне.

У 1939 г. У. Кандрацэню прызываюць у Чырвоную Армію. У пачатку Вялікай Айчыннай вайны тая часць, у якой ён знаходзіўся, пад Полацкам трапляе ў акружэнне. Нейкім чынам яму ўдаецца вырвацца адтуль. Ён вяртаецца дадому, да бацькоў, у Чырвоную Слабаду.

Р. Няхаю, які неўзабаве пасля вайны наведаў гэтыя мясціны, гаварылі (гутарыў ён, дарэчы, і з тагачасным сакратаром Чырванаслабодскага райкома КПБ, былым начальнікам штаба І-ай Бабруйскай партызанскай брыгады Сяргеем Крамнёвым), што, вярнуўшыся дадому, У. Кандрацэня дапамагаў дзетдомаўцам (у пасёлку быў дзетдом), якіх не паспелі эвакуіраваць і якія апынуліся ў вельмі цяжкім становішчы. Дапамагаў здабываць харчаванне, знаходзіць нейкае адзенне і г. д.

Якія рэальныя намеры і планы былі ў Кандрацені ў гэты час, колькі-небудзь пэўна сказаць цяжка. Ніхто гэтым пытаннем зноў-такі не займаўся. А заняцца ім варта было б. Тым болей, што некаторыя загадкавыя моманты яго біяграфіі ваеннага часу зусім не безадносныя да разумення яго як пісьменніка, чалавека, грамадзяніна. Ды падчас і ў малапрыкметных з'явах і зрухах чалавечага характару праглядваюцца і знаходзяць досыць выразны адбітак заканамернасці і складанасці пэўнага часу.

Патрабуе дакладнага ўдакладнення хоць бы такі вось факт. У 1942 г. да У. Кандрацені нібыта звяртаўся знаёмы яму чалавек і клікаў у партызаны. Аднак гэты чалавек не карыстаўся ў Кандрацені даверам. А праз нейкі час пасля гэтага да немцаў трапляе загадкавым чынам не менш загадкавая папера, дзе партызаны нібыта сур'ёзна нагадвалі Кандрацэню пра тое, што той не выконвае (ці нясвоечасова выконвае) нейкія важныя партызанскія даручэнні. Р. Няхай лічыць, што хутчэй за ўсё гэта была падложная правакацыйная папера, і з'явілася яна, відаць, не «без дапамогі» таго чалавека (хто ж ён?), якому У. Кандрацэня не паверыў ці не да канца паверыў як партызанскаму сувязному. У 1942 г. У. Кандрацэня быў закатаваны (паводле слоў Р. Няхая, павешаны) у засценках слуцкага гестапа.

Наконт таго, ці друкаваўся У. Кандрацэня ў час вайны ў якіх-небудзь выданнях, што выходзілі на акупіраванай тэрыторыі, высветлілася наступнае. Неўзабаве пасля заканчэння вайны на кватэры ў крытыка Алеся Есакова Р. Няхай пабачыў адно такое выданне (нейкую газетку на беларускай мове, назву не памятае), дзе была змешчана за подпісам У. Кандрацені маленькая, радкоў на 50

каў вядомых, якія даўно пішуць для дзяцей. У прозе часопіса найбольш заўважныя аўтары маладыя: Пятро Васючэнка, Сяргей Тарасаў, Алег Чарноў.

Казка Артура Вольскага «Родная мова» — вельмі своечасовая і карысная для маленькіх чытачоў, хаця гэта, хутчэй, публіцыстычны твор, чым літаратурны.

У чэрвеньскім нумары, прысвечаным Міжнароднаму дню абароны дзяцей, друкуюцца лісты вучняў СШ № 2 г. Нароўлі пра іх успрыманне чарнобыльскай катастрофы. Невялічкі рэпартаж Васі Вясёлкіна са святочнай сустрэчы ў Доме літаратара вучняў беларускамоўных класаў сведчыць пра агульную дэмакратычную накіраванасць часопіса.

Надрукаваўшы ў дванаццатым нумары невялічкі верш на ўкраінскай мове Васіля Маругі, «Вясёлка» дала магчымасць дзецям адчуць своеасаблівасць дзвюх славянскіх моў, упершыню прачытаць твор «замежнага» паэта ў арыгінале.

Але стрыжнем часопіса сталі, безумоўна, рубрыкі «Урокі роднага слова» (настаўнік — Васіль Вітка) і «Наша спадчына». Менавіта гэтыя рубрыкі найбольш адпавядаюць запатрабаванням сённяшняга дня, менавіта яны далучаюць у адпаведнай форме маленькага чытача да беларускай мовы, культуры, гісторыі.

Адзначыўшы тое, што ёсць у часопісе *«Вясёлка»*, трэба сказаць і пра тое, чаго ў ім няма. Няма, па сутнасці, перакладных твораў і ўвогуле нейкіх матэрыялаў, змест якіх выходзіў бы за межы Беларусі, знаёміў хлопчыкаў і дзяўчынак з дасягненнямі сусветнай культуры. Няма *папулярных* ва ўсім свеце і вельмі дамесных для гэтага ўзросту коміксаў, альбо, як называюць іх у «Вясёлых карцінках», — казак і гісторый у малюнках. Бракуе разнастайнасці нумароў і матэрыялаў, вынаходлівасці і адчування стылю.

Увогуле ж беларуская «Вясёлка» нават без коміксаў і без пераказаў «Бібліі» выглядае не горш за аналагічныя маскоўскія выданні і ў спрыяльных умовах можа паспяхова з імі канкурыраваць, пра што дарослыя нашы часопісы пакуль толькі мараць.

ЗДОЛЬНАЯ ў спрыяльнай моўнай сітуацыі вытрымаць канкурэнцыю маскоўскага «Піянера», ленінградскага «Кастра» і беларуская «Бярозка», якая друкуе і пераказы «Бібліі», і пераклады замежных пісьменнікаў, і коміксы, і шмат чаго іншага, не менш цікавага.

Наклад «Бярозкі» за апошні год таксама павялічыўся, хаця і не так прыкметна, як у «Вясёлкі». Пэўнае ажыўленне ў «Бярозцы» пачалося яшчэ ў 1983 г. з прыходам новага рэдактара, В. Адамчыка. Пазней значна абнавіўся склад рэдакцыі, прыйшлі новыя людзі, новыя аўтары, творы і ідэі. На працягу года часопіс відазмяняўся з кожным амаль нумарам, рабіўся больш сучасным і універсальным, менш заідэалагізаваным і правінцыйным. Часопіс *адрасуецца самай шырокай аўдыторыі.* Прыхільнікам беларускіх рок-гуртоў і фанатыкам «Ласкового мая». Аматарам дэтэктыўнага жанру і чытачам інтэлектуальнай паэзіі. Шкалярам малодшых класаў і беларускай інтэлігенцыі, усцешанай з'яўленнем у «Бярозцы» твораў Вацлава Ластоўскага, Максіма Гарэцкага, Ларысы Геніюш. У ідэале часопіс адрасуецца нармальнаму беларускаму падлетку, які цікавіцца гісторыяй і звычаямі свайго народа, чытае вершы і апавяданні на роднай мове, любіць слухаць песні Данчыка і кампазіцыі «Мроі». Гэта — у ідэале, а ў рэальным жыцці колькі маленькіх варвараў набывала ў кіёску часопіс толькі для таго, каб спрытна выдраць старонкі з партрэтамі сваіх куміраў поп-зорак, а рэштку тут жа, не чытаючы, кінуць у сметніцу. Прыкра, вядома, шкада працы і паперы, бо не для такіх чытачоў выдаюцца часопісы, вынаходзяцца новыя ракурсы і рубрыкі, пішуцца і перакладаюцца новыя творы.

«Бярозка» робіцца пераважна сіламі моладзі і друкуе пераважна маладых аўтараў, чым выгодна адрозніваецца ад «Бярозкі» дзесяцігадовай даўніны, у якой інфантыльныя 50-гадовыя дзядзькі і 70-гадовыя дзядулі-бабулі забаўлялі і вучылі жыць 10—15-гадовых хлапчукоў і дзяўчынак, заклікалі змагацца за мір, любіць сацыялістычную Радзіму, збіраць металічны лом і бадзёра спяваць паходныя піянерскія маршы.

На працягу 1989 года на старонках часопіса выступілі паэты І. Бабкоў, Г. Булыка, А. Мінкін, Л. Рублеўская, Т. Сапач, В. Шніп і інш., празаікі П. Васючэнка, А. Глобус, У. Давыдоўскі, М. Клімковіч, В. Мартыненка, У. Сіўчыкаў, М. Сцепаненка, У. Сцяпан, М. Шайбак, А. Якімовіч і інш., крытыкі А. Бяляцкі, Г. Тычка, перакладчыкі А. Асташонак, А. Кудраўцава, А. Кудраўцаў, М. Хаўстовіч. Для часопіса такога профілю як «Бярозка» — гэта шмат, і асабліва шмат прозы. Няцяжка заўважыць, што большасць з пералічаных празаікаў—прадстаўнікі урбаністычнай плыні ў беларускай літаратуры, альбо, як іх яшчэ называюць, — «каманда Глобуса». Такая відавочная арыентацыя часопіса на пэўных аўтараў і пэўную плынь шмат у каго, магчыма, выклікае незадаволенасць. Занадта прызвычаіліся мы да таго, што ўсе пісьменнікі друкуюцца ва ўсіх перыядычных выданнях без разбору, а ўсе часопісы падобны адзін на аднаго: без свайго кола аўтараў, без уласнай грамадска-палітычнай і эстэтычнай пазіцыі. Хочам мы таго ці не, а заўтрашні дзень нясе ў літаратурнае жыццё пэўнае размежаванне і разнастайнасць.

«Бярозка» — адзіны на сёння беларускі часопіс, у дачыненні да якога можна ўжыць азначэнне «проза часопіса», маючы на ўвазе не столькі механічную сукупнасць твораў, колькі іх пэўную мастацкую, тыпалагічную еднасць. І пакуль што выдаткаў такой арыентацыі-самаарыентацыі «Бярозкі» ў прозе я не бачу, бо не чуў пра існаванне цікавых дзіцячых твораў маладых і старэйшых пісьменнікаў, не прынятых рэдакцыяй часопіса. Затое з цікавасцю прачытаў фантастычнае апавяданне «Пілот» У. Давыдоўскага, казку «Прыгоды паноў Кубліцкага ды Заблоцкага» П. Васючэнкі, раздзелы з аповесці А. Якімовіча «Эльдарада просіць дапамогі».

Заслугоўваюць увагі рубрыкі «Спадчына», «Беларускія калумбы», «Наш каляндар», з якіх чытачы маюць магчымасць даведацца тое-сёе пра беларускую гісторыю, культуру, літаратуру. Патрэбнай бачыцца гутарка з сябрамі таварыства «Тутэйшыя», што адбылася па просьбе чытачоў. Добра было б пазнаёміць падлеткаў з дзейнасцю і іншых беларускіх нефармальных суполак: «Талакі», «Паходні», «Узгор'я». Вызначаюцца густам старонкі «Месяц за месяцам», дзе вершы маладых паэтаў і малюнкі М. Анемпадзістава гарманічна ўзаемадапаўняюць адзін адно. А, як кажуць французы, густ — вышэй за ўсё, што і пацвярджае надрукаваная ў часопісе лірычная «Казка пра журботнага шпака» Крысціяна Піно. Цікавая рубрыка — «Зорка Канікула», своечасовая і патрэбная — «І хлопчыкам, і дзяўчаткам».

Пры такой разнастайнасці рубрык і матэрыялаў часопісу ўсё ж відавочна не хапае рубрыкі, якая вучыла б падлеткаў чытаць і разумець літаратуру (нешта накшталт «Школы чытача»), знаёміла б са спецыфікай і гісторыяй мастацтва. Варта адзначыць у гэтых адносінах матэрыял В. Аксёнава «Дзённік, які варта пачаць» (яго можна аднесці не толькі да «Школы чытача», але і да «Школы пісьменніка»).

Але галоўная небяспека, якая пагражае часопісу, — небяспека стаць занадта дарослым. Не варта рабіць з «Бярозкі» другую «Крыніцу».

РАЗГЛЕДЗЕЎШЫ збольшага тыя беларускія дзіцячыя часопісы, якія ў нас ёсць, хацелася б, на заканчэнне, памарыць пра той дзіцячы часопіс, якога ў нас няма. Можа, і не пра часопіс, а, хутчэй, пра дзіцячы літаратурны альманах, які б выходзіў два-тры разы на год і прапаноўваў маленькаму чытачу найбольш цікавыя здабыткі арыгінальнай і перакладной літаратуры. Мог бы такі альманах узнікнуць і як прыватная, самвыдатаўская ініцыятыва, і пры нейкай грамадскай арганізацыі, фондзе. Але найбольш рэальна было б для яго існаваць пры рэспубліканскім выдавецтве «Юнацтва». Толькі не ў такім выглядзе і не з такім зместам, як штогоднік «Ветразь». І, безумоўна, не на такой паперы. Бо «Ветразь» прапануе, на жаль, далёка не лепшыя перакладныя творы, пераважна вершы і невялічкія празаічныя ўрыўкі і ніяк не спрыяе рэкламе выдавецтва.

З'яўленне папулярнага і прэстыжнага для аўтараў альманаха падахвочвала б пісьменнікаў і перакладчыкаў працаваць менавіта для гэтага выдання, менавіта ў гэтым кірунку і на гэтым узроўні.

Думаю, такі альманах абавязкова ўзнікне, раней ці пазней. Вось толькі хто возьмецца за гэтую карысную і патрэбную справу: дзяржаўнае выдавецтва з яго паліграфічнымі магчымасцямі, нейкі кааператыў з яго абыякавасцю да беларускай мовы ці гуртох энтузіястаў з яго марамі?

нататка аб тым, што ў гарпасёлку Чырвоная Слабада адбылася сустрэча беларускай і нямецкай моладзі і што там «было весела да слёз». У гэтых словах «было весела да слёз», не выключана магчымасць, захаваны і нейкі іншы, прытоены сэнс.

Што ж датычыцца непасрэдна мастацкай творчасці У. Кандрацені, то тут малюнак больш ясны. Друкавацца У. Кандраценя пачаў дзесьці ў пачатку 30-х гадоў. У 1932 г., у прыватнасці, газета «Палеская праўда» змяшчае яго апавяданне «Спаганяюць падаткі». Друкуецца і ў іншых газетах. Аднак найбольш часта выступае на старонках часопісаў «Полымя рэвалюцыі» і «Полымя». У асноўным змешчаныя тут апавяданні (з межаў гэтага жанру ён не выходзіў) і склалі яго першую — і адзіную — мастацкую кнігу «Любоў. Апавяданні» (ДВБ, 1938). Другім выданнем гэта кніга выйшла ў 1939 г. Апавяданне «Каханне» было перакладзена на яўрэйскую мову і змешчана ў часопісе «Штэрн» (1938, № 7).

Не заставалася безуважнай да яго твораў і крытыка, знаходзячы, што У. Кандраценя — пісьменнік не без таленту. І гэта было сапраўды так, хоць разгарнуцца на поўную сілу сваіх творчых магчымасцей аўтар не змог. Не хапіла яму на гэта жыццёвага часу. Ды і час, калі пісьменнік пачынаў пісаць, быў для нашай літаратуры неспрыяльны. Гэта быў перыяд злавеснага росквіту сталінскага культу, які, апрача ўсяго, нёс у сабе пагрозліва-страшную дэфармуючую сілу ў дачыненні да жывога і сумленнага мастацкага слова.

Не пазбаўлена такога негатыўнага ўплыву і творчасць маладога празаіка. Гэта нярэдка адчуваецца і на згладжванні рэальных жыццёвых канфліктаў у яго творах, і наогул на прыхарошванні агульнай атмасферы даволі складанага і няпростага тагачаснага жыцця. Не вельмі багаты ў апавяданнях Кандрацені і псіхалагічны малюнак. Чалавечыя характары тут часта раскрываюцца яшчэ па досыць спрошчанай схеме супрацьпастаўлення чорнага і белага, добрага і дрэннага. Карацей кажучы, малады празаік знаходзіўся яшчэ на шляху пошукаў свайго пісьменніцкага голасу.

Аднак у нашай літаратуры, трэба меркаваць, ён быў чалавекам не выпадковым. У. Кандраценю вельмі хутка запрыкмецілі і вылучылі сярод маладых празаікаў К. Чорны і не прамінаў выпадку падтрымаць і акрыліць яго сваёй добразычлівай увагай. Падчас некалькі важкіх і, на першы погляд, малапрыкметных дэталяў могуць сказаць нам пра пісьменніка многае і даюць магчымасць пэўным чынам заглянуць у заўтрашні дзень яго творчай эвалюцыі. Ёсць такія цікавыя мастацкія дэталі і эпізоды і ў апавяданнях У. Кандрацені «Фінал», «Капа сена», «Каханне», «Каля граніцы», «Корч», «Генерал» і інш. І асабліва цікавыя з іх тыя, што звязаны з асэнсаваннем характару чалавека, які знаходзіцца ў грамадскім кантэксце жыцця. Маладога празаіка, як можна заўважыць, вельмі непакоіць тое, што для некаторых людзей калектыўныя формы жыцця і працы сталі зручным спосабам са смакам пажыць за кошт іншых. У апавяданні «Каханне» ён, напрыклад, дзесьці і сімпатызуе гаспадарліваму селяніну Арцёму, але ў той жа час не прымае яго сквапнае імкненне пажывіцца агульным дабром. Аднак аўтар з павагай і сімпатыяй адносіцца да селяніна, які адхіляе грубыя павучанні тых, хто сам не вельмі хоча працаваць («Капа сена», «Каля граніцы», «Корч» і інш.). Гэты сюжэтны лейтматыў у яго апавяданнях мог бы ў далейшым трансфармавацца, як нам здаецца, у цікавыя мастацкія малюнкі і характары. Тое, пра што пісаў У. Кандраценя, уласціва было і многім іншым, пераважна маладым і пачынаючым пісьменнікам (тэма кахання, граніцы, калектыўнай працы ў калгасе і інш.).

Вядома, перад намі не стаіць тут задача колькі-небудзь шырока і паглыблена прааналізаваць творчасць У. Кандрацені. Мы паспрабавалі ўсяго толькі пункцірна намеціць асобныя контуры зместу і праблематыкі яго твораў. Яны, безумоўна, заслугоўваюць таго, каб быць у полі зроку і чытача, не безуважнага да літаратурнай гісторыі роднага краю, і даследчыка літаратуры, для якога падчас цяжка ды і проста немагчыма зразумець нейкія важныя тэндэнцыі літаратурнага працэсу, абапіраючыся толькі на вяршынныя мастацкія з'явы і абмінаючы пры гэтым больш ці менш відочныя мастацкія адгалінënні-ручаінкі вялікай літаратурнай плыні. Час патрабуе не звужана выбарачнага, а сістэмнага падыходу да вывучэння літаратуры. Толькі на такой шырока дэмакратычнай і навуковай метадалагічнай аснове і можа быць створана сапраўдная гісторыя беларускай літаратуры (дарэчы, гэту вялікую фундаментальную працу Інстытут літаратуры імя Я. Купалы АН БССР мае намер распачаць ужо ў наступным годзе). Жывою галінкай на гэтым магутным дрэве літаратурнай гісторыі з'яўляецца і творчасць беларускага празаіка У. Кандрацені. Біяграфію яго трэба, як я ўжо заўважыў, праясніць, аб'ектыўна і непрадузята вытлумачыць крутыя і драматычныя павароты яго жыцця, а творы — паставіць на паліцы адкрытага бібліятэчнага фонду. Тое-сёе з ягонай спадчыны з цягам часу не зашкодзіла б і перавыдаць.

Васіль ЖУРАЎЛЕЎ.

Кнігарня

П. ПРЫХОДЗЬКА. Споведзь любові. Выбранае. Вершы і паэмы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

Выбраныя творы паэта-франтавіка Пятра Прыходзькі — свайго роду споведзь пакалення, юнацтва якога апалена Вялікай Айчыннай вайной. Невыпадкова лірычны герой паэта так часта вяртаецца ў перажытае, асэнсоўваючы яго з вышыні сённяшняга дня. Адначасова паэт *апявае хараство прыроды*, каханне, публіцыстычныя радкі прысвячае працэсам абнаўлення і перабудовы.

Віктар Шымук
Спелы жнівень

В. ШЫМУК. Спелы жнівень. Вершы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

У кнізе Віктара Шымука суседнічаюць вершы, прысвечаныя бацькоўскай зямлі, з творамі, што з'явіліся пасля паездкі аўтара па краіне. Увайшлі ў новы зборнік і фельетоны, пароды, жарты.

Уладзімір
Корбан
Не на сваім месцы
Байкі

У. КОРБАН. Не на сваім месцы. Байкі. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

Выбранае вядомага беларускага байкапісца Уладзіміра Корбана — магчымасць сустрэцца з героямі, якія і сёння, калі так шмат змянілася ў жыцці грамадства, на жаль, не адышлі ў нябыт, бо ёсць яшчэ падласць, падхалімства, спекуляцыя — усё тое, супраць чаго і змагаўся сваёй творчасцю аўтар.

В ГЛУБИННОМ
ПОЛЕСЬЕ

Ю. ЛАБЫНЦАЎ. У глыбі Палесся. Турава-пінская зямля. На рускай мове. М., «Искусство», 1989.

Кніга Юрыя Лабынцава «У глыбі Палесся» пабачыла свет у серыі «Дарогі да цудоўнага», якая знаёміць усесаюзнага чытача са знакамітымі мясцінамі краіны, расказваючы пра іх учарашні і сённяшні дзень. На гэты раз жадаючыя могуць зрабіць падарожжа на Беларусь, а калі дакладней — пабываць на беларускім Палессі,

Красавіцкай ноччу 1817 г., у маленькім швейцарскім гарадку Салюр кантона Залатурн, у доме бургамістра Франца Цэльтнера стары чалавек пісаў тэстамент. Рыпела гусінае пяро, і на паперы ўзнікалі словы: «Глыбока адчуваючы, што прыгонны стан супярэчыць закону прыроды і дабрабыту народаў, я сведчу гэтым, што знішчаю яго цалкам і на вечныя часы ў маім маёнтку Сехнавічы Брэст-Літоўскага ваяводства як ад уласнага імя, так і ад імя наступных яго ўладальнікаў. Я прызнаю жыхароў вёскі, якія належаць да гэтага маёнтка, вольнымі грамадзянамі і нічым не абмежаванымі гаспадарамі зямель, якімі яны валодаюць. Я звальняю іх ад усякага без выключэння чыншу, паншчыны і асабістых павіннасцей, якія ім да гэтага часу належала выконваць у адносінах да ўладальнікаў гэтага маёнтка. Я заклікаю іх толькі, каб яны дзеля сваёй уласнай і дзеля карысці Радзімы паклапаціліся аб наладжванні школы і пашырэнні асветы сваіх дзяцей».

Гэтым уладальнікам Сехнавічаў, што знаходзяцца паблізу Жабінкі на Брэстчыне, быў Андрэй Тадэвуш Касцюшка.

Кастусь ТАРАСАЎ

„Айчына абаронцам сваім“

Паўстанне 1794 года: героі і карнікі

ПАХОДЗІЎ Касцюшка са старадаўняга беларускага роду. Далёкі яго прапрадзед Фёдар атрымаў Сехнавічы ад вялікага князя Казіміра ў 1458 г. Сыну свайму Фёдар даў імя Канстанцін, той служыў пісарам у вялікакняжацкай канцылярыі, яго паважаў і любіў Жыгімонт Стары і пяшчотна называў Кастусь, Касцюшка — адгэтуль пайшло прозвішча роду. Гербам Касцюшкі мелі «Рох трэці», большасць з іх вылучалася на сярэдніх пасадах вайсковай службы. Маёнтак Сехнавічы быў невялікі, Канстанцін Фёдаравіч выстаўляў з яго ў войска «тры коні». Жонкай Кастуся стала Ганна Гальшанская, з княжацкага роду, парадненага з польскімі каралямі і вялікімі князямі літоўскімі праз шлюб сясцёр Гальшанскіх з Ягайлам і Вітаўтам. Да сярэдзіны XVII ст. Касцюшкі, якіх ужо стала багата, трымаліся праваслаўя, але ў часы «патопу», як і большасць брэсцкай шляхты, адышлі ад дзедаўскай веры — адны ў каталіцтва, другія прынялі уніяцтва. Сехнавіцкія Касцюшкі былі каталікамі. Бацька Тадэвуша (імя яго было Людвік), вызначаўся энергіяй, дамогся ў 1731 г. тытула мечніка ваяводства Брэсцкага, абіраўся ў ў Літоўскі трыбунал, здолеў нейкім чынам адсудзіць у Сапегаў маёнтак Мерачоўшчына за вярсты дзве ад Косава, менавіта на тым месцы, дзе зараз разбураецца дажджамі прыгожы будынак Косаўскага палаца.

У Тадэвуша былі дзве сястры — Ганна і Катарына, а таксама брат Юзаф. Маці паходзіла з Ратомскіх, звалася Тэкля. Лічыцца, што яна была праваслаўная і па нараджэнні чацвёртага дзіцяці хрысціла яго ў царкве, дзе той і атрымаў імя Андрэй, а ўжо бацька перахрышчваў яго на каталіка ў Косаўскім касцёле. Можа, два гэтыя хрышчэнні і далі Тадэвушу доўгі век, бо смерць часцяком круцілася вакол яго, ды і ён сам неаднойчы шукаў з ёй сустрэчы. Юзаф і Катарына памерлі яшчэ да паўстання. Ганна сканала ў 1814 г. Бацьку Тадэвуш страціў у дзесяць год.

Жылі Касцюшкі са 115 валок (2400 гектараў). Дзяліць іх на чатырох не прыходзілася. Тадэвуш Касцюшка за выключэннем некалькіх гадоў жыў на ўласны заробак. Сехнавічамі карысталіся брат, які меў невялікія гаспадарскія здольнасці, потым сястра Ганна, потым яе дзеці, пляменнікі Тадэвуша, хоць лічыліся Сехнавічы за Касцюшкам.

У 1765 г. Касцюшка паступіў у новастворany Варшаўскі кадэцкі корпус — вышэйшае афіцэрскае вучылішча, дзе спецыялізаваўся на ваеннага інжынера. Тут Тадэвуш Касцюшка атрымаў ад сваіх калегаў мянушку «Швед з-пад Брэста», бо падобна Карлу XII падымаўся а чацвёртай гадзіне і, каб прагнаць сон, апускаў ногі ў балею з ледзяной вадой, якую з ночы ставіў пры ложку. Засведчана сябрамі па корпусу, што быў ён забіяка, не ўхіляўся ад дуэляў і меў некалькі шрамаў — адзнак мужнасці. Разам з тым адзначалі яго лагоднасць і таварыскасць. Вучыўся ён старанна, стаў вядомы з поспехаў у картаграфіі і малюнку, — пры іншых умовах, пэўна, атрымаўся б з яго неблагі мастак.

Сімпатыя і клопат начальніка корпуса князя Чартарыйскага умагчымілі Касцюшку паездку ў Парыж, дзе ён працягваў ваенную навуку, што, аднак, было прыкрыта наведваннямі Акадэміі жывапісу і мастацтваў. Грошай ён меў небагата, і часцяком шклянка кавы і булачка былі выдатным снеданнем і выдатнай вячэрай. Затое Касцюшка быў у сталіцы свету, адшукаў сяброў, хадзіў па салонах, чытаў Вальтэра і Русо, і атмасфера пярэдадня Вялікай Французскай рэвалюцыі выхоўвала ягоную свядомасць.

Вясной 1775 г. Касцюшка вярнуўся на радзіму. Вакантнага месца ў войску не было, Тадэвуш чакаў патэнта, жывучы ў Сехнавічах. Непадалёк знаходзіліся Сасновіцы, якімі валодаў заможны і ўплывовы тытулярны ваявода смаленскі Сасноўскі. (Тытулярны ў дадзеным выпадку азначае тое, што тытул Сасноўскі меў, а ваяводства не меў, бо яно даўно было адваёвана Расіяй). Касцюшка, чалавек адукаваны, які пабачыў Еўропу, а да таго ж і здольны мастак, быў запрошаны панам ваяводам у свой маёнтак, каб даваць урокі малявання дачцэ Сасноўскага Людвісе. Дзяўчыне было 19, капітану Касцюшку —27 гадоў. Маладыя людзі пазнаёміліся ў маі. Нічога дзіўнага, што стары парк з утульнымі альтанкамі, цуд салаўіных спеваў паспрыялі Тадэвушу і Людвісе закахацца. Каханне цягнулася па кастрычнік, злая бацькоўская воля абарвала яго.

Гуляючы з князем Станіславам Любамірскім у карты, Сасноўскі прайграў яму адзін са сваіх маёнткаў. Трэба было развітвацца з ім, што, вядома, адбівалася болем у сэрцы. Сасноўскі дамовіўся з князем, што аддасць за ягонага сына Людвісю, і такім чынам скасуе доўг. 13 верасня ў ваяводы быў яшчэ адзін шчаслівы дзень — ён атрымаў прывілей на пасаду гетмана польнага літоўскага. Гэта быў ужо сапраўдны ўрад. І вось жонка паведамляе яму, што, па яе назіраннях, сэрцы Касцюшкі і Людвікі працяў стрэламі Амур. Пан гетман польны адразу ж сустрэўся з Касцюшкам і мовіў яму, што як сінягорліца не для шэрага вераб'я, так дачка панская не для дробнага шляхцюка. Касцюшку прыйшлося сесці на каня і ад'ехаць. Але страціць каханую ён не меўся. Тадэвуш спланаваў выкрасці Людвіку і абвянчацца без згоды пыхлівага пана гетмана. На сваю бяду, ён абмовіўся пра задуму каралю. Панятоўскі, прыязны да Касцюшкі, гэты рыцарскі намер ухваліў, але ж паслаў людзей паведаміць Сасноўскаму. Касцюшка сабраў прыяцеляў, Людвіка ў дамоўленую ноч выйшла ў парк, і коні паімчалі іх па дарозе шчасця, а аршак сяброў ляцеў за імі, як вясельная дружына. Але харугва гайдукоў пайшла наўздагон... Людвіку адбілі. Касцюшку прыйшлося ўцякаць за мяжу, бо за наезд, выкрад дачкі гетман лёгка мог дамагчыся смяротнага выраку для злачынцы.

Уцячы ад гайдукоў Сасноўскага было няцяжка, а вось ад безграшоўя на кані не ўцячэш, яшчэ нікому на белым свеце гэта не ўдалося. Касцюшка апынуўся ў Францыі, але бедных там хапала і без яго.

У ТОЙ ЧАС Амерыканскія Штаты ваявалі з Англіяй за незалежнасць. Манархічная Францыя, як адвечны вораг Англіі, падтрымлівала амерыканскіх рэспубліканцаў. Амерыканцам патрабаваліся дасведчаныя афіцэры, шмат французаў служылі там, і сябры падказалі Касцюшку, што вандроўка за акіян —найлепшы для яго сродак перамагчы тугу разлукі з каханай і засцерагчыся ад галечы. У 1776 г. Касцюшка сышоў на амерыканскую зямлю.

Тут ён убачыў тое, што не магло прысніцца на радзіме і што няхутка яшчэ з'явілася ў Еўропе, — вольных людзей, якія вырашылі, што не будуць жыць без роўнасці грамадзянскіх правоў, што створаць дзяржаву без саслоўяў, незалежную, самастойную, з павагай да працы, таленту, асабістай свабоды. Касцюшка аддаў амерыканскай арміі дзевяць гадоў жыцця. Разам з палкамі рэспубліканцаў ён удзельнічаў ва ўсіх галоўных бітвах, рызыкаваў жыццём, месяцамі гайдаўся ў сядле, распрацоўваў інжынернае забеспячэнне наступаў і абароны. Гэта Касцюшку належыць праект тыповага форта, прыстасаванага да ўмоў Амерыкі і магчымасцей рэспубліканскай арміі — напаўгалоднай, неапранутай, неабутай, вымушанай натхненнем замяняць порах, а ўпартасцю падвойваць шэрагі сваіх рот. Рэспубліка дала Касцюшку чын генерала, ён стаў ганаровым грамадзянінам Амерыканскіх Штатаў, але ад'язджаў з Новага Свету такім жа, бадай, бедным, як і прыехаў.

Апошняя акалічнасць, дарэчы, адбілася на другім каханні Касцюшкі, якое ён памятаў да канца дзён. Закахаўся ён у Тэклю Журоўскую, дачку харунжага брэсцкага. Бацька Тэклюсі хоць і не вылучаўся заможнасцю, але быў не меней фанабэрысты, чым ваявода Сасноўскі. На бацькоў сваіх каханых Касцюшку сапраўды не шанцавала: ён пасватаўся, але пан Журоўскі наравіўся, як бык. «Валацуга! — тлумачыў ён сваю непрыязнасць суседзям. — Гойсаў па Амерыцы, як татарын па стэпе, нічога не прыдбаў. І да таго ж злодзей — хацеў пана ваяводы Сасноўскага дачку ўкрасці! Хаты не мае, дзе жонку трымаць!»

Тэклюся ўсё жыццё потым трымала ў медальёнчыку выяву Касцюшкі і пасмачку яго валасоў. Касцюшка пакутаваў, да апошняга дня лічыў за свой найкаштоўны скарб лісты Тэклюсі, але наезд на пана харунжага не зрабіў і дачку ў бязлітаснага бацькі сілай не ўзяў. Можа, у старэчыя бяссонныя ночы ён і шкадаваў аб гэтым, бо яго пазнейшыя лісты да пані Тэклі працятыя старасвецкай сентыментальнасцю і замілаваннем перад памяццю аб днях вялікага шчасця.

Неўзабаве прыйшоў да Касцюшкі патэнт генерал-маёра, а потым і генерал-лейтэнанта. Францыя ўжо святкавала другія ўгодкі рэвалюцыі. У Варшаве трэці год цягнуўся вальны сейм. Нарэшце, пад уплывам французскіх падзей сейм прыняў шэраг рэформаў, а 3 мая 1791 г. зацвердзіў Канстытуцыю, якая абвяшчала спадчыннасць праўлення і свабоду веравызнання, знішчала «ліберум вета»,ураўнівала перад законам усе саслоўі, у тым ліку і сялян. Шляхце дазвалялася гандляваць, мяшчанству — займаць ваенныя і свецкія пасады, у склад сейма ўводзіліся прадстаўнікі гарадоў. Але на шляху ўвасаблення Канстытуцыі ў жыццё паўсталі магутныя перашкоды. Вось што пісаў пра гэта Фрыдрых Энгельс: «Канстытуцыя 1791 г., якая абвясціла правы чалавека і грамадзяніна, сталася сцягам рэвалюцыі на берагах Віслы, зрабіўшы Польшчу авангардам рэвалюцыйнай Францыі, і якраз у той момант, калі тры дзяржавы, што аднойчы ўжо абрабавалі Рэч Паспалітую, аб'ядналіся, каб пайсці на Парыж і задушыць рэвалюцыю. Хіба маглі яны дазволіць, каб у цэнтры кааліцыі звіла сабе гняздо рэвалюцыя? — Ні ў якім выпадку. Зноў накінуліся яны на Польшчу, на гэты раз з намерам канчаткова пазбавіць яе нацыянальнага існавання».

Але каб накінуцца, патрабаваліся фармальныя зачэпкі. Групоўка магнатаў, якую ўзначалілі Браніцкі, Патоцкі і Ржэвускі, склала ўзброеную канфедэрацыю і звярнулася па дапамогу да Кацярыны II. Акт канфедэрацыі, напісаны пад пільным назіраннем расійскай імператрыцы і абвешчаны ў мястэчку Таргавіца Кіеўскай губерні, заклікаў змагацца супраць Канстытуцыі 3 мая, за абарону вольнасцей шляхты і каталіцкай царквы. У маі 1792 г. рускае войска колькасцю 32 тысячы салдат на чале з генерал-маёрам Крачэтнікавым уступіла на Беларусь. Другая руская армія, якую вёў генерал-маёр Кахоўскі, рухалася на Польшчу з Украіны. За імі пасоўваліся таргавіцкія канфедэраты. Адпор узначалілі Панятоўскі і Касцюшка. Але арміі Крачэтнікава і Кахоўскага захапілі Падолле і Валынь, большую частку Беларусі, Гродна і Вільню. Пасля няўдалых бітваў пад Мірам і Брэстам войскі Вялікага княства перайшлі Буг. Гэта адбылося 23 ліпеня, а назаўтра кароль далучыўся да Таргавіцкай канфедэрацыі. Супраціўляцца тым больш было немагчыма, што адначасна з рускімі арміямі супраць Польшчы выступіла прускае войска Фрыдрыха II.

У верасні таргавіцкія канфедэрацыі Кароны і Княства аб'ядналіся ў «Найсвятлейшую канфедэрацыю абодвух народаў». Рэформы, прынятыя Чатырохгадовым сеймам, і Канстытуцыя 3 мая былі скасаваныя. У 1793 г. адбыўся другі падзел Рэчы Паспалітай. Прусія атрымала Торн і Гданьск з землямі. Да Расіі адышлі Валынь, Падолле, Мінскае ваяводства агульнай плошчай 4550 квадратных міль з насельніцтвам тры мільёны чалавек.

У наступныя два гады з уніі ў праваслаўе перавялі 463 прыходы, 330 тысяч чалавек, потым яшчэ 100 тысяч, і яшчэ 100 тысяч. Да таго ж, з 28 мая 1772 г. на беларускіх землях пачала здзяйсняцца русіфікацыя. Пачатак ёй паклаў «Наказ» Кацярыны II генерал-губернатарам на далучаных землях, дзе 31 пункт абавязваў: «Дела вы имеете производить на российском языке, т. е. все издаваемые от вас какого бы звания ни были приговоры, решения или повеления, присовокупляя к тому переводы, где оные нужны будут, и припечатывая их губернской печатью». Паланізацыя праз школу пачала замяняцца русіфікацыяй праз школьнае навучанне. Галоўнымі дысцыплінамі ў 4-класных і 2-класных народных вучылішчах сталі руская мова, руская гісторыя і геаграфія, «закон божы» праваслаўнай традыцыі. Старыя настаўнікі замяняліся выпускнікамі Пецярбургскай настаўніцкай семінарыі. Зразумела, гэта недастатковыя падставы для сур'ёзнага незадаволення. Больш значнымі былі секвестраванне маёнткаў, раздача зямель і сялян рускаму дваранству, вялізная страта тэрыторый і насельніцтва, скасаванне чужынцамі Канстытуцыі, зачыненне перспектывы паляпшэння народнага жыцця. Натуральна, што перадавыя колы Рэчы Паспалітай, патрыятычныя пачуцці, гістарычная свядомасць бальшыні жыхарства не змаглі змірыцца са здзекам, які ўчынілі манархі Прусіі, Расіі і Аўстрыі.

ВЯСНОЙ 1794 г. выбухнула паўстанне.

Начальнікам паўстання быў абраны Тадэвуш Касцюшка. 24 сакавіка ён абвясціў у Кракаве «Акт паўстання», а 4 красавіка разбіў пад Рацлавіцамі войска генерала Тармасава. У гэтым баі асабліва мужнасцю і самаахвярнасцю вызначыліся атрады касінераў. Праз два тыдні гарадскімі нізамі была вызвалена Варшава. 7 мая Тадэвуш Касцюшка выдаў «Маніфест», так званы Паланецкі універсал, які надзяляў сялян асабістай воляй, пры ўмове, што яны разлічацца з панамі і дзяржавай, прызнаваў за імі права на зямлю, якую яны апрацоўвалі, абмяжоўваў паншчыну. Гэта павярнула да паўстання сялян, у ім удзельнічала больш за 150 тысяч чалавек. Пры Касцюшку была створана Найвышэйшая нацыянальная рада.

На Літве і Беларусі паўстанцаў узначаліў Якуб Ясінскі, інжынер-палкоўнік. Апоўначы 22 красавіка ў Вільні загучалі касцельныя і царкоўныя званы. Гэта быў сігнал—«Да зброі!». А трэцяй гадзіне паўстанцы перамаглі супраціўленне гарнізона. Быў арыштаваны царскі намеснік генерал Арсеньеў. Гетман Шыман Касакоўскі, стаўленік Кацярыны II, пасля непрацяглага бою быў захоплены ў сваім палацы. Нянавісць, якую заслужыў Касакоўскі, адлілася ў суровы вырок рэвалюцыйнага суда, які пастанавіў адправіць здрадніка на шыбеніцу. Назаўтра на рынкавай плошчы апошні гетман Вялікага княства Літоўскага завіснуў у пяньковай пятлі.

Якубу Ясінскаму пад час паўстання было 33 гады, ён узначальваў тайную арганізацыю віленскіх якабінцаў. Як левы

радыкал, Ясінскі быў прыхільнікам скасавання прыгоннага права, звяржэння тыраніі па прыкладу Французскай рэвалюцыі. Добра ведаючы беларускую мову, ён пісаў вершаваныя пракламацыі да сялян пабеларуску. Для кіраўніцтва паўстаннем і грамадскім жыццём Ясінскі стварыў Найвышэйшую Літоўскую Раду. Яшчэ 24 красавіка ён падпісаў Акт, які заклікаў народы Беларусі і Літвы да паспалітага рушэння. Праз 4 дні паўстанцы перамаглі ў Гродне, потым —у Брэсце, Слоніме, Ваўкавыску, Пінску, Навагрудку, Кобрыне, Ашмянах, Лідзе, Браславе. На заклік віленскіх якабінцаў скасаваць прыгнёт адгукнуліся сяляне. Да Ясінскага, калі ён вёў бой з рускімі войскамі пад Палянамі, далучылася 700 сялян-касінераў. Вялікія атрады ўзначалілі генерал-гвардыі Стэфан Грабоўскі, князь Сапега, генерал Заёнчак, вялікі падскарбій літоўскі, кампазітар Міхал Клеафас Агінскі, якому належыць «Марш паўстанцаў 1794 года». Атрадам у 4 тысячы чалавек камандаваў Якуб Ясінскі.

Мінскі генерал-губернатар дакладваў на пачатку мая аб дзеяннях паўстанцаў: «При усиленном стремлении регулярных войск и сконфедерированного шляхетства с вооруженными мятежниками из-под Вильно на границу Минской губернии при Ракове, отколь одним маршем в губернский город Минск прийти они могут, получил я вдруг три известия: 1) что Беляк, кн. Сапега и Заиончек через Слоним пришли с войсками в Столовичи и действительно сорвали уже пост наш на границе при Ляховичах; 2) что колонна в 3 тысячи регулярных и сконфедерированных войск из-под Вильно сближалась к границам нашим противу Постав с намерением, чтоб, соединяся с конфедерациею в Браславском повете и вооруженными мятежниками из поселян, внесть смятение в пределы империи... 3) что авангард князя Цицианова, поставленный при мосте через Неман имел стычку с конфедератами, и там показавшимися... Не имея здесь войск, кои бы мятежникам противу поставить было можно, я... прошу удовлетворить представлению моему от 16 числа минувшего апреля, повелев полкам, из Минской губернии удаленным, сюда возвратиться. Движением их спасен будет отряд в Пинске обще с сим городом, который для соблюдения спокойствия и в полуденных губерниях удержать весьма нужно, поелику засевшего там неприятеля выживать весьма будет трудно по причине многих дефилей, которыми токмо к Пинску приблизиться можно».

Ясінскі з 4-тысячным атрадам выступіў да Смаргоні супраць войска генерала Зубава і брыгадзіра Бенігсена. Атакай ён выбіў рускі гарнізон з мястэчка Солы. Каб да рэгулярнага войска Вялікага княства і сканфедэраваных атрадаў не далучаліся «мяцежнікі з сялян», распачалася контрпрапаганда: ад імя царскіх генералаў распаўсюджваліся чуткі, што сялянам будуць перададзены секвестраваныя маёнткі шляхты і магнатаў і што трэба ціха чакаць, пакуль рускія войскі перамогуць паўстанцаў—тады і адбудзецца надзяленне панскай зямлёй. Гэтая гульня на сялянскай прастадушнасці дала пэўны вынік.

Адначасна некалькі стратэгічных памылак зрабіў і сам Касцюшка. Надаўшы Ясінскаму чын генерал-лейтэнанта і паставіўшы яго на чале першага корпуса, Касцюшка аддаў другі і трэці карпусы Хлявінскаму і Сапегу. Войска Вялікага княства засталося без адзінай волі, кожны камандзір корпуса дзейнічаў сам па сабе. Ясінскі спецыяльным лістом растлумачыў Касцюшку небяспеку такой сітуацыі. У адказ агульнае кіраванне войскамі на Беларусі і ў Літве было даручана няздольнаму генералу Міхалу Вяльгорскаму. Уступаючы ціску шляхецкіх колаў, якім не падабалася рэвалюцыйная рашучасць Ясінскага і віленскіх якабінцаў, Касцюшка абвінаваціў Найвышэйшую Літоўскую Раду ў дзеяннях, накіраваных супраць «уніі братніх народаў», распусціў яе і стварыў Цэнтральную Дэпутацыю Вялікага княства, у якую ўвайшлі памяркоўныя дзеячы паўстання, што баяліся ўзбройваць сялянства. Ясінскі выехаў да Варшавы. Боязь Касцюшкі разарваць з абмежаванай шляхецкай праграмай, абаперціся на народ, пазбавіла паўстанне той сілы, якая магла прывесці яго да перамогі. Да таго ж, адмаўленне роўнасці Літвы і Беларусі з Польшчай, што было засведчана стварэннем Цэнтральнай Дэпутацыі, аслабіла запал і беларуска-літоўскай шляхты. Усё гэта адбілася няўдачамі.

КАЛІ ПАЧЫНАЛАСЯ паўстанне, нарадзілася і спявалася ў атрадах «Песня беларускіх жаўнераў». Яна доўгая, прывядзём з яе некалькі куплетаў:

Ну жа, хлопцы, ну жа жыва.
Цяпер маем для нас жніва.
Гасподзь бог нам ў помач стаець,
Нашу славу нам вяртаець.

Ну жа, жыва вы, сатнікі,
Вы, малойцы-дзесятнікі.
Дамо сабе рукі ўзаем.
Бацькаўшчыну адзыскаем.
Нашто зямлю нам забралі,
Пашто ў путы закавалі?
Дачкі, жонкі нам гвалцілі!
Трэ, каб мы ім заплацілі!

Ці ўжо мы ўсе сабакі?
Гаспадары—не бурлакі.
За што маем крыўду знаці?
За што церпіць наша маці?

Коней нам пазаязджалі,
Што хацелі, то і бралі.
Пойдзем жыва да Касцюшкі,
Рубаць будзем Маскалюшкі.

Бывай здарова, Грыпіна!
Параска! Мая дзяўчына!
Ад вас цяпер ад'язджаем,
Да Касцюшкі ўсе прыстаем.

Спяваць было няцяжка, але «маскалюшкамі» было рэгулярнае, напрактыкаванае ў турэцкай вайне войска, з цвёрдай дысцыплінай, з вопытнымі афіцэрамі. Супраць паўстанцаў ішлі Ферзен і Сувораў. Так што ўсё атрымалася насуперак словам песні. У чэрвені быў разбіты атрад Міхала Агінскага. У жніўні рускія войскі ўзялі Вільню — трохмесячнае рэспубліканскае праўленне на Беларусі і ў Літве скончылася. На пачатку верасня пад Любанню пацярпеў паражэнне атрад Грабоўскага, 17 верасня Сувораў разбіў пад Крупчыцамі корпус Серакоўскага, потым —атрад Князевіча. Харугвы паўстанцаў пачалі адступаць у Польшчу. У сваім маёнтку Залессе Агінскі напісаў сумны паланез «Развітанне з Радзімай». З радзімай, хто на гады, хто назаўжды, развітваліся дзесяткі тысяч людзей.

10 кастрычніка адбылася бітва пад Мацяёвіцамі, пераломная бітва паўстання. Калоне, якую Тадэвуш Касцюшка вёў на Варшаву, перакрыў шлях корпус Ферзена. Бой цягнуўся амаль поўны дзень. Гарматны агонь рускіх рассеяў конніцу, у сутычках з пяхотай палеглі касінеры, кіраваць боем стала немагчыма, было відавочна, што руская перамагаюць.

Касцюшка ў роспачы ездзіў па полі бітвы сярод параненых і палеглых, нібы шукаючы сваю кулю сярод мноства тых, што пасвістваді навокал. Выпадкова нарваўся на купку казакаў. Падсечаны куляй конь паваліўся, Касцюшка вылецеў з сядла і, не жадаючы ганьбы палону, уставіў дула пісталета ў рот і спусціў курок. На бяду ці на дабро, бог ведае, — асечка. Набеглі казакі, адзін стрэліў, другі з каня ўдарыў Касцюшку пікай. Няяк апынуўся сярод казакаў гусарскі карнет Фёдар Лысенка: распалены боем, ён ударыў бязбройнага паўстанца палашом па галаве — пашкодзіў чэрап. Касцюшка страціў прытомнасць. Казакі знялі з яго боты, з кішэні выцягнулі залаты гадзіннік, з пальцаў сцягнулі некалькі пярсцёнкаў з надпісам «Айчына — абаронцу свайму», якімі Касцюшка ўзнагароджваў замест медалёў.

Побач ляжаў польскі драгун, які прыкінуўся забітым. Але, бачачы, як рабуюць Касцюшку, як заліла ягоны твар кроў, ён не стрымаў і стаў крычаць: «Начальніка забілі! Касцюшку!» Казакі збянтэжыліся, пачалі крычаць Касцюшку ў вуха, каб прывесці да прытомнасці, аблілі вадой, і Касцюшка апрытомнеў. Тады адзін спытаў «Ты—Касцюшка?» Той шэптам вымавіў: «Так. Вады...» Захоп кіраўніка паўстання шмат што абяцаў казакам; узрадаваныя, яны панесліся дакладваць па камандзе. Пад'ехалі афіцэры, знайшлі нейкую падводу, Касцюшку паклалі на голыя дошкі. Падводу трэсла на няроўным полі, галава параненага білася аб дошкі. Трэба аддаць належнае казакам: нехта развязліва з іх сказаў: «Хоць ён і вораг, але ўсё ж і ён чалавек». Казакі наздзелі на пікі шынялі і на такіх насілках панеслі палоннага да генералаў.

Па загаду Кацярыны Касцюшку павезлі ў Пецярбург; баючыся нападу паўстанцаў, маршрут абралі кружны — праз Украіну, потым праз Гомель, Магілёў, Шклоў, Оршу, Віцебск, Ноўгарад. У Пецярбурзе начальнік паўстання апынуўся ў Петрапаўлаўскай крэпасці, дзе пад пільным наглядам правёў два гады. У снежні 1795 г. яго суседам па зняволенню стаўся Станіслаў Аўгуст Панятоўскі, былы кароль Рэчы Паспалітай, які мусіў адмовіцца ад кароны пасля трэцяга падзелу дзяржавы, і якому былая каханка, імператрыца Кацярына, не знайшла лепшага прытулку, як турма.

Апошні падзел Польшчы, Беларусі і Літвы адбыўся ў кастрычніку 1795 г. Картографы ўсёй Еўропы пераpабрялі палітычныя карты, пасоўваючы граніцы Расіі, Прусіі і Аўстрыі. Сяляне, якія з нецярпеннем чакалі абяцанай ім за пакору зямлі секвестраваных маёнткаў, былі, зразумела, падманутыя ў сваіх наіўных надзеях. Маёнткі і зямлю давалі, але не ім. Іх саміх аддавалі разам з землямі новым гаспадарам.

Захаваліся «Росписи канцелярии генерал-прокурора о пожалованных крестьянах и имениях в вечное и потомственное владение»:

«генерал-фельдмаршалу гр. Петру Александровичу Румянцеву-Задунайскому, в разных поветах—17750 душ,

генерал - фельдмаршалу гр. Александру Васильевичу Суворову-Рымникскому, волость Кобринская и др.—13279 душ,

генерал-майору Николаю Ланскому—1760 душ,
генерал-майору Александру Тормасову—1600 душ,
генерал-поручику Николаю Татищеву—2325 душ,
статс-даме гр. Скавронской—3923 души,
генерал-поручику гр. Ферзену—1364 души,
бывшему королевской французской службы генерал - директору почт Дюку де Полиньяку—1933 души,
вице-канцлеру гр. Остерману—4067 душ,
генерал-майору Беннигсену—1087 душ,
бригадиру Бордакову из секвестрованных у Яна Горана в Минской губ. местечко Костеневичи с деревнями — 403 души...»

Спіс гэты бясконцы, бо за заслугі ў падзелах і задушэнні паўстання быў раздадзены мільён беларускіх сялян.

ДЗІЎНА чытаць даследаванні некаторых нашых гісторыкаў, якія даводзяць, што замена мясцовых шляхціцаў рускамоўнымі генерал-аншэфамі і брыгадзірамі была прагрэсіўнай з'явай, спаўненнем «спрадвечных жаданняў» беларускага прыгоннага сялянства.

Калі пра генерал-фельдмаршала П. Румянцава сёння мала хто ўспамінае, дык з памяццю пра генерал-фельдмаршала А. В. Суворава справа зусім іншая — яму, без перабольшання, створаны культ. У спісе, як бачым, ён стаіць на другім месцы па «пожалованных в вечное и потомственное владение» беларускіх сялянах. Але Кацярына і Павел адоравалі Суворава за вернасць не толькі жывым таварам. Пра манаршыя міласці вернаму палкаводцу паведамляюць «Извлечения из описания жизни генералиссимуса Суворова-Рымникского»:

«В 1771 году, декабря 20, за поражение польской армии под предводительством Огинского, Екатерина II, воздав сердечную свою похвалу храбрости и искусству Суворова, в знак отличия наградила его орденом св. Александра Невского...

По заключении с турками мира в августе месяце 1774 года он был послан против Пугачева, которого и поймал.

Во время торжества мира с Оттоманскою Портою, бывшего в Москве в 1775 году, получил он от Екатерины бриллиантовую табакерку.

В 1776 году еще получил от императрицы в подарок табакерку же золотую, осыпанную бриллиантами, с ее портретом, а вскоре потом бриллиантовую звезду св. Александра Невского, которую Екатерина сама изволила носить на орденском платье.

В начале 1789 года получил от императрицы в знак ее к нему благоволения бриллиантовое перо на каску.

А за одержанную в сем же году при реке Рымнике победу получил он бриллиантовые знаки ордена св. Андрея Первозванного и осыпанную бриллиантами шпагу. Потом большой крест первого класса ордена св. Георгия. Сверх того пожалован в графы Российской империи с титулом Рымникского, причем тогда и римский император пожаловал его графом Римской империи...

По случаю празднования мира с Портою Суворов получил от императрицы сверх похвальной грамоты эполеты и перстень алмазные, которые оценены в 60 000 руб.

В начале марта 1799 года отправился он с вспомогательным войском в Италию. Он, предводительствуя союзными российско - австрийскими войсками, в пять месяцев завоевал обратно от французов все земли в Италии.

Государь император Павел I пожаловал его 8 августа князем Российским и наименованием Италийского, Король Сардинии 24 августа пожаловал его генералиссимусом своих армий и возвысил его в достоинство принца.

Наконец все его знаменитые деяния и подвиги заключаются одержанною победою над французами в Швейцарии на горе Сент-Готард.

А за сию-то самую победу пожалован он от государя императора октября 29 дня 1799 года генералиссимусом всех российских войск».

Варта прыгадаць, што А. В. Сувораў не ўдзельнічаў ні ў адной абарончай ці Айчыннай вайне. У час яго ваеннай кар'еры ніхто на Расійскую імперыю не нападаў, наадварот, яна пашырала свае межы, і будучы «прынц сардзінскі» ўвасабляў у жыцці захопніцкія планы Кацярыны II. Папраўдзе, вучылішчы, дзе прывівацца ваеннае мысленне падлеткам, павінны былі б называцца кутузаўскімі, а не суворыўскімі. І не толькі таму, што суворыўская аддананасць імператарам вельмі падабалася Сталіну, па загаду якога такія вучылішчы ўзніклі ў 1943 г. Кутузаў перамог напалеонаўскае нашэсце, Сувораў бліскуча задавальняў захопніцкія жаданні Кацярыны II, а потым Паўла I. Розніца прынцыповая. Вялікая абраза для Беларусі, што яна шануе свайго заваёўніка і сваю моладзь аддае ў вучылішча яго імя, размешчанае ў цэнтры сталіцы рэспублікі. Калі ўжо трымацца такой логікі, дык ёсць болей падстаў дзякаваць імператару Паўлу I, бо ён, як толькі апынуўся на троне, вярнуў з ссылкі паўстанцаў 1794 г., забараніў пераводзіць з уніі ў праваслаўе, адрадзіў дзеянне Статута Літоўскага, вызваліў з Петрапаўлаўскай крэпасці Тадэвуша Касцюшку і іншых вязняў.

У ТЫЯ ГАДЫ, калі генерал Касцюшка сядзеў у казематах закладзенай Пятром крэпасці, яго калега па кадэцкаму корпусу і таксама вядомы ўдзельнік паўстання генерал Ян Дамброўскі ствараў у Мілане легіёны з польскіх, беларускіх і літоўскіх эмігрантаў. Легіянераў падтрымліваў Напалеон, бо Францыя змагалася з Аўстрыяй; Аўстрыя была адной з трох дзяржаў, што знішчылі Рэч Паспалітую. Легіянеры жадалі адрадзіць Айчыну і змагаліся супраць аўстрыйцаў. Потым яны зразумелі, што патрэбны Напалеону толькі ў якасці гарматнага мяса. Але пакуль гэта ўсвядомілася, вымушаныя ўцекачы з Польшчы, Беларусі, Літвы палівалі сваёй крывёй зямлю Італіі, прабіваючы Напалеону шлях да консульства. Аркестры легіёнаў гралі «Марш паўстанцаў 1794 года», створаны Агінскім, пазней гэты марш палякі зрабілі сваім нацыянальным гімнам. Змагаліся нашы землякі і ў тых легіёнах, якія Напалеон выкарыстоўваў, каб задушыць іспанскую рэвалюцыю.

Хацеў ён пакарыстацца і з аўтарытэту Касцюшкі, каб яго імя прычынілася да ўтварэння новых легіёнаў. Але контррэвалюцыйны пераварот, праведзены Напалеонам, адштурхнуў ад яго Касцюшку. Генерал рэвалюцыйнай арміі ператвараўся ў ваяўнічага імператара. Касцюшка адмовіўся дапамагаць Напалеону, адхіліў прапанову ўдзельнічаць у паходзе 1812 г. і жыў як прыватная асоба. Ён пазнаёміўся і пасябраваў з братамі Цэльтнерамі—Петэрам і Францам; на загараднай віле Петэра, які быў упаўнаважаным прадстаўніком Швейцарыі ў Парыжы, Касцюшка жыў. Потым Касцюшка пераехаў у Салюр да Франца Цэльтнера. Сам не маючы маёмасці, Касцюшка спачуваў тысячам сваіх землякоў з Літвы, Беларусі, Польшчы, якія цярпелі галечу і паміралі на парыжскіх паддашках, у начлежках, у правінцыйных кляштарных шпіталях. Яны знаходзілі вечны прытулак на могілках для жабракоў, чужынцаў, выгнаннікаў, і на крыжы, збітым з двух дошак, часцяком не пазначаліся іхнія імёны.

У 1814 г., пасля Ватэрлоо, Касцюшка звярнуўся з просьбай да імператара Аляксандра I зрабіць тры дабрачынныя ўчынкі: каранаваць на польскага караля, гэта значыць адрадзіць праз асабістую унію Рэч Паспалітую, вызваліць на працягу 10 гадоў сялян ад прыгнёту, абвясціць амністыю палякам, беларусам, літоўцам, якія ўдзельнічалі ў вайне супраць Расіі на баку Напалеона. Імператар не адрэагаваў. Не ўважыў Аляксандр і тэстамент Начальніка паўстання. Бо пляменнікі Касцюшкі звярнуліся да імператара Аляксандра з пакорлівай просьбай адмяніць акт вызвалення сехнавіцкіх сялян, азначаны тэстаментам. З мая 1818 г. цар задаволіў гэтую просьбу, скасаваўшы перадсмяротную волю Тадэвуша Касцюшкі.

ІМЯ КАСЦЮШКІ нададзена у нас вуліцам у Смаргоні і ў вёсцы Леніна Горацкага раёна, а вёска Трагубава таго ж раёна перайменавана ў Касцюшкава.

Памяць пра Якуба Ясінскага ніяк не матэрыялізаваная. Не знайшлі вартым нашыя ўлады нават які завулак у Солах прысвяціць якабінцу і генералу беларускіх касінераў.

Закрый гэтыя постаці цень А. В. Суворава, карныя подзвігі якога на Беларусі ўшанаваны назвамі вуліц у 35 нашых гарадах, 24 мястэчках, маем мы нават 23 калгасы і піянерскую дружыну Струменскай школы імя графа Рымнікскага, князя Італійскага, прынца Сардзінскага душыцеля паўстання 1794 г., генералісімуса Суворава. Пастаўлены яму і два помнікі ў Кобрынскім раёне. Можа, за тое, што на яго гнулі карак 13 тысяч кобрынскіх сялян...

Алег СІЛЬВАНОВІЧ

НАПЯРЭДАДНІ ЗМЕНЫ ЛІДЭРАЎ

Агляд новых беларускіх фільмаў

Сёлета беларускі кінематограф, на маю думку, больш цікавы прафесійным кінакрытыкам, як гледачам у кінатэатрах. Вось самае павярхоўнае разважанне пра нашае беларусьфільмаўскае кіно: яго таксама не абышло павальнае захапленне «чарноццем» — мяркуйце хоць бы па тэмах: пра маладых наркаманаў, пра бяздомнага бадзягу, пра вар'яцтва і да т. п. Беларускі кінематограф з нядаўняга часу прадстаўляецца больш жорсткім, адвешваючы тузін аплявух і пляўкоў глядзельнай зале за сеанс. Шэраг кінематаграфістаў усе навацыі заканчваюць на выбары тэмы, здымаючы тыя самыя «вайскова-партызанскія» або «вытворчыя» стужкі з жыцця наркаманаў, амаральных асоб і г. д.

ФІЛЬМ «Птушкам крылы не ў цяжар» (рэжысёр Б. Гарошка) пакідае, напрыклад, глыбокую паныласць пасля прагляду.

...Пачатак вайны; кінутыя малыя са спецдома, у якім перавыхоўваліся дзеці «ворагаў народа»; паўманіякальная юная выхавацелька, якая заходзіцца немым крыкам: «Мы рождены, чтоб сказку сделать былью...», мучыць падрабязнасцямі біяграфіі правадыра народаў малалетак (не скажаш, якую семінарыю закончыў і ў якім месяцы — застанешся без вячэры); закінуты кацер, дзе дзеці знаходзяць сабе прытулак, калі іх кінуць «доблесныя» абаронцы; туды выпадкова трапляюць малады лейтэнанцік і бывалы пажылы салдат, якія даганяюць фронт. Вядома ж, сумленне не дазваляе ім кінуць дзяцей, яны ўмудраюцца завесці кацер і выправіцца ў дарогу. Пачынаецца доўгае падарожжа да смерці. Як чытач здагадаўся сам, фільм канчаецца трагічна — усе гінуць ад рук нямецка-фашысцкіх захопнікаў (праўда, лейтэнанцік-інтэлектуал зусім слабым аказаўся — стрэльнуў у лоб сам сабе, ад баязлівасці).

Калі існуе ўжо паняцце новай кан'юнктуры, то Б. Гарошка ідзе наперадзе: у яго фільме слова «Сталін» прыгадваецца часцей, чым у «Кароткім курсе гісторыі ВКП(б)». Праўда, знакі памяняліся з «плюса» на «мінус», у дакладнай адпаведнасці з установкамі сённяшняга дня. Карціна ў прафесійных адносінах слабая, па драматургіі — лжывая. Досыць прывесці ў прыклад «вяршыню рэжысёрскага мыслення» — эпізод «хрэснага ходу» гітлераўцаў, якія разрабавалі царкву, п'яных улакаткі, якія запрэглі ў калёсы паўголую бабу. Акцёры іграюць кепска: за іх, як, відаць, мяркуе рэжысёр, «сыграюць» сітуацыі, якія, дарэчы сказаць, нагнятаюць эмацыянальны «градус» досыць хвацка: вось самазабойства грузінскага хлопчыка; бясчынствы нямецкіх салдат; самазабойства лейтэнанта; кульмінацыя — знішчэнне дзяцей за калючым дротам у нейкай шахце...

Другі фільм — «Непаравая вясна» (дэбютанта В. Талкачыкава) даў мне зарад бадзёрасці і спадзявання... Тонкая, элегантная экранізацыя апавяданняў, літаратурных мініяцюр і дзённікавых запісаў І. Буніна выклікала ўражанне свежага ветру, які ўварваўся ў духмень глядзельнае залы. Гэта была ўрачыстасць кінематографа, калі выяўленне вызначала развіццё псіхалогіі характару, падзей; дзе візуальны вобраз каменціраваў усё тое, што сёння адбываецца з намі. Да ўдачы маладога рэжысёра можна аднесці стварэнне акцёрскага ансамбля, калі ні вядомыя акцёры Л. Кураўлёў, Н. Сайко са шлейфам сыграных роляў, ні дэбютанты-выканаўцы галоўных роляў (М. Захарава, І. Захараў) не «цягнулі коўдры» на сябе; «працуе» на ідэю фільма пейзаж, які ці супадае, ці кантрастуе з эмацыянальным станам герояў. Бясхітрасная гісторыя кахання двух маладых людзей на зломе эпохі дазволіла рэжысёру выказацца па многіх балючых пытаннях сучаснасці, напрыклад, адносінах дзяржавы і асобы; паняцця законаў духоўных і законаў рэвалюцыйных.

«Непаравая вясна». Кадр з фільма.

Фільм не вольны ад недахопаў (гэтым больш грашыць другая серыя, у якой з'яўляецца некаторая манернасць, калі кадр і яго значэнне рэжысёрам зніжаюцца ад метафары да простага знака), наўрад ці апраўдана шматступенчатасць фіналу, ёсць і проста «ўстаўны» эстрадны нумар (вознік катафалка). Але старанна прадуманае эмацыянальнае асяроддзе карціны захапляе і вымагае пакутлівага суперажывання шчасцю герояў фільма, якое не спраўдзілася. Шэраг надзвычай дакладна знойдзеных кадраў даюць фільму магутнае сімфанічнае гучанне. Зусім заслужана гэты фільм захапіў лідэрства і не выпусціў яго да аб'яўлення вынікаў конкурсу, зрабіўшыся «лепшай карцінай года».

РАЗГУБЛЕНАСЦЬ — ад фільма «Кашкадаў Сільвер» (дэбют у рэжысуры вядомага і досыць заслужанага кінаапаратара Ю. Ялхова). Ю. Ялхоў у прафесійных адносінах паставіў перад сабой вельмі складаныя задачы (акрамя рэжысуры, ён аўтар сцэнарыя, ды і разам з С. Зубікавым здымаў карціну як аператар) — паказаў адыход рэфлексуючага чалавека з мяцежнага, напалову лжывага свету ва ўнутраны запаведнік летуценняў, прывідаў, мараў. Галоўная бяда фільма аказалася ў тым, што не адбылося пераходу з аператара ў рэжысёры: Ю. Ялхоў не давярае сваёй выяве; у ягоным фільме гавораць несупынна. Хай бы толькі балбаталі, дык жа тлумачаць увесь фільм (можа, рэжысёр паралельна задумваў радыёпастаноўку?). Выява ў гэтым фільме, як ні парадаксальна, існуе на перыферыі: спачатку нам доўга расказваюць пра нешта (напрыклад, пра пахаванне і пра тое, якім яно было), а потым гэтак жа бясхітрасна гэта паказваюць. Няўдача падсцерагае і ў драматургіі карціны: рэжысёр выкарыстоўвае вельмі моцную канструкцыю лічбы «3», семантыка якой патрабуе сумяшчэння эмацыянальнай кульмінацыі з трэцім колам развіцця падзей, ці хоць бы — больш дакладнага эмацыянальнага акцэнту. У фільме акцэнты адсутнічаюць, упор зроблен на абстрактнасць пабудовы. Відаць, не варта Ю. Ялхову ўключаць у тканіну фільма пераднятыя з тэлевізара кадры з біяграфіі кінарэжысёра А. Таркоўскага. Яны, бадай, толькі адцянілі беднасць рэжысёрскага бачання самога Ю. Ялхова, але ніколькі не падкрэслілі канфліктнасці існавання героя ў навакольным свеце. Затое ў аператарскіх адносінах карціна знята хоць і няроўна, але з шэрагам вышукаў. Што журы і адзначыла прызам за лепшую аператарскую работу.

Музычны фільм-казка для дзяцей «Не пакідай» рэжысёра Л. Нячаева пастаўлены ў традыцыйнай для гэтага стваральніка манеры яркага відовішча пры дакладным размеркаванні супрацьлеглых сіл. Леанід Нячаеў у сумныя гады застою вызначаўся тым, што ў сваіх казках схітраўся (як сапраўдны казачнік) закладаць і другі сэнс — гэты сэнс разумелі дарослыя гледачы. Таму ягоныя карціны цяжка было безагаворачна назваць казкамі — яны неслі ў сабе сацыяльна-крытычны зарад; алюзіі казачных герояў білі проста ў сённяшні дзень, высмейвалі пароні людзей пры ўладзе. У апошнім фільме другога сэнсу няма: пра ўсё на свеце гэтульні сказана ў лоб!.. Рэжысёр паставіў толькі казку з добрымі героямі і дрэннымі правіцелямі, якім усё ж удаецца «перабудавацца» пасля шчырай і хваравітай размовы. А дадайце сюды не самую ўдалую музыку...

Верагодна, праз усе сем кругоў пекла намерыўся правесці сваіх гледачоў рэжысёр М. Браўдэ ў фільме «Рамантык». Малады хлопец бяжыць з сучаснага глухога і бяздушнага свету на Поўнач зусім не па рамантыку — бяжыць па грошы, мяркуючы, што яны змогуць стаць менавым эквівалентам яго сумлення, прыстойнасці, прыстасаванства. Калі ж ён вяртаецца пры грашах дадому, выяўляецца, што Поўнач зрабілася толькі канцэнтрыраванай формай ягонага, хлопца, існавання, якая вырасла з усяго таго, што ён сам у сабе ўз-

«Круглянскі мост». Кадр з фільма.

гадаваў. Вядома, не ў адрыве ад навакольнай рэчаіснасці. Страляць цяпер яму давядзецца ўсё сваё жыццё, толькі не ў сабак, а ў сваё сумленне, сябе самога. І ён расстрэльвае ў сне свае спадзяванні на жыццё, выбудаванае набела. У параўнанні з жыццём «тут», жыццё «там», на Поўначы, падаецца яму райскім. Псіхічны надлом прыводзіць яго ў вар'ятню (вядома, не без дапамогі сцервы-жонкі). І тут, крыху пашалеўшы, ён пераконваецца ў тым, што «любая форма жыцця ёсць жыццё», а сапраўдная рамантыка для сённяшніх рамантыкаў — гэта жыццё ў вар'ятні.

Фільм надзвычай загрувашчаны шокавымі сродкамі псіхалагічнага ўздзеяння. Рэжысёр імкнецца быць зразуметым, выбудоўваючы свой фільм пазаэмацыянальна, адмаўляючыся нават ад музычнага фону. Ён зменшвае сімвалы, дакументальна знятыя кадры скуралупні-мясакамбіната, даводзячы гледача да шокавага стану. Ён упэўнены, што жыццё наша і наша грамадства выглядае яшчэ больш агідным і жахлівым, чым тое, што паказвае фільм. Фільм няроўны і па аператарскіх здымках, і па рэжысуры, і па акцёрскіх работах. Сэнсавыя пошукі прывабілі рэжысёра больш за ўсё; тое, **пра што** ён гаворыць, стала важней за тое, **як** гаворыць. Таму няма градацыі ў выбары сродкаў: у самым пачатку гледачу «выб'юць мазгі», а далей молат будзе стукаць ужо ў пустыя галовы.

Карціна «Яго батальён» нібыта перанесла мяне ў далёкія сямідзесятыя гады... Двухсерыйная экранізацыя аднайменнай аповесці В. Быкава зроблена настолькі неахайна, што нават тэкст першакрыніцы ў вуснах персанажаў гучыць ілжыва. Танкавыя «шоу» Ю. Озерава ў параўнанні з дадзенай карцінай — сярмяжная праўда вайны. Выяўленчы шэраг у фільме... ніякі: франтальныя кампазіцыі перад камерай, калі рэжысёр імкнецца ўвагнаць усіх сваіх герояў у жывапісную кампаноўку; камера вельмі скаваная, статуарная, відаць, дрэнна быў падрыхтаваны аб'ект; нават сцэны баёў зроблены пры максімальнай эканоміі піратэхнічных сродкаў; усе разрывы снарадаў, карцечы (брызантаў) мы чуем з фанаграмы. Калі заплюшчыць вочы, то фільм успрымаецца гэтаксама: нічога не зменшыцца, наадварот, фантазія гледача можа аказацца куды багацейшай за выдумкі рэжысёра А. Карпава-старэйшага.

АДЧУВАЛАСЯ нейкая напружанасць перад праглядам фільма рэжысёра В. Турава «Высокая кроў»: канфлікт з кіраўніцтвам Саюза кінематаграфістаў БССР, кляймо «антыперабудовачніка», «узурпатара ўлады», ды і, на мой погляд, няўдалая папярэдняя «Пераправа»... Але калі пачаўся фільм, усё гэта перастала адцягваць маю ўвагу. Я не збіраюся сцвярджаць, што да Віктара Турава прыйшло другое дыханне, але яго карціну асабіста мне было глядзець цікава, таму што ў ёй я бачыў яго самога: яго духоўныя пошукі, замацаваныя ў шэрагу друкаваных артыкулаў, яго стаўленне да сучаснага савецкага кінематографа, ды, нарэшце, і адносіны яго як грамадзяніна да ўсяго, што адбываецца з намі тут і зараз. Пры слабой, досыць схематычнай драматургіі рэжысёру ўдалося паказаць карціну сусвету, які распадаецца.

...Двум трэба перавезці племяннога жарабца (з радаводам), за якога можна выціснуць з «праклятых капіталістаў» шмат тысяч інвалютных рублёў. Ну, узялі яны пад гэтую справу неабсталяваны грузавік; ну, забыліся на мех з зернем; ну, павезлі яго з другой хуткасцю і па разбітай дарозе... Далей — болей. Завярнулі да прыяцеля, пашабашылі, выпілі-закусілі і, улагоджаныя, пакіравалі далей. Каня за машынай прывязалі — няхай ногі разамне. Было на іхнім шляху шмат усялякага. Але закіпела вада пры спуску, а шафёр за ўсімі гэтымі клопатамі забыў на «ручнік» грузавік паставіць — так разам з жарабцом і пайшла машына пад ваду. Іх суровы савецкі суд пакарае, але гэта ўжо іншая карціна будзе і пра іншае. Тураў робіць хітры ход: ён нас падстаўляе ў фільм замест сваіх герояў, гэта мы разам з імі, спачуваючы ім, забываемся на тое, даруем сёе і так да самага канца. Стоп, давайце зноўку: яшчэ раз «пракручваем» сітуацыю — дзе злачынства? Дык жа няма яго нідзе, а конь гіне!

Вельмі моцныя акцёрскія работы Б. Няўзорава (які, дарэчы, атрымаў прыз за лепшую мужчынскую ролю) і В. Масальскіса: іх героі псіхалагічна дакладныя і пазнавальныя: вось

жа яны жывуць і ходзяць сярод нас, такія ж, як мы. Зусім схематычны і слабы герой М. Бурляева, які трапіў у фільм дзеля балансу — станоўчы, прасталінейны герой без адценняў. Добрыя краявіды ў фільме: закінутыя ГЭС, пакінутыя вёскі, што ўзнікаюць у фільме як апакаліптычныя бачанні будучага, вырастаюць з нашае цяперршчыны. Але выйсця, паводле Турава, ужо няма — падзенне стала немінучым...

Аповесць Васіля Быкава «Круглянскі мост» вабіла беларускіх кінематаграфістаў даўно, дастаткова сказаць, што малады рэжысёр А. Мароз быў не адзіным, хто аспрэчваў права на яе экранізацыю.

...Гэты партызан Сцёпка, даўгалыгі падлетак, нейкі абібок — то засне на пасту, то мушка адваліцца ад стрэльбы, словам, на кухні, у абозе партызанскага атрада месца для яго самае прыдатнае. І тут яго клічуць на падрыўную акцыю. Ды каб рэабілітаваць сябе, ён і не на такое гатовы... І вось падрыўная група выпраўляецца ўзрываць мост у Круглянах. Ніякага стратэгічнага значэння ён не мае, але каб пазбавіць і немцаў, і паліцаяў спакою, мост павінен быць узарваны. А. Мароз замыкае сваіх герояў у клетку маральнага выбару: мы даведваемся пра гісторыю камбрыга, які разам са Сцёпкам і Маслаковым заначаваў у хаце, ды ў спешцы пакінуў на печы сваю гімнасцёрку (з'явіліся немцы). І цяпер ён, лежачы ў полі, глядзіць, як немцы забіваюць гаспадарскіх дзяцей. Што рабіць у гэтай сітуацыі: устаць і здацца, што не ўратуе дзяцей і гаспадароў; альбо застацца ляжаць у бур'яне, а потым помсціць карнікам? Цяжар маральнага выбару з гэтага моманту кладзецца на герояў фільма «Круглянскі мост»: кожны зробіць свой выбар... Рэжысёр пашырае дылему да пары «чалавечае — ідэалагічнае», «сумленне — абавязак». Заслуга рэжысёра — адсутнасць ацэнкі, той, маўляў, мае рацыю, а той — не. Кожны выбірае сваё. Трагедыя вайны, паводле А. Мароза, у тым, што яна прапаноўвае на выбар любое рашэнне, якое ўсё роўна абернецца бесчалавечнасцю.

Удалым з'яўляецца гукавое вырашэнне карціны: змешваюцца розныя мовы — кожны гаворыць на сваёй: хто на чыста рускай, хто на чыста беларускай, хто на беларускай з дамешкам польскай. Гэта моўная паліфанія адразу ж схіляе на карысць праўдзівасці гісторыі. Добры рытм фільма — драматургія карціны выбудавана з улікам класічных канонаў — завязка, кульмінацыя, развязка — усё вельмі дакладна, эмацыянальна. А. Мароз не ставіў перад сабой эксперыментальных задач у галіне нетрадыцыйных форм кінематографа, але яго традыцыйная (у добрым сэнсе гэтага слова) кінамова пагружае гледача ў нетрадыцыйны і нестандартны канфлікт, з якога атрымліваецца зусім нечаканы выхад.

ШТО ВЫКЛІКАЛА цікавасць беларускага кінарэжысёра В. Дудзіна ў сцэнарыі маскоўскага драматурга В. Мярэжкі? Фільм «Пад небам блакітным» здымаўся ў Мінску, ды гаворыць аб праблемах іншага грамадства з іншымі вяршынямі і іншымі безданямі. Адчуванне маскоўскай «тусоўкі» з'яўляецца ў фільме з першых кадраў і не знікае да фіналу (шэраг наступных здымак толькі падкрэслівае гэта); Мінск прадстаўлены горадам старой забудовы з заблытанымі дворыкамі і зборышчам крымінальных элементаў. Сцэнарый В. Мярэжкі не праўдзівы, таму ўся гіганцкая рэжысёрская канструкцыя, створаная, каб пераканаць у надзённасці праблем маладзёжнай наркаманіі, была выбудавана на пяску і разбуралася з кадра ў кадр. Я думаю, што В. Дудзін мог абыграць гэтае разыходжанне, калі б стылізаваў фільм пад вельмі ўмоўную кінематаграфічную форму — хоць бы фільм-оперу ці фільм-балет. Дарэчы, было два эпізоды, у якіх з'явілася менавіта гэткая стылістыка: цяжка ўявіць сабе наркамана ў момант ломкі, які б рухаўся з пластыкай балетнага танцоўшчыка па кватэры, але такі эпізод у карціне ёсць. І другі эпізод, дзе галоўны герой уяўляе сабе, як бы ён разабраўся са сваімі крыўдзіцелямі, зроблены досыць «смачна», праўда, па-за стылістыкай усяго фільма. Менавіта ўмоўнасці не хапіла фільму В. Дудзіна. Два элегантных умоўных эпізоды разбурылі падкрэслена рэалістычную сацыяльную драму, але нічога ўзамен не выбудавалі.

Фільм «Пад прыступкамі» (дэбют рэжысёра В. Дзяругіна) таксама займаўся даследаваннем сацыяльнага дна на прыкладзе прыватнага лёсу біча, які выйшаў з турмы, куды яго засадзіла сцерва-жонка разам са сваім хахалем, маёрам міліцыі. На жаль, я не ведаю сцэнарыя фільма, але мне здаецца, што малады пастаноўшчык дапусціў невялікую памылку, калі яшчэ задумваў карціну: фільм у выніку застаўся паміж крымінальнай драмай і драмай палітычна-сацыяльнай. Аднак усё гэта не перашкодзіла рэжысёру стварыць цікавы выяўленчы рух стужкі, знайсці шэраг незвычайна выразных і эфектных кадраў (напрыклад, канал, зняты з ніжняй кропкі, калі ў яго ўваходзіць рачное судна і закрывае сабой вясковыя дамы на беразе), задаць размераны рытм апавяданню, дамагчыся абсалютнай праўдзівасці ўсёй фактуры, якая працуе ў кадры, на асноўную ідэю. Твор прэтэндуе на значна большы размах, чым сумную гісторыю аб спробах «немаладога, самотнага чалавека Яшкі Дзярабіна неяк наладзіць сваё няскладнае бяздомнае жыццё». Думаю, што фільму не хапае метражу: грунтоўнасць рэжысёрскага падыходу да тэмы патрабавала большай формы.

Двухсерыйная і вельмі доўгая карціна «Сцяпан Сяргеіч» рэжысёра С. Сычова — гісторыя пра дагматыка з партыйным білетам, які ў застойныя часы жыве так, як яму падказвае яго не менш дагматычнае... сэрца ці сумленне. І гэтае стаўленне да жыцця ён навязвае навакольным людзям, якія неяк яшчэ спрабуюць уладкаваць сваё жыццё у рамках Адміністрацыйна-Каманднай Сістэмы. Ад яго проста так не адмахнешся: ён здольны дайсці па інстанцыях да... ого-го! — самога маршала (чамусьці ў трэніровачных штанах і кашулі з пагонамі). Маршал, суровы, але добры і справядлівы чалавек, таксама перажывае за лёс Айчыны і ва ўсім падтрымлівае сумленнага служачага абароннага завода. Ну, чым не казка пра добрага пана? Думаю, што гадоў дзесяць таму гэтая стужка ўнесла б свой уклад у стварэнне аблічча сумленнага камуніста на савецкім экране. Сёння ўсё гэта глядзіцца смешна і сумна. Фільм немагчыма прааналізаваць: ён... ніякі.

ЁСЦЬ УСЕ ПАДСТАВЫ меркаваць, што ў бліжэйшы час на «Беларусьфільме» адбудзецца змена лідэраў, іх амалоджванне. Не зашкодзіла б, дарэчы, заадно амаладзіць і кіраўніцтва Саюза кінематаграфістаў БССР, якому апошнім часам даводзіцца заваёўваць сабе толькі палітычны капітал і страчваць творчы. Я б выказаўся і больш катэгарычна: эпоха надзвычайнай сацыяльнай актыўнасці — кепская часіна нават для геніяльнага творцы, а ўжо для серадняка... Бывае, праўда, і творца робіцца нейкім монстрам, для якога перастае існаваць само паняцце «мастацтва».

Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

«НЯГЛЕДЗЯЧЫ НА ІЗАЛЯЦЫЮ...»

Першая з трох выставак савецкай фатаграфіі адпрацавала ўжо ў Нью-Йорку (красавік) і Лос-Анджэлесе (чэрвень); Галерэя «Уокер, Урсіці энд МакГініс», што спецыялізуецца на мастацтве Усходняй Еўропы, мае папярэднюю дамоўленасць на паказ з Лонданам, Токіо і Будапештам. Сярод адзінаццаці савецкіх фотамайстроў — шасцёра беларускіх: Галіна Маскалёва, Уладзімір Парфянок, Валерый Лабко, Уладзімір Шахлевіч, Сяргей Кажамякін і Генадзь Родзікаў.

«Ёсць матэрыялы і абсталяванне,— піша крытык А. Д. Коўмэн у «Нью-йорк абсэрвер», — ...недаступныя гэтым працаўнікам, хоць два з фатографаў — Уладзімір Парфянок і Сяргей Кажамякін — выкарыстоўваюць менавіта тэхналогію каляровае афарбоўкі, пры гэтым робяць яе вельмі далікатна, па-майстэрску...» Крытык адзначае высокі ўзровень і чорна-белых работ, заўважаючы, што шмат якія з іх патрабуюць сапраўдных каментарыяў і больш пільнага, падрабязнага азнаямлення, бо ёсць пэўнасць і неабходнасць уключэння гэтых адметных фотаработ у амерыканскі культурны кантэкст: «Рускія фатографы — нам роўня, нягледзячы на ізаляцыю».

Часопіс «Экспазюр» паведамляе, што арганізатары выставак сумесна з выдавецтвам «Сцюарт, Таболі энд Чэнг» працуюць над кнігаю, прысвечанай савецкай фатаграфіі, куды ўвойдзе шмат работ беларускіх фотамайстроў.

Шведскі часопіс «Фота» таксама зацікавіўся творамі нашых суайчыннікаў, падаўшы на сваіх старонках падрабязны агляд стакгольмскай выстаўкі беларускай фотагрупы «Правінцыя».

НАШ КАР.

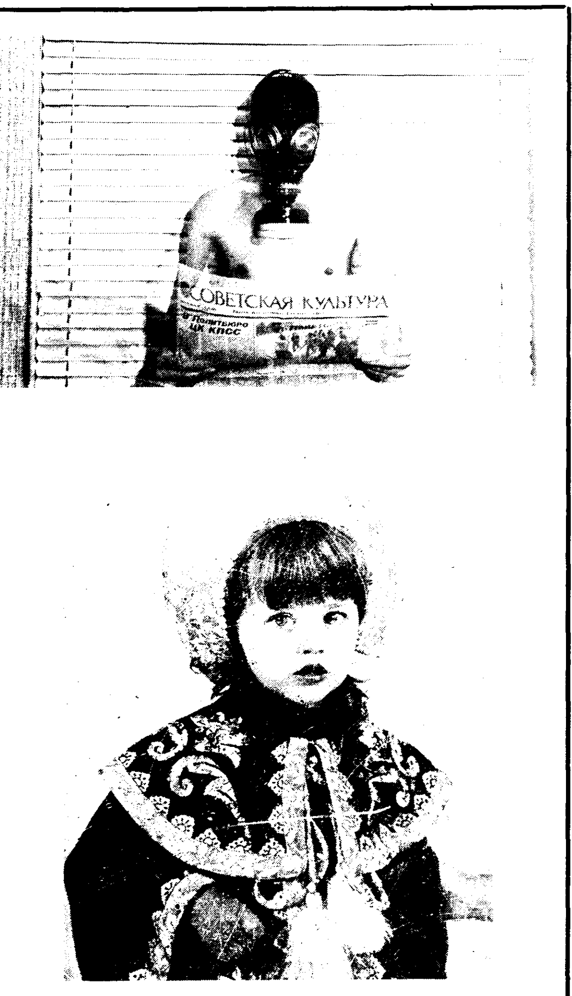

Да самога сябе...

«Дуэт для салісткі» Т. Кемпіньскага. Рэжысёр-пастаноўшчык — А. Бурдонскі. Мастак-пастаноўшчык — Д. Мохаў. Мастак па касцюмах — А. Грыбава. Музычнае афармленне А. Гурава.
Тэатр-студыя кінаакцёра.

С. Кузьміна (Стэфані), А. Цімошкін (доктар Фельдман).

Фота Г. СЛАБОДСКАГА.

На фоне непрыхаванага драматызму штодзённых жыццёвых падзей п'еса амерыканскага драматурга (і, паводле некаторых звестак, вядомага польскага псіхіятра) выглядае больш як сціпла.

Кабета захварэла на рассеяны склероз. Хвароба невылечная. Хутка адымуцца рукі-ногі. Здаровыя людзі яе раздражняюць, хворым яна не спачувае. Няма як жыць без працы: пані — знакамітая скрыпачка...

Спектакль (а ён «узнаўляе» прыёмы доктарам хворай) запаволены, жыццёва-падрабязны, пачцівы да тэксту і сюжэта драматурга. Я не ўгледзела ў рэжысуры ні так званай канцэптуальнасці, ні намаганняў даць рэцэпт для вырашэння пазасцэнічных праблем. Здаецца, твор Кемпіньскага лепей за ўсё «пасаваў» бы да кінаэкрана з ягонымі буйнымі планамі, рэтраспекцыямі, закадравымі, галасамі, дзе натуральна магла б быць узноўлена далікатная атмасфера нібыта з расповядаў самога Фрэйда, а менавіта яе мае на ўвазе матэрыял драматурга. На сцэне за неаспрэчны фрэйдысцкі знак можна палічыць хіба кіёк у руках Стэфані, ды як абысціся без яго жанчыне з хворымі нагамі? Фрэйдысцкая «азбука», так пераканаўча пададзеная ў «Тлумачэнні сноў...», не надта стасуецца з пабудоваю рэжысёра. Заўважу між іншым, што, паводле доследаў, якія па часе да нас бліжэй за доследы Фрэйда, чалавекам кіруе не так званы інстынкт полу, але прага ўлады над людзьмі, рэчамі, з'явамі, ці, больш дакладна, жаданне распаўсюдзіць свой уплыў на людзей, рэчы, з'явы. Відаць, меламан-доктар хоча ўплываць на аднаго са сваіх куміраў — знакамітую скрыпачку; Стэфані — падсвядома жадае паўплываць на доктара сваім майстэрствам і абаяннем... Праўда, уплыў доктара Фельдмана па свойму сімвалічны: ён, бачыце, доктар-псіхіятр, ён не лечыць рассеянага склерозу, але можа прадухіліць магчымыя псіхічныя ўскладненні, якія правакуе хвароба.

Што ж ім, інтэлектуалам-«узаемаўплывоўцам», адно ў адным шукаць? Як па мне, дык адзінае — паразуменне. І дасягнуць яго трэба любым коштам, каб не расплаціцца самым найдаражэйшым — чалавечым жыццём.

Пэўна, паразуменне — не інстынкт. Яно з тых пачуццяў, што выпрацоўваюцца пад час жыцця, ды закладзеныя ў нас ці не самою прыродаю? Бо не жыць, калі з кожным рахавацца, як з ворагам: бо не выжыць, калі сябры і ворагі не ў рахубу... Сам Фрэйд некалі тлумачыў: «Голас інтэлекту ціхі, але не супакойваецца, ажно пакуль яго не пачуюць»...

Здаецца, усе думкі і памкненні Стэфані — вакол захавання мужа. Іх звязала музыка (муж — прызнаны выканаўца і кампазітар), музыка ўтрымлівала іх адно пры адным. С. Кузьміна ў ролі Стэфані падкрэслівае і наступнае: у гэтай сям'і няма дзяцей, і менавіта з-за іх адсутнасці гераіня не адбылася як жанчына. Актрыса паступова накрэслівае другі план ролі дый спектакля — мінулае Стэфані, якое ўзнаўляецца паводле пытанняў доктара. Уяўляю, як бы рэагавала на гэткія расповяды кінакамера: буйным планам — твар кабеты і яе рукі, засяроджанасць на прадметах абсталюнку, гульня святла на шпалерах і фіранках... Паколькі на сцэне гэтым не адбудзеш, С. Кузьмінойважна дакладна выяўляць, так бы мовіць, самую механіку слухання партнёра. (Прыхаванае абаянне доўгіх маналогаў ёю абавязкова вылучаецца, што міжволі выдае на акцёрскую прыязнасць да драматургічнага матэрыялу. (Умець слухаць, каб ледзь не відавочным рабіўся «працэс паразумення». Аднак мне здалося, тое, што прамаўляецца, не заўсёды трапляе да таго, каму прызначана. Чыя тут віна, сказаць цяжка. Роля доктара Фельдмана драматургам выпісана пэўна службова, дапаможна, і толькі ў фінале акцёру ёсць, як той казаў, на чым сябе паказаць. Таму А. Цімошкін, дапамагаючы «самавыявіцца» партнёрцы, сумленна дэманструе, як ягоны герой выконвае службовы доктарскі абавязак... пад высакароднаю назваю «выратаванне». Словам, усё на сцэне — побытава, жыццёва, надзённа.

Я ўдзячная акцёрам за тое, што сваім выкананнем яны не заклікаюць вырашаць сусветныя праблемы па паразуменні хворых са сваімі лекарамі, не імкнуцца «мадэляваць» выратаванне свету, не намагаюцца наблізіць абавязковае вырашэнне праблем тутэйшых, ды ўсё-ткі маюць на ўвазе і зале даводзяць, што, перш чым разумецца са светам, варта звярнуцца да сябе самога...

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

ГОСЦІ «ЛіМа»

«Чарнобыль— папярэджанне для ўсіх»

У верасні мінулага года ў Мінску, як і ў некаторых іншых гарадах нашай краіны, праходзіла Міжнародная акцыя «Некст стоп». Удзельнікам гэтай акцыі быў Юрген Кнутсен — літаратар і публіцыст з Даніі. Уражанні ад той паездкі сталі асновай для яго кнігі, якая нядаўна выйшла на радзіме пісьменніка.

Сёлета ён разам з жонкай Кірстэн зноў прыехаў на Беларусь. На гэты раз, каб сабраць матэрыял для новай кнігі — пра Чарнобыль.

Госці з Даніі пабывалі ў Гомелі, Мінску, іншых мясцінах рэспублікі. У Рудзенску яны перадалі сваім сябрам па «Некст стопе» — фальклорнаму ансамблю «Крынічанька» афіцыйнае запрашэнне ўвосень наведаць Данію.

Пабывалі муж і жонка Кнутсен і ў рэдакцыі «ЛіМа», дзе адбылася зацікаўленая гутарка.

— Я сустракаўся з многімі жыхарамі Беларусі, — сказаў, у прыватнасці, Ю. Кнутсен, — з вучонымі, спецыялістамі, пісьменнікамі, дзеячамі БНФ і з простымі людзьмі і прыйшоў да высновы, што, на жаль, за мінулы год змен да лепшага амаль не адбылося. Хутчэй наадварот: трывога, няўпэўненасць у заўтрашнім дні, як мне падалося, яшчэ больш уразілі. Відаць, патрэбны самыя кардынальныя захады для паляпшэння сітуацыі.

Чарнобыльская тэма хвалюе і грамадскасць Даніі. У нас, праўда, няма АЭС. Але яны ёсць зусім побач — у ФРГ, Швецыі. Многія выступаюць супраць будаўніцтва атамных станцый у прынцыпе, за пошук альтэрнатыўных крыніц энергіі, за змяншэнне наогул яе спажывання за кошт рэзкай эканоміі і зберажэння рэсурсаў. І наш урад, трэба сказаць, падтрымлівае менавіта такі курс. Чарнобыль — гэта папярэджанне і ўрок для ўсіх.

Наш кар.

ПРЫЗНАЮСЯ, што гэтага чалавека я ведаю даўно. Нават англійскую мову давялося здаваць яму пад час маёй вучобы ў інстытуце. Потым часта даводзілася сустракацца па розных службовых справах, бо Вальдэмар Ільіч Калінін працуе ў Віцебскім абласным інстытуце ўдасканалення настаўнікаў. А вось што ён цыган, піша вершы на роднай мове, вядзе асветніцкую работу сярод супляменнікаў, я даведаўся не так даўно. А ўжо аб тым, што стану адным з перакладчыкаў ягоных вершаў, дык і думаць не мог.

«ДЛЯ ЦЫГАНА ДОЛЯ—ГЭТА ВОЛЯ»

«Віноўнікам» нашага болей цеснага знаёмства, а потым і шчырай прыхільнасці стаў мой таварыш, перакладчык і настаўнік замежнай мовы Якуб Лапатка. Разам з Лявонам Баршчэўскім далучылі яны і мяне да працы над самабытнымі вершамі аднаго з нямногіх цыганскіх паэтаў на Беларусі.

У ягоных вершах няма той псеўдацыганшчыны, таго славутага кабацкага надрыву, а ёсць лёс народа, які жыве побач з намі, дзелячы з намі і неба, і зямлю, і клопат, і радасць...

Вальдко Калініно, так называе сябе па-цыганску паэт, шчыры рупліўца на ніве роднай культуры. Ён шмат ездзіць па Віцебшчыне, збірае песні, казкі, вывучае народныя цыганскія абрады. У ягоных планах — стварэнне чытанак для цыганскіх дзяцей, слоўнікаў, падручнікаў.

Як сваю кроўную справу ўспрымае Калінін адраджэнне беларускай мовы, а ведае ён яе — дай божа так кожнаму нашаму настаўніку беларускай мовы і літаратуры.

У выдавецтве «Мастацкая літаратура» рыхтуецца зборнік вершаў цыганскага паэта. Разам з арыгіналам будуць змешчаны і беларускія пераклады. Прапаную ўвазе чытачоў нізку вершаў з будучай кнігі, якую мы пераклалі на беларускую мову.

Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ.

Вальдэмар КАЛІНІН

Перажывём, браток

Пятру Антонавічу ВАЙЦЯХОЎСКАМУ

Там дрэў зялёных векавечны пошум,
Дубок на ўзмежку, свежая ралля,
Цыганскіх продкаў праз стагоддзі позвы,
Бо туг і іх свяшчэнная зямля.
Там скакуноў гаспадары трымалі,
Ды ў Ленінград за долю пайшлі.
А хлопцы-зухі, бы грыбы ўзрасталі,
Ды коней пазабіцца не змаглі.
Табе мой сказ, Антонія нашчадак,
Што чорных дзён з ліхвой папіў нагбом,
Павер, мінецца ўсё, і прыйдзе радасць,
І праўда вернецца ў твой цыганскі дом.
Сядлай каня, махнём з табой у поле,
Яно палечыць сэрца і душу.
Бо для цыгана доля —гэта воля!
Той зык спрадвечны я ў сабе нашу.
Ты не забудзь той край, дзе жыў і вырас,
І ў памяці абуджанай згадай
Нялёгкі хлеб наш і высокі вырай,
Цыганак вочы, зорны небакрай.
Сустрэнься на імгненне з іх слязамі,
Сыноўняй верай напаўняй свой дух.
Уходзяць продкі, а іх сіла — з намі,
З ёй здолеем любую злыбяду.

Успамін пра знесеныя цыганскія хаты

Вось тут стаяў зялёненькі лясок
І маладыя звонкія бярозкі,
Якія нам вясной давалі сок
І на здзяйсненні наш натхнялі розум.

Цяпер тут ёсць шматпавярховы гмах,
Няма шатроў і вогнішчаў высокіх,
І толькі успаміны у грудзях
Аб тых гадах, цудоўных і далёкіх.

Вялікдзень, абудзі ты згадкі зноў,
І запалі агонь ля Боскай маці
Пра тых дачок цыганскіх і сыноў,
Што выраслі ў старой бацькоўскай хаце.

Не гандлявалі конямі ў той дзень,
Не варажылі ля сяла пад дубам,
І грэла свята сэрцы у людзей,
Рабіла весялейшымі іх душы.

Ішлі цыгане урачыста ў храм,
А ззаду дружна беглі цыганяты,
Ты памятаеш, было цёпла нам
Ад еднасці, ад шчырасці, ад свята.

Цяпер няма тых дрэўцаў і ляску.
Снуюць машыны па шашы даўжэзнай...
Вазьму травінку моўчкі у руку,
І сэрцу стане горача і цесна.

Пераклаў Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ.

Паеду ў вёску

Паеду ў вёску, дзе красуе збожжа,
Дзе цыганы літоўскія ў шатрах
Жывуць, мяняюцца раз-пораз коньмі
І робяць за сумленне, не за страх.

Служыў Артур-цыган далёка недзе,
Здароўе страціў там, праліўшы кроў...
Чыноўнікам цяпер ён не патрэбны:
Не тое што — калі ён быў здароў.

З машынамі Барыс на «ты» заўсёды,
Бо рукі майстра ў гэтага «чхаво»,
А як заграе, як гармонік возьме —
Забыць няможна гэта хараство!

А вось стаіўся нешта ў задуменні
Цыган — празваны Сашам — пажылы.
Туга ў вачах ягоных, бо, напэўна,
Успомніў ён вандроўны час былы.

Хлапцы шурпацкія мянялі коней,
Марыя танец танчыла стары,
Яе дачка выступквала чачотку,
Круцілася ўсё ў хаце, бы ў віры.

Пераклаў Лявон БАРШЧЭЎСКІ.

Браславу

Душа мая
гарыць і прагне,
Жыве у ёй намер адзін:
Ірвуцца думкі,
сэрца цягне
Вярнуцца да тваіх мясцін.

Душа мая
у ціхіх нетрах,
Сярод світальных туманоў,
Дзе на азёрах рупны ветрык
Гайдае стрэлкі трыснягоў.

Душа мая
паміж аратых,
Што сэрцам у зямлю ўраслі.
Ці не таму над кожнай хатай
Пільнуюць шчасце іх буслы?

Душа мая
у светлым шуме
Тваіх дуброў
і гомане людзей.
Яна жыве
ў адвечных думах
Старых
пра шчасце для дзяцей.

Душа мая
ў касцёльным звоне,
Тым голасе былых вякоў,
Што над бяспамятным бяздоннем
Нас узнімае зноў і зноў.

Душа мая —
цягнік імклівы
Імчыцца да тваіх муроў.
І я вяртаюся шчаслівы
У край сваіх дзіцячых сноў.

Пераклаў Якуб ЛАПАТКА.

З НАПІСАНАГА ЗАСТАНЕЦЦА...

Да 85-годдзя з дня нараджэння Пятра Глебкі

Узгадаваны на волі чалавек добра адчувае розніцу паміж такімі катэгорыямі, як свабода і рабства, розум і дурасць, вернасць і здрада, хараство і брыдота. Яснасць грамадскіх уяўленняў забяспечваецца і гарантуецца сілай права. Яснасці няма там, дзе пануе права сілы. Страх адбірае розум, разбурае эмацыянальны базіс духоўнасці, дэфармуе патрэбы.

Ва ўмовах таталітарнага рэжыму страх з'яўляецца нормай грамадскага жыцця, ён трымае асобу ў сваіх цісках і ўдзень, і ўночы. Ва ўмовах таталітарнага рэжыму падае прэстыж каштоўнасці існавання, індывідум рэалізуе сябе праз самаразбурэнне. «Колькі талентаў звялося...». Гінулі таленты не толькі ў лагерах. Гінулі жывучы на ласкавым хлебе, п'ючы духоўную атруту з «недапітых чаш». Новы і мудры гісторык, відаць, не абмяжуецца тым, што падзеліць творцаў на чыстых і нячыстых. Яму трэба будзе аддзяліць мякіну ад зерня. З напісанага, зразумела, застанецца не ўсё. Застанецца слова, у якім пульсуе дух волі і творчасці.

У спадчыне П. Глебкі першароднай чысцінёй і глыбокім сэнсам высвечваюць вобразы яго першай кнігі «Шыпшына» (1927). Яна прасякнута ціхім пафасам адраджэння чалавечага духу, вылучаецца нацыянальна-самабытнай зладжанасцю рытмікі, ціхай і глыбокай усхваляванасцю, засяроджанасцю і далучанасцю асобы да касмічнага быцця, якое так хвалявала наступнікаў Купалы і Коласа — Гарэцкага, Гаруна, Багдановіча. Іх першыя спадкаемцы ў часе — узвышэнцы, сярод якіх П. Глебка быў фігурай не выпадковай:

Месяц нырае ў бяздонні
Белы, як пух абпакоў.
Ен, як вядома, бяздоннік
З самых далёкіх вякоў.

Чуў я, аднак, у
дзяцінстве,
Слых і дагэтуль не змоўк:
Люба яму пры гасцінцы
Песціць бярозавы шоўк.

Я — што і месяц
вандроўны.
Дзе я закончу мой спеў?
Можа быць, гэта ўсё
роўна, —
Я ж бы ўсім сэрцам
хацеў —

Там, дзе пад возерам
сінім,
Сіньшым за колер нябёс,
Зорка вячэрняя гіне
У шоўку расцвіўшых
бяроз.
(«Месяц нырае...»)

Беларусь за сваю гісторыю навучылася ціха канаць і ціха ўваскрасаць. Верш П. Глебкі таксама неяк ціха «нырае» ў сферы касмічнага быцця, далучаючы чытача да вечнага затухання і ўзнаўлення жыцця і хараства ў Сусвеце:

Я і сам пад клёнам:
Паляцець залатым бы
лісцём
Ды ўпасці далёка...
з паклонам
Перад новай красой
і жыццём.
«Клён завяў»)

У акіяне касмічнага быцця «няведамая сіла» ў «прадонні без дна і без краю» клікала паэта

Да іншых дум, да іншых
летуценняў,
Дзе ласкі кволай, як твая,
няма,
А ёсць адвагам мужная
ў імкненнях
І для імкненняў—велічны
размах.
(О, не...»).

«Адвага мужная ў імкненнях» у канцы 20-х гадоў не паспела матэрыялізавацца. Паэзія маладога пакалення на рубяжы 20—30-х гадоў не была гатова да таго, каб даць ацэнку палітыцы нацыянальна-культурнага генацыду. Яна без прыкметнага супраціўлення паддалася дыктату сілы і пераключыла сваю ўвагу з сузор'яў і зарніц над краем — на рубінавыя зоркі Крамля. Трыццатыя гады пазначаны дэградацыяй лірыкі і паэтычнага эпасу. П. Глебка шукаў ратунку ў жанры вершаванай драмы, але без поспеху. Калі драматычныя сітуацыі паэмы «Над Бярозай-ракой» яшчэ пакідалі нейкую надзею на поспех у будучым, то «Святло з усходу» засведчыла адзін з многіх у тыя часы фактаў банкруцтва таленту, атручанага афіцыёзам унітарнага мыслення. Такі ж лёс напаткаў і іншыя паэмы П. Глебкі пра рэвалюцыю і грамадзянскую вайну.

Творчасць П. Глебкі не выключэнне, а тыповая з'ява ў літаратурным працэсе многіх дзесяцігоддзяў.

Нельга, аднак, сказаць што сталінісцкая машына абесчалавечвання поўнасцю знішчыла талент П. Глебкі. Знойдзены і зафіксаваны ім у паэзіі 20-х гадоў рытм індывідуальнай жыццядзейнасці застаўся непераможным. У рытміцы яго вершаў ажывае патрэба ў медытацыі. Роздумнасць стала арганічнай рысай лепшых вершаў ваеннага часу і пасляваенных гадоў. Праўда, некаторыя творы нагадваюць гібрыд несумяшчальных парод, але гэта нашая мастацкая рэальнасць, з якой гісторыя літаратуры не можа не лічыцца.

Іншы выгляд мае тэарэтычная спадчына П. Глебкі. Да гэтага часу яна не знайшла належнай ацэнкі і па-сапраўднаму не асвоена. П. Глебка ў нялюдскіх умовах творчага жыцця не толькі змог заўважыць, але і падтрымаў публічна самыя лепшыя парасткі таленту П. Броўкі, А. Куляшова, П. Панчанкі. Што ж датычыць разумення спецыфікі мастацтва, яго жанраў, традыцыі і наватарства, то гэтую галіну літаратурна-крытычнай дзейнасці П. Глебкі беларусы могуць з гонарам паставіць у адзін рад з лепшымі здабыткамі еўрапейскай тэарэтычнай думкі. Вось прыклад з «Маёй анкеты»: «Літаратура і мастацтва даюць скандэнсаваны (тыповы) прадмет (вобраз) «созерцания». Чытач ідзе тут сам ад «созерцания» к «абстрактному мышлению» (вывадам, сілагізмам). Ад вывадаў — дзеянне (гэта — выхаваўчай, жыццесцвярджальнай ролі мастацтва). Чым больш правільна (тыпізавана) ў адпаведнасці з рэальнасцю нарысаваны вобраз «созерцания», тым больш правільныя шляхі да ісціны знойдзе чытач». І яшчэ адно назіранне: «Бетховен быў глухі, скульптар Масара — сляпы. Але сэрцы ў іх былі чуйныя і відушчыя...». Гэта сёння гучыць як споведзь і запавет нашчадкам, якія нарэшце скінулі з воч шоры, каб убачыць мяжу паміж воляй і рабствам, каб вызваліцца ад пачварнай нарасці і стаць вольнымі людзьмі.

Аляксей РАГУЛЯ.

АБАРОНА-90

Мастаку наканавана здаваць экзамены ўсё жыццё. «Адзнакі» ж яму выстаўляюць розныя камісіі, якія бяруць ці не бяруць ягоны твор у экспазіцыю, прызначаюць цану за работу... А таксама — заказчык, глядач, крытык. З гэтым звыкаешся. Але адзін экзамен застаецца ў памяці назаўсёды. Абарона дыплома. Падвядзенне вынікаў пяці ці шасці год працы. Гэта апошняя работа навучэнца і адначасова першая работа майстра. Па дыпломах студэнтаў Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута можна пісаць гісторыю нашага мастацтва. Год за годам...

У ІНСТЫТУЦЕ традыцыйна моцнай лічыцца кафедра графікі. Досыць высокі прэстыж кафедры манументальна-дэкаратыўнага мастацтва. Здаецца, недалёкі час, калі можна будзе гаварыць пра самабытную беларускую школу скульптуры. Ужо колькі год менавіта гэтыя тры кафедры прадстаўляюць найбольш цікавыя дыпломныя работы сваіх выхаванцаў. Так мяркуюць гледачы, крытыкі і, ў большасці сваёй, самі мастакі.

Чаму ж ніводнага разу, колькі я памятаю, агульная увага не канцэнтравалася на арыгінальных, таленавітых творах студэнтаў мастацка-прамысловага факультэта, які аб'ядноўвае кафедры дызайна, выяўленчых сродкаў агітацыі і рэкламы, інтэр'ера і абсталявання а таксама дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва? Відаць, таму, што прадстаўнікі традыцыйных відаў выяўленчага мастацтва звычайна прадстаўляюць гледачам закончаны твор, а іхнія калегі з мастацка-прамысловага факультэта — толькі ідэю, рэалізаваць якую павінна прамысловасць. Твор дызайна толькі тады робіцца паўнацэнным творам, калі сыходзіць з заводскага канвеера ці з друкарскага станка.

Дызайн нарадзіўся як сродак канкурэнтнай барацьбы ва ўмовах рынку, перанасычанага спажывецкімі таварамі. Спалучэнне дызайна і картачнай сістэмы — нонсенс. Таму пра «савецкі дызайн» можна гаварыць толькі ўмоўна, маючы пры гэтым на ўвазе, што і ў нас таксама ёсць таленавітыя людзі, якія пры спрыяльных умовах маглі б зрабіць нешта не горшае, чым на Захадзе. «Савецкі дызайн» — гэта тое, што калі-небудзь можа быць. Таму і абарона дыпломаў студэнтаў-дызайнераў у Беларускім тэатральна-мастацкім — гэта не больш чым дэманстрацыя незапатрабаваных грамадствам талентаў і неіснуючых у нашай прыродзе рэчаў.

Калі кафедра дызайна ў БДТМІ толькі стваралася, методыка навучання толькі распрацоўвалася, студэнтаў свядома арыентавалі ў курсавых і дыпломных работах на тэмы, часам вельмі далёкія ад канкрэтных патрэб спажыўцоў і вытворчасці. Гэта былі праекты-дэкларацыі, праекты-маніфесты. Студэнтаў такім чынам прывучалі да думкі, што яны, як будучыя дызайнеры, здольныя зрабіць нешта асаблівае. Відаць, у гэтым быў сэнс. Студэнты займаліся «дызайнам · дзеля дызайна». Праўда, потым жыццё прымусіла быць бліжэй да зямлі, да яе жорсткай паверхні... І тут стаў відавочны парадокс: распрацоўка неабходных грамадству рэчаў мае такі ж канчатковы вынік, як і праектаванне паветраных замкаў.

Возьмем хоць бы сёлетнія дыпломы. Добрая тэма «Фірменны стыль цягніка «Беларусь» (дыпломнік Алег Карабко). Але навошта прываблівань пасажыра фірменным стылем і дбаць аб сэрвісе? Паспаўшы некалькі начэй на цэментнай падлозе залы чакання і пастаяўшы некалькі дзён у чэргах за білетамі, кліент будзе шчаслівы ехаць хоць у таварным вагоне — абы ехаць! (Праўда, Мінск — Масква — маршрут пакуль што адносна прыстойны). І «Рэкламная графіка беларускай керамікі» (Таццяна Дубаневіч) — таксама добра. Але якасныя вырабы наш неразбэшчаны пакупнік возьме і загорнутымі ў газету, якую, калі трэба, сам жа купіць у бліжэйшым кіёску.

«Індывідуальны транспартны сродак для інвалідаў» (Віктар Каваль) і «Транспартны сродак для дома прэстарэлых» (Ірына Аўтухова) — рэчы неабходныя. І дзякуй студэнтам, якія ўзяліся за іх распрацоўку. Але наша прамысловасць пакуль што здольная задаволіць толькі масавы попыт на мыліцы, канструкцыя якіх застаецца нязменнай з XVIII стагоддзя. Падобныя праектныя прапановы студэнтаў — гэта тая ж самая прыватная дабрачыннасць, якой сёння спрабуюць падмяніць дзяржаўныя сацыяльныя праграмы.

Гледзячы на дыпломныя работы дызайнераў — трэнажор, швейная машынка, жылы комплекс, атракцыён, абсталяванне кавярні, пыласос, я думаў пра тое, што для нас дызайн пакуль што — «мастацтва XXI стагоддзя». Студэнцкія праекты прадугледжваюць тэхналогію, якой масавая вытворчасць не мае. Гэта прыгожа і нават велічна як карабель іншапланецян на фоне калгаснай фермы ці заходнееўрапейскі турысцкі аўтобус на мінскіх вуліцах.

На кожнай абароне дыпломаў у БДТМІ ёсць свая «суперзорка» — дыпломная работа, гаворка пра якую пачынаецца ўжо за паўгода да абароны і прэм'ера якой збірае найбольшую колькасць гледачоў. Прыгадаю з мінулых гадоў бліскучыя абароны дыпломаў Святланай Гарбуновай (помнік Сымону Буднаму ў Нясвіжы), Валер'янам Янушкевічам (помнік Адаму Міцкевічу для Навагрудка). У гэтым годзе «суперзорка» заззяла на кафедры манументальна-дэкаратыўнага мастацтва. І быў гэта Аляксандр Пушкін. Ягоная дыпломная работа, роспіс фае актавай залы Рэспубліканскай школы-інтэрната па музыцы і выяўленчаму мастацтву імя Ахрэмчыка, уражвае памерамі — 215 квадратных метраў, і высокім прафесіяналізмам (на абароне прагучала меркаванне, што калі б гэты роспіс быў калектыўнай работай, якую б выканалі разам усе шэсць сёлетніх выпускнікоў кафедры, дык кожнага варта было б адзначыць самай высокай ацэнкай).

Тэма роспісу — «Парнас». Гэта жыццяпіс мастака і гісторыя мастацтва. Гэта партрэты канкрэтных асоб, з якімі ён сустракаўся пад час вучобы ў школе-інтэрнаце і ў інстытуце. Людзі, якія паўплывалі на станаўленне ягонага светапогляду, і якім мастак удзячны за добрыя словы і ўчынкі. Гэта — першы ярус кампазіцыі, так бы мовіць, «зямля». А на «небе»— постаці вялікіх сыноў беларускай нацыі і выдатных дзеячаў сучаснай культуры.

Трэба дадаць, што Аляксандр Пушкін выдатна вырашыў складаную канструктыўную задачу. Сваім роспісам ён, як кажуць, «выцягнуў», «абыграў» вельмі невыразную архітэктуру. Цяпер гэты інтэр'ер, які раней выклікаў асацыяцыі з бункерам, — жыве, дыхае.

У дзень абароны мастак пачуў у свой адрас столькі прыемных слоў, колькі за апошні год лаянкі з боку афіцыйнай прэсы і яе верных чытачоў. Старшыня Дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіі, дэкан Інстытута імя Рэпіна, народны мастак РСФСР, правадзейны член Акадэміі мастацтваў СССР, прафесар Уладзімір Аляксеевіч Ветрагонскі сказаў, што работа Аляксандра заслугоўвае залатога медаля Акадэміі мастацтваў, і павіншаваў усіх «с рождением великого художника».

Дыпломныя работы, выкананыя на аб'ектах, прадставілі яшчэ чатыры выпускнікі кафедры — Камал Гаджыеў, Аляксандр Сальнікаў, Уладзімір Халецкі, Артур Васілевіч, хоць згодна юнуючаму палажэнню можна было б абысціся дэманстрацыяй эскіза роспісу і фрагментам у матэрыяле. Спрэчнымі падаліся мне работы У. Халецкага — роспіс у Мінскім доме інвалідаў і састарэлых, і А. Васілевіча — роспіс плафона у фае фізкультурна-аздараўленчага камбіната ў Масюкоўшчыне. Відаць, і ў саміх членаў дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіі узніклі пытанні, ці адпавядаюць тэматычна і стылёва гэтыя роспісы спецыфіцы названых устаноў; ці не былі гэта так званыя «хатнія загатоўкі», механічна ўнесеныя ў не зусім падыходзячае для іх асяроддзе.

Кафедры станковага жывапісу і графікі сёння асаблівымі адкрыццямі публіку не парадавалі. Я асабіста адзначыў бы добрыя каларыстычныя якасці ў жывапісным трыпціху Віталя Герасімовіча «Прыналежнасць» і ўдалую спробу адысці ад некаторых стылістычных стэрэатыпаў беларускай графікі ў серыі афортаў Ігара Арлоўскага «Мелодыі купальскай ночы». Калі ёсць стыль і школа Кашкурэвіча, Шаранговіча, Савіча, можна зрэшты і не шукаць самому, усё жыццё пражыць на запазычаннях, кампіляцыях. Тым больш прыемна бачыць творчую самастойнасць у дыпломнай рабоце.

Сярод скульптараў запомніліся мне сёлета двое. Юрый Анушка, аўтар пяціфігурнай алегарычнай кампазіцыі «Памяці задушанага паўстання 1863 года». Юрый стварыў вобразы блізкія таму часу не толькі сваім драматызмам, унутранай напружанасцю, але і вонкавай экспрэсіяй. Кампазіцыя магла лёгка ўжыцца ў характэрны інтэр'ер беларускага каталіцкага храма, бо мастак свядома браў за стылістычную аснову скульптурную пластыку нашых касцёлаў. Другі скульптар — Ігар Чумакоў. Ён прадставіў на абарону двухфігурную кампазіцыю «Помнік Уладзіславу Сыракомлю» для Нясвіжа. На абмеркаванні дыплома прагучала сумненне адносна памераў помніка: ці не занадта ён вялікі для маленькага горада. Але тое ж калісьці казалі і аб праектах помнікаў Купалу і Багдановічу ў Мінску. Ці будзе твор Ігара Чумакова ўпрыгожваць Нясвіж? Цяжка сказаць. Нават, калі мясцовыя ўлады знойдуць у гарадскім бюджэце грошы на адліўку і ўстаноўку помніка, дык ці згодзіцца ліцейны цэх у Калядзічах на аплату грашыма? Вядома, што кліенты «ліцейкі» ў Калядзічах з іншых рэспублік расплачваюцца «натурай» — будаўнічымі матэрыяламі і іншымі патрэбнымі рэчамі. Вось так, ужо з дыпломнай работы, пачынаюцца спецыфічныя «творчыя» праблемы.

Абарона - 90 закончылася. Хай бы яна наблізіла наступленне лепшых часоў у нашай культуры.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

Абарона дыпломнай работы А. Пушкіна (роспіс «Парнас») Фрагменты роспісу

МУЗЫКІ НА ВУЛІЦАХ ГОРАДА

Падобнага свята раней не было, таму і назвалі яго першым Рэспубліканскім конкурсам духавых аркестраў. Тры дні сваё майстэрства паказвалі гледачам Мінска самадзейныя калектывы з шасці абласцей Беларусі.

Кожны дзень на адкрытай пляцоўцы парку імя М. Горкага з раніцы і да вечара гучалі мелодыі — музыкаў уважліва слухалі члены журы, якое ўзначальваў народны артыст БССР, прафесар Б. Пянчук.

У заключнай праграме кожны аркестр павінен быў выступіць у канцэрце да 30 мінут. Па рашэнню журы дыпломы І ступені ўручаны аркестрам Палаца культуры аб'яднання «Шкловалакно», Ляхавіцкага Дома культуры і аркестру «Гелікон» светлагорскага ВА «Хімвалакно». Дыпломы ІІ ступені атрымалі аркестр Магілёўскага Палаца культуры тэкстыльшчыкаў імя XXV з'езда КПСС, Віцебскага гарадскога цэнтра культуры, Магілёўскага Дома культуры і аб'яднанне аркестраў г. Наваполацка. Сярод дыпламантаў — аркестры з Рэчыцы, Оршы і Стаўбцоў.

Астатнім аркестрам —удзельнікам конкурсу ўручаны дыпломы за актыўны ўдзел у конкурсе.

Самае ўрачыстае відовішча адбылося ў апошні дзень свята. 1 ліпеня конкурс завяршыўся святам духавой музыкі і гарадскім марш-парадам.

— Свята прайшло быццам і не блага, — сказаў яго галоўны рэжысёр, дацэнт Мінскага інстытута культуры Пётр ГУД. — Але па-сапраўднаму добрага настрою яно не прынесла. Мы яшчэ раз пераканаліся, які фінансавы мізэр адпускаецца на нашу культуру. Азмрочаны настрой і тым, што не ўсе аркестры змаглі прыняць удзел у конкурсе. Чаму? Іх проста не адпусцілі прадпрыемствы, і тут нічога не папішаш. Не змаглі прыехаць калектывы са Слуцкага ГДК, вытворчага аб'яднання «Гомельдрэў». Парадокс, але факт: у сталіцы рэспублікі ёсць шмат духавых аркестраў, а аркестр Мінскага трактарнага завода з'яўляецца лаўрэатам Усесаюзнага конкурсу, і нікога з іх на свяце мы не ўбачылі...

НАШ КАР.

ФЕСТЫВАЛЬ ЗАВЯРШЫЛІ ДЗЕЦІ

У Палацы культуры і тэхнікі Мінскага аўтазавода конкурсам дзіцячых ансамбляў танца завяршыўся першы ў гісторыі Беларусі Рэспубліканскі фестываль беларускага народнага танца. Толькі ў заключным туры прынялі ўдзел 12 калектываў са званнем «узорны самадзейны калектыў». Пасля доўгага абмеркавання вышэйшую ўзнагароду — званне лаўрэата рэспубліканскага конкурсу узорных ансамбляў танца 1990 г. журы прысвоіла дзіцячаму ансамблю танца «Лянок» Палаца культуры Мінскага трактарнага завода імя У. І. Леніна (мастацкі кіраўнік Г. Чысцякова). Дыпломам першай ступені конкурсу ўзнагароджан ансамбль «Весялушка» Мінскай школы мастацтва (мастацкія кіраўнікі Ірына і Станіслаў Дарохіны). Дыпламантамі другой ступені сталі два калектывы: «Праменьчык» Брэсцкага гарадскога Палаца піянераў і школьнікаў (мастацкі кіраўнік Т. Натарава) і «Чабарок» Мінскага Палаца піянераў і школьнікаў (мастацкі кіраўнік Н. Дзягель). Дыплом трэцяй ступені атрымалі калектывы «Раніца» Барысаўскай СШ № 2 (мастацкія кіраўнікі Н. Буйно і А. Цюцюноў) і «Лялечкі» Дома культуры калгаса «Шлях да камунізму» Гродзенскага раёна (мастацкі кіраўнік Н. Урукіна). Астатнія калектывы, якія прымалі ўдзел у фестывалі, узнагароджаны спецыяльнымі дыпломамі.

Прызамі Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтра культуры «За зберажэнне рэгіянальных традыцый у сцэнічных харэаграфічных творах» і «За лепшае вобразнае рашэнне сцэнічных касцюмаў» адзначаны ўзорны ансамбль танца «Праменьчык» з Брэста. Прызам Дзяржаўнага ансамбля танца БССР за высокае выканаўчае майстэрства ўзнагароджаны ансамбль танца «Зубраня» ПК Мінскага аўтазавода, прызам Дзяржаўнага фальклорна-харэаграфічнага ансамбля «Харошкі» — за лепшую апрацоўку беларускага народнага танца — узорны ансамбль танца «Ляльні» Баранавіцкага ГДК.

Былі ўручаны таксама прызы ансамбля народнай музыкі «Свята» і Міністэрства народнай адукацыі БССР, ЦК ЛКСМБ і Рэспубліканскага Палаца піянераў і школьнікаў, Музычнага таварыства БССР і Рэспубліканскага аддзялення дзіцячага фонду БССР.

ПАЕЗДКА Ў „ЗОНУ“

(Пачатак на стар. 4).

Дырэктар школы В. Касабуцкая (Юрчанкова), дэлегат XXVIII з'езда КПСС, паведамляе, што з 413 вучняў СШ № 2, дзе яна працуе, больш двухсот зусім хворыя. У вучняў апатыя да ўсяго, ужо з другога ўрока яны спяць ці дрэмлюць; з носа часта ідзе кроў. Нармальны навучальна-выхаваўчы працэс нельга арганізаваць, бо ў школе толькі адна сталоўка на 50 месцаў; дзеці месяцамі не бачаць бацькоў, а бацькі — дзяцей. Толькі адсяленне сем'яў з дзецьмі можа штосьці палепшыць, і гэта павінна быць зроблена як найхутчэй: рашэнні ж павінны прымацца на карысць чалавека, а не супраць яго...

Жыхарка Амелькаўшчыны — той самай, што павінны былі даўно выселіць, ды не высяляюць, просіць, каб у вёску завезлі хоць бульбы, есці ж людзям няма чаго. Яна гаворыць, што лес, які ратаваў раней і ў вайну, і пасля яе — стаў проста пракляццем. Замок на яго не павесіш, а таму дзеці ходзяць у лес і ў ягады, і ў грыбы. А там жа радыяцыя ў некалькі разоў большая, як на полі! Жанчына просіць, каб пасялілі іх вёску ўсю разам, не раскідвалі па некалькі сем'яў па ўсім белым свеце...

Выступаюць рабочыя, калгаснікі, пенсіянеры... У кожнага з іх сваё гора, свая бяда. І яны дзеляцца імі, просяць рады, помачы. А іншыя ўжо не просяць, а патрабуюць. Бо што ж гэта такое, кажа адзін з іх, будаўнік: нас паслалі будаваць жыллё для людзей у Мар'іну Горку, а прымушаюць будаваць свінакомплекс. Што, выходзіць, свінні для некаторых даражэй за людзей?

Сустрэча цягнецца амаль тры гадзіны. І пасля не разыходзяцца людзі, акружаюць нас, — не вырвацца. Я проста не пазнаю сваіх землякоў. Былі такія ціхія, рахманыя, маўклівыя, і раптам...

Быць у сваім раёне і не заехаць да маці? Не, такога яшчэ ў маім жыцці не было.

Тым больш, што пасля сустрэчы ў РДК у фае ўбачыў я дырэктара саўгаса Вялікаборскі Аляксандра Дзмітрыевіча Рудабельца. Ён такі ж вясёлы, жыццярадасны, як і заўсёды. Сам ён родам з Брагінскага раёна, але год ужо з дзесяць узначальвае гаспадарку ў нашай вёсцы — спярша калгас, потым саўгас. З Рудабельцам мы знаёмы даўно, сустракаліся ў самай рознай абстаноўцы, як кажуць, у афіцыйнай і неафіцыйнай. Побач з Рудабельцам стаіць жанчына, і яе я пазнаю таксама — гэта старшыня нашага сельскага Савета Тамара Васільеўна Касько.

— Завезяце ў Вялікі Бор? — пытаю ў іх.

— А як жа, — усміхаюцца Аляксандр Дзмітрыевіч і Тамара Васільеўна.

— Былі на сустрэчы?

— Былі, — кажа Аляксандр Дзмітрыевіч.—У нас цяпер такія сустрэчы штодзень. Людзі праўду пра ўсё хочуць ведаць. А яе не кажуць... Нават зараз...

— Ну, цяпер, здаецца, гавораць больш чым калі, — не зусім згаджаюся я з Рудабельцам. — Не тое, што ў восемдзесят шостым годзе... Тады, калі мы прыехалі сюды з Шамякіным і Мятліцкім, нас ледзь не выганялі адсюль, каб, маўляў, панікі не сеялі...

— Вядома, цяпер гавораць больш, чым раней... Але... — махае рукою Рудабелец. — Вось і пра Вялікі Бор... Казалі, што гэта самае чыстае ў раёне месца... Перасялілі да нас з Брагінскага раёна Савічы, катэджы пабудавалі... А цяпер высвятляецца, што стронцыю ў нас выпала больш, чым нават у трыццацікіламетровай зоне. Узялі пробы з розных месцаў, павезлі правяраць. І калі пацвердзіцца... Высяляць трэба будзе Вялікі Бор, як і Амелькаўшчыну, як і іншыя вёскі... Спынілі ўсякае будаўніцтва, сядзім вось, чакаем, што скажуць вучоныя...

Невясёлая навіна. Я ж прывык ужо — што б і як далей ні было, але вёска мая астанецца, ніхто нікога з яе нікуды не будзе перасяляць. Аж...

УЖО ЦЯМНЕЕ, калі мы пакідаем Хойнікі. А ў лесе і зусім робіцца цёмна. І я шкадую, што гэтак позна выбраліся. Хацеў жа Нілу Гілевічу многае і паказаць і расказаць. Я ж гэтую дарогу ведаю, як свае пяць пальцаў. Хадзіў па ёй і на базар і з базару, ды і ў школу па ёй хадзіў аж цэлыя тры гады! Пешкі, бо тады аўтобусы ў Хойнікі з Вялікага Бору не хадзілі. І сама дарога была не такая, як цяпер. Брады, грэблі, гразь... Цяпер тут асфальт, яго нядаўна зусім паклалі...

Рудабелец сядзіць за рулём, машыну ён водзіць хвацка. Але не забывае і пра гасцей — дзеліцца навінамі, клопатамі. Саўгасу патрэбен аўтобус.

— Бо калі перасяленне пачнецца — не абыдземся мы без аўтобуса, — уздыхае Аляксандр Дзмітрыевіч.

Пра неабходнасць мець сваю машыну гаворыць і старшыня сельсавета Тамара Васільеўна.

— Кажуць, цяпер уся ўлада пераходзіць Саветам, — кажа яна. — Як бы не так! Уся ўлада ў дырэктара саўгаса. Захоча — падвязе, дасць машыну. Гэта калі я з ім дружна жыць буду... Калі не — не дасць. І я яму нічога не зраблю... Вось вам і ўся ўлада Саветам...

Жыве Тамара Васільеўна ў вёсцы Партызанская, якая раней называлася Аўрамаўская. Сяму-таму здалося, што вёска паходзіць ад імя Аўрам, і яе замянілі на Партызанскую. На самай жа справе — вёска, а, дакладней, пасёлак, які да гэтага зваўся Гудоў, — вотчына паноў Аўрамавых, — яны купілі хойніцкія землі яшчэ да рэвалюцыі. І паколькі вёска Партызанская знаходзіцца за Вялікім Борам, мы праехалі Вялікі Бор, у якім сёння каля чатырохсот двароў, і Нілу Сямёнавічу, ураджэнцу Міншчыны, ён здаўся аж занадта вялікім. Высадзілі Тамару Васільеўну ля яе дома, развіталіся з ёю, вярнуліся ў Вялікі Бор.

Маці спала ўжо — пра свой прыезд я ёй не паведаміў. Давялося яе будзіць. Нарэшце, адчыніла яна дзверы. Як ніколі радая — апошнім часам не так часта наведваюць яе сыны, нявесткі, унукі і праўнукі.

— Іншыя не баяцца ніякай рацыі, — кажа яна. — А вы сільна граматныя, усяго баіцеся...

Знаёмлю маці з Нілам Сямёнавічам. Яна, выяўляецца, яго ведае не толькі як паэта, але і як дэпутата — кожны дзень глядзіць па тэлевізары сесію.

— Нешта вы не тым займаецеся, — адразу ж выказвае яна тое, што думае пра Вярхоўны Савет. — Па дробязях розных спрачаецеся, а ў людзей жа гора, памагчы ім трэба... Асабліва гэтыя... Проста гаварыць нікому не даюць...

Ніл Сямёнавіч здзіўляецца, я — таксама: не ведалі, што людзі гэтак уважліва сочаць за сесіяй Вярхоўнага Савета, чакаюць рэальных яе вынікаў.

Кажу маці, што просьбу яе выканаў — папрасіў, каб прывезлі ёй на апал брыкету. Рудабелец, які таксама зайшоў у хату, пачуўшы нашу размову, папярэдзіў маці:

— Але ж брыкет у нас вельмі радыеактыўны. Асабліва попел... Да грубкі нельга будзе падысці. Ды і яду тую, якая будзе варыцца на брыкеце, лепш не есці...

Маці паглядзела на Рудабельца, замахала рукамі:

— Тады не трэба мне той брыкет... Лепш дровы...

— Але ж і яны радыеактыўныя... Асабліва кара... — кажу я.

— Гэта я ведаю. Запаліш — кашаль душыць... Але ж паліць у печы нечым трэба, — задумліва кажа маці.

— Кідаць вёску трэба, у горад, да мяне перабірацца, — кажу я, як і заўсёды, калі прыязджаю да маці.

— Не пачынай, — грозіць кулаком мне маці. — Сказала, нікуды адсюль не паеду — і не паеду. Тут хачу памерці і каб тут, дзе ўсе мае, мяне пахавалі...

Селі за стол, павячэралі. Потым паехалі да Рудабельца — пакаштаваць маладой бульбы.

Жыве Аляксандр Дзмітрыевіч непадалёку ад саўгаснай канторы ў цагляным асабняку. У яго добра, па-сучаснаму абсталявана кватэра, вялікая бібліятэка, дзе мы з Гілевічам знаходзім і свае кнігі. Прыходзіць жонка, пачынаецца размова. Жонка незадаволена мужам, бо ён не кідае саўгаса, не выязджае адсюль.

— У нас двое дзетак, — кажа яна, — я не маю права рызыкаваць іх здароўем. І цяпер ужо яны хварэюць. Укінецца кашаль ці горла забаліць — вылечыць усю зіму не можам.

Аляксандр Дзмітрыевіч супакойвае жонку, але яна цвёрда стаіць на сваім:

— Толькі да восені я тут, а больш — ні дня... Забяру дзяцей і паеду...

— Куды? — пытае ў жонкі Аляксандр Дзмітрыевіч.

— Хоць куды, абы тут не быць...

Пасядзеўшы трохі за сталом, мы з Нілам Сямёнавічам просім адпусціць нас да маёй маці.

— Заўтра рана нам у Хойніках трэба быць. У «зону» ж паедзем, — паведамляем, як нешта важнае, Рудабельцу.

— Я ў «зоне» разоў ужо з дзесяць быў, — смяецца Рудабелец.

— Чаго? — пытаем мы.

— Там жа ўсё паастававалася пасля эвакуацыі. І машыны, і трактары, і сеялкі, веялкі...

— Дык і што?

— Ну, як выйдзе што са строю, дык і едзем туды запасных частак шукаць. Нідзе ж у іншым месцы іх не знойдзеш, хіба што там.

— А радыяцыя?

— Яна нас ужо не палохае. І дыхаем ёю, і ядзім яе. Усюды яна навокал нас. І пад намі, і над намі...

У хату да мае маці вяртаемся позна. Ніл Сямёнавіч заўважае:

— Якая ціхая ў вас ноч! Глуха-глуха... І дубы, грушы-дзічкі як шаломы на полі стаяць!

Так, ночы ў нас на Палессі сапраўды ціхія, глухія. Асабліва цяпер, калі навалілася сваім жудасным цяжарам на ўсіх нас чарнобыльская бяда...

ДЗЕНЬ ДРУГІ, аўторак, 26 чэрвеня.

ПРАЧНУЛІСЯ МЫ РАНА, не было яшчэ і сямі гадзін. Пакуль умываліся, галіліся, прыйшла братава, Колева, жонка Клава — яна ўдава, жыве насупраць маці праз вуліцу: учора, вяртаючыся з працы праз наш двор, яна злавіла вожыка і ўкінула яго, каб не збег, у старое бляшанае вядро — цяпер хацела выпусціць.

— Навошта ты яго лавіла? — спытаў я.

— Унуку хацела паказаць.

— Але ж вожык з жывёлы сама больш набірае радыяцыі, — паведаміў я ёй тое, пра што чытаў у нейкай газеце.

— О, тады няхай іншыя на яго глядзяць.

Пра мужа, брата Колю, як Клава жыве без яго — не асмельваюся пытаць. Ведаю Клаву — плачу ж, галашэння не абярэшся, на ўсю вёску будзе чуваць... і папрокі, папрокі будуць усім, а перш за ўсё тым, хто збудаваў «чорта таго» ў Чарнобылі — атамную электрастанцыю...

Потым да маці завітаў брат Грыша: прыехаў з лесу, дзе ён, перанёсшы летась інфаркт, працуе на падсочцы.

— І што, смала-жывіца твая чыстая? — пытаюся ў брата.

— Хто яе ведае. Прыязджаюць, забіраюць, вязуць у Барысаў. Там мяшаюць з чыстай — і...

— А ў лесе як?

— У лесе радыяцыя — аж трашчыць. Па дзве гадзіны дазваляюць мне толькі там быць...

Селі за стол, паснедалі. Тым часам прыехаў Рудабелец. Ён павёз нас паказаць тыя домікі, што пабудаваны для перасяленцаў. Што ж, домікі прыгожыя, з гародамі, хлявамі — можна ў іх жыць. Гэта пры ўмове, каб не было радыяцыі. Але ж яна ў Вялікім Боры ёсць. Калі па цэзію не вельмі значная, дык па ўсіх іншых радыенуклідах... Ах, як бы я, ды, мабыць, і ўсе вялікаборцы хацелі, былі б рады, калі б не пацвердзілася тое, пра што ўчора гаварыў Рудабелец. Пакуль жа што самі жыхары маёй вёскі не надта асцерагаюцца радыяцыі, ніхто ж іх паналежнаму не папярэдзіў пра яе небяспеку, не прачытаў лекцыі, што гэта такое, як жыць пры ёй. Перасяленцы ездзяць у сваю вёску Савічы, што знаходзіцца ў «зоне», сеюць там былыя свае агароды, а восенню ўсё, што там вырастае, прывозяць у Вялікі Бор. Самі ядзяць і іншым прадаюць. А калі хтонебудзь што скажа, адказ гатовы:

— Там жа больш за паўсотню людзей і цяпер жыве, у нашых Савічах, — кажуць яны. — Нават дзеці... Вось як да электрыкі зноў падключаць, то і мы паедзем...

Паказаў Рудабелец нам і ферму, дзе адкормліваецца ў год дзесяць тысяч бычкоў, якіх звозяць з усяго раёна, нават з самых забруджаных радыяцыяй вёсак. Ферма сучасная, добра абсталяваная.

— Адкуль вам дастаўляюць кармы? — спытаўся я ў Рудабельца.

— Ніадкуль. — адказаў дырэктар саўгаса. — Кормім тым, што расце на нашых лугах, палях...

— І як бычкі — «чыстыя»?

— Калі пры здачы ўзнікаюць праблемы — мыем па некалькі разоў. Тады радыяцыя спадае, прымаюць... Гэта, між іншым, парада аграпрома...

У ХОЙНІКАХ, ля райвыканкома, куды мы прыязджаем,— амаль мітынг. Сабраліся жанчыны, мужчыны, моладзь. Акружылі дэпутатаў, кожны хоча расказаць пра сваё гора. Інвалід Вялікай Айчыннай вайны — мажны, з перабітай нагой дзядзька — расказвае, што ў яго ёсць унучка. Маці не дае ёй есці гародніны, ягад са свайго агарода.

— Але ж я ем, — кажа ён. — І калі падыдзе дзіця, то душа не вытрымлівае, даю, хоць і ведаю: злачынства ж раблю...

Пажылая кабета з дзіцем у калясцы расказвае, што ў яе чацвёра дзяцей і ні разу не выязджала яна з імі ў «чыстую зону» — пуцёвак ніхто не дае.

— Ні вітамінаў ніякіх яны каторы год не бачаць, ні ягад, гародніны. Што з іх будзе? Пайшла ўчора ў магазін чаго з яды купіць. Каб узяць кавалак пячонкі, пасварыцца давялося: загадчыца ж магазіна мясныя прадукты толькі па знаёмству прадае...

— Але ж пячонкі есці нельга, там жа страшная радыяцыя! — папярэджвае яе нейкі даволі інтэлігентны чалавек.

— А што есці? — пытае ў чалавека жанчына. — Нідзе нічога няма.

Мужчына ў насунутай на вочы кепцы расказвае, як ездзіў ён амаль па ўсёй Беларусі шукаць месца, куды б перасяліцца з Хойнік.

— Не трэба такія, як я, нікому, — кажа ён. — Стары, ды і прафесіі няма. Так што тут, у Хойніках, захлынацца радыяцыяй давядзецца.

Пенсіянеры просяць, каб паклапаціліся пра іх — жывуць яны ў большасці ў кватэрах, дзе няма ні цяпла, ні вады. Ды і за тыя грошы, што ім даюць, — не пракормішся. Сёй-той патрабуе адсялення сёння ж, не хоча чакаць ні дня. Жанчыны не ведаюць, што рабіць з дзецьмі. Вывозяць іх толькі на дваццаць чатыры дні ў «чыстыя» раёны, а астатні час трэба жыць дома. А тут яшчэ скарацілі час навучання амаль на два месяцы...

— Што, няўжо не ведаюць у міністэрстве нашага становішча? Некаторыя ўсе свае крыўды, просьбы і пажаданні напісалі на паперы падаюць нам — дапамажыце, ратуйце!

Плач, роспач...

Калі чатыры гады таму назад мы з І. Шамякіным і М. Мятліцкім прыязджалі ў Хойніцкі раён і гутарылі з першым сакратаром райкома партыі Д. Дземічавым, ён гаварыў нам:

— У нашым раёне ёсць ля вёскі Баршчоўка горка, адтуль Чарнобыльская АЭС як на далоні відаць. Дык вось, калі здарылася бяда, я паехаў на тую горку, узяўшы, вядома, з сабою дазіметр. Змералі радыяцыю — больш паўтары тысячы мікрарэнтген было...

І яшчэ сказаў нам тады Д. Дземічаў:

— Спецыялісты, з якімі я гаварыў — а іх у нашым раёне перабывала шмат,—гавораць: радыяцыйная пляма, як чарнільная, расплываецца і расплываецца. Сёння яна дайшла да Бабчына, заўтра дойдзе да Стралічава, потым да Хойнік і пойдзе далей. Ніхто, нішто яе не стрымае. А тут яшчэ глебы такія, што радыяцыі раздолле, тое, што ёй трэба...

Гэтую гутарку з Д. Дземічавым я неаднойчы ўспамінаў. Успомніў і цяпер, калі селі ў «рафік», каб ехаць у «зону». І ўспомніў невыпадкова — сёння на адно з першых месцаў па небяспецы ў раёне выйшаў Стралічаў, яго трэба ратаваць. А там жа пабудавалі цэлыя пасёлкі, правялі водаправод, заасфальтавалі дарогі. Думалася, тут можна будзе жыць людзям. Ажно, выяўляецца, нельга. Адзін з лепшых у раёне, ды, мабыць, і ў вобласці саўгас трэба перасяляць. А там жа выдатныя фермы, спіртзавод... Ды і палі такія, што збожжавых па 70 цэнтнераў з гектара збіралі... Цяпер саўгас «Стралічава» рыхтуецца да перасялення ў Нясвіжскі раён — там мяркуецца пабудаваць новы пасёлак...

Стралічаў ад Хойнік зусім блізка, — рукой падаць. І па дарозе туды мы спыняемся ў садзе, глядзім тыя катэджы, што тут будуюць. Радыяцыя ў садзе больш за 100 мікрарэнтген. Хіба ж гэтага не бачылі тыя, хто планаваў тут будаўніцтва? Выкідваюцца народныя грошы абы-куды. У Хойніках нам неаднойчы напаміналі — мільёны рублёў выкінуты на вецер. Што пайшло на даплаты розныя, што на дэзактывацыю, якая нічога не дала, што на будаўніцтва новых пасёлкаў... Гэтых грошай хапіла б, каб не толькі перасяліць людзей ў чыстыя зоны, але і пабудаваць ім там жытло. А гэткае ж робіцца не толькі ў Хойніцкім раёне, а і ў іншых раёнах Беларусі, на Украіне, у Расіі. Так што канцэпцыя Ільіна вылеціць дзяржаве ў добрую капеечку! І ніхто ж за гэта не адкажа! Як не адказалі і тыя вучоныя, што праектавалі, будавалі атамную электрастанцыю ў Чарнобылі. Украдзі ў дзяржавы сотню рублёў — судзяць. А тут мільёны, мільярды трацяцца — і няма вінаватых...

У Стралічаве не спыняемся, едзем далей. Бачым толькі тыя акуратныя цагляныя домікі, што там пабудаваны. У некаторых з іх жывуць людзі, у некаторыя не паспелі яшчэ пасяліцца. І не паселяцца ўжо ніколі...

За Стралічавым — Губарэвічы, далей — Бабчын... Бабчын ужо ў «зоне», за калючым дротам. З цікавасцю гляджу на тыя двары, дамы, якія ведаю з дзяцінства, — тут жа нарадзілася і жыла мая маці. Апошні раз я іх бачыў чатыры гады назад. Тады тут яшчэ жылі людзі. Сёння ў Бабчыне нікога няма — мёртвая вёска: пустыя вуліцы, пустыя двары, пустыя хаты. Толькі трава, бур'ян параслі ўсюды ў рост чалавека. У хатах выбіты вокны, паадчыняны, пазрываны з завесаў дзверы... Агароды, палі — таксама не сеяныя — утравелі, не пазнаць, дзе поле, дзе луг...

Насустрач нам едзе машына, гружаная травой.

— А гэта што? — пытаем мы ў сакратара райкома партыі А. Акушкі, які едзе таксама разам з намі ў «зону».

— Сёй-той і сюды забіраецца, каб накасіць травы... А сёй-той і сее тут... — кажа ён.

Якая бяспечнасць! І гэта ж робіцца не адзін год!

Мінаем магільнік радыеактыўных адходаў, што зроблены быў тут у восемдзесят шостым годзе, калі ратавалі Бабчын, праводзілі тут дэзактывацыю. Тады зрывалі з хат дахі, выкопвалі з карэннем дрэвы, разбіралі платы, бульдозерамі здымалі самы пладародны пласт зямлі і вывозілі ўсё гэта за вёску — на магільнік. Мылі сцены хат, дарогі... Адзін з удзельнікаў гэтай дэзактывацыі едзе з намі, расказвае, як усё гэта рабілася.

— І што гэта дало?

— Нічога. Дзве гадзіны быццам трывала паменшаная радыяцыя. А потым зноў выраўнялася, стала такой жа, як і была...

Пад Бабчынам — вялікі свінагадоўчы комплекс. На 25 тысяч галоў. І Бабчын ратавалі, каб не закрываць гэты свінагадоўчы комплекс. Зноў — не людзі на першым плане былі, а свінні.

Магільнік зарос травою, здаля — бы ўсеадно гара якая. За магільнікам — лес. Стары, — гонкія меднастволыя сосны, вясёлыя белыя бярозы, карыстыя, каржакаватыя дубы, ясені, кляны, грабняк, арэшнік. Гэта надта ж грыбны лес. Бывала, расло тут столькі баравікоў, што хоць касою касі. Я гэта ведаю і ад свае маці, і ад Міколы Мятліцкага, які нарадзіўся і жыў у Бабчыне.

— Цяпер ніхто не бярэ грыбоў? — пытаю я ў тых людзей, якія нас суправаджаюць.

— Чаму ж, — адказвае адзін з іх. — Бяруць. Сушаць. А потым пасылаюць у гарады і там прадаюць.

Зноў калючы дрот — гэта пачынаецца трыццацікаламетровая зона. Не пазнаць — едзем па полі ці па лузе — так за чатыры гады ўсё тут пазарастала. Нават месцамі асфальт. Раптам дарогу нам пераходзіць каза з маленькім казлянём. Глядзіць на машыну. дзівіцца: а гэта яшчэ што такое? На ўсякі выпадак сыходзіць з дарогі. прапускае нас. Праз нейкі час бачым яшчэ адну казу. потым зайца. Дзікая свіння з прыплодам — пяцёра паласатых парасятак — нават з дарогі не сыходзіць, папасваецца на абочыне...

Там, на абочыне, і асінку чырвоную я ўбачыў. Асінка як асінка, а лісце не зялёнае, як гэта звычайна бывае, а нібыта крывёю паналівалася...

Потым такія самыя чырвоныя асінкі я і яшчэ бачыў. Чым далей ехалі, тым іх было больш і больш...

Сакратар райкома партыі А. Акушка падзяліўся з намі і яшчэ адным клопатам. які бударажыць жыхароў раёна — тут, пад Хойнікамі. запланавалі пабудаваць вялізны магільнік радыенуклідных адходаў.

— Справа гэта вельмі нядобрая, — сказаў задуменна А. Акушка.

— Глебы для такога магільніка тут не падыходзяць, няма гарантыі, што радыеактыўныя адходы не трапяць у грунтовыя воды... І тады... Тысячы ж людзей пацерпяць... Але ні вучоных. ні нас ніхто не слухае. Рашэнне аб будаўніцтве такога магільніка прынята ў Маскве, яго падпісалі намеснікі Старшыні Савета Міністраў СССР Нікіцін і Дагужыеў...

Вось і ўвесь наш суверэнітэт, самастойнасць Саветаў і рэспублік!..

ВЁСКА ДРОНЬКІ. Калісьці, калі працаваў у раённай газеце, я тут бываў, і неаднойчы. Вёска не так вялікая, як багатая. Цяпер яна пустая, мёртвая, ніхто ў ёй не жыве. Выселілі яе ў ноч з чацвёртага на пятае мая 1986 г. Людзей забралі ў тым, у чым хто выйшаў з хаты. Усё чысценька тут пазаставалася, нічога нікому не дазвалялі браць з сабою. Адзенне, у якім людзі павыходзілі з хат, потым нават папалілі. А што тут цяпер? Спыніліся ля адной з камяніц. Выбіты вокны, сарваны з завесаў дзверы. Ні тэлевізара, ні канапы, ні крэслаў, ні сталоў, ні ложкаў, ні табурэтак — голыя сцены. Нават плітка з грубкі паздзірана... Дзе ўсё гэта цяпер?.. Валяецца на падлозе толькі хіба некалькі кніжак. Падручнік «Беларуская мова» для вучняў 5—6 класаў. «Выразнае чытанне». Часопіс «Народная асвета»... Ніл Гілевіч знаходзіць запісную кніжку — няйнакш, тут жыла настаўніца, бо ў кніжцы яе запісы, нават вершы. Забраць бы гэтую кніжку з сабой, аддаць гаспадару ці гаспадыні... Падстаўляем дазіметр — ён набівае лічбу 236...

З хаты выходзім яшчэ больш сумныя. Глядзім на могілкі — яны ў бярэзніку паблізу вёскі, — там на крыжах дзе-нідзе матляюцца свежыя ручнікі.

— Гэта на Радаўніцу прыязджалі былыя жыхары, дык пачаплялі, — тлумачаць нам, — Што ўжо слёз было, галашэння... І ад таго, што толькі раз на год сюды на могілкі трапіць можна, і што з жыллём рабаўнікі так не па-людску абышліся...

— Што, хіба ніхто не ахоўвае гэтыя пакінутыя вёскі? — пытаем мы.

— Чаму ж, ахоўваюць. Тут непадалёку міліцэйскі пост. Можа, пад'едзем?

Але ехаць на пост не давялося — сама міліцыя да нас прыехала. Чатыры здаровыя хлопцы-малойцы, як высветлілася. з Віцебска.

— І што вы тут ахоўваеце?

— Самі не ведаем. Бо тут жа нічога ўжо няма — усё парасцягвалі, што было.

— Хто? — пытаем мы.

— Гэта яшчэ да нашага сюды прыезду...

— А вы хоць каго тут злавілі?

— Не, — круцяць галовамі міліцыянеры. — Раз хіба верталёт прылятаў, казу дзікую ўпалявалі. Але пакуль мы пад'ехалі, яе ўжо асвежавалі, у верталёт загрузілі... І паляцелі... Ды яшчэ рыбака аднаго бачылі, рыбу сеткаю з сажалкі цягаў...

— А яна тут ёсць?

— Вельмі многа ў азярынах, рукамі можна лавіць. Мы іншы раз проста каменнямі яе забіваем.

— Навошта?

— Есці, — смяюцца хлопцы. Расстаёмся з міліцыяй, едзем далей...

ТЫМ ЧАСАМ краявіды мяняюцца. На змену лесу, полю, лугу прыходзяць пясчаныя выспы, лазнякі, ніцы вербалоз. Адчуваецца блізкасць ракі, вады. А вось і яшчэ адна агароджа — «зона адчужэння». У ёй і вёска Баршчоўка — яна злева, відаць з дарогі каміны печаў і стрэхі хат. Вароты ў «зону» адчынены — калі ласка, заязджайце. Але мы не едзем туды, збочваем на затравелую брукаванку, якая ідзе паўз самую агароджу, едзем па ёй. Метраў праз колькі спыняемся — далей дарогі няма — рака. рака Прыпяць. Шырокая, паўнаводная. Калісьці, да вайны, тут быў паром. Але ў вайну яго знішчылі партызаны. Больш паромная пераправа тут не аднаўлялася.

Ля ракі стаіць цагляны дом з нейкімі ржавымі бочкамі. Але мы да яго не апускаемся. Увага наша скіравана на атамную электрастанцыю — да яе кіламетраў шэсць-сем, і два каміны, дах «саркафага» добра відаць адсюль, з пагорка. Ды і дзень спрыяе гэтаму — ён ясны, сонечны, сапраўды летні, спякотны. І ўсё ж, каб яшчэ лепш разгледзець станцыю, узбіраемся па драўлянай лесвіцы на вышку, што хтосьці ці не знарок збудаваў тут. І застываем у маўклівасці — адсюль, з вышкі, і праўда, не толькі сама станцыя як на далоні, але і нейкія іншыя пабудовы, карпусы.

Калісьці, будучы на экскурсіі на рэактары АН БССР у Соснах пад Мінскам, я любаваўся зеленаватым святлом, якое выпраменьвалася навокал радыеактыўных стрыжняў, што стаялі ў вадзе — і мяне вабіла тое святло сваёй таямнічасцю, загадкавасцю, незвычайнасцю — я ад яго не мог адарваць вачэй: так было цікава...

Цяпер, калі я паглядзеў на атамную станцыю з вышкі, на мяне нібы смерцю дыхнула, зрабілася не па сабе...

Памералі радыяцыю — яна атрымалася тут на лічбе 560. Дзіўна, але калі паклалі дазіметр на зямлю, ён паказваў то меншую, то яшчэ большую лічбу — усё залежала, куды яго клалі — на чысты пясок ці на зарослую травою, мохам, кустамі зямлю. Самая большая радыяцыя ў моху, у зарасніках, меншая — на чыстым месцы. Падпалкоўнік Кернажыцкі Уладзімір Цімафеевіч, што быў з намі (вельмі, дарэчы, цікавы чалавек: сам родам з Баршчоўкі, ён, калі здарылася бяда, папрасіўся сюды, у «зону», каб памагчы землякам; цяпер працуе ў абласным штабе грамадзянскай абароны), патлумачыў нам: 560 — гэта па цэзію, а тут жа выпалі і стронцый, і плутоній, і барый, і іншыя радыеактыўныя элементы. І ён дастаў нейкія новыя прыборы, расклаў іх. «Калі падсумаваць усё разам, — сказаў ён нам,— то радыяцыя тут вельмі высокая».

А па Прыпяці, на якую мы час ад часу кідаем свае позіркі, плаваюць, як ні ў чым не бывала, качкі — з вывадкамі, як і належыць ім такою парою. Пачуўся аднекуль сігнал цеплахода — ён цягнуў па рацэ баржу. Рака ж не перагароджана і там «зоны адчужэння» няма. Ценькала, падавала свой голас з кустоў нейкая птушка. Невясёлы, сумны...

Доўга стаяць тут небяспечна. Тым больш, што радыяцыя адчуваецца ўсім арганізмам. Робіцца неяк няўтульна, трывожна. Баліць галава. Ды і ўсё цела бунтуе — ахопліваюць дрыжыкі, адчуванне такое, быццам з цёплай вады на холад вылез. Пра горла і ўспамінаць не варта — пяршыць. аж дзярэ...

Сядаем у «рафік», едзем назад. Але не ў Хойнікі, а ў Тульгавічы — вёску, якую трэба было выселіць даўно і якую яшчэ і сёння не выселілі. Там не сеялі поля, забралі ўсю жывёлу, і людзі каторы месяц марнуюцца без працы. Ды і жыць ім няма за што...

Збочваем на звычайную лясную дарогу, дзе няма ўжо асфальту, едзем па ёй. Трымаем у руках дазіметр — радыяцыя то падае, то зноў падымаецца, імкліва расце—ідзе як бы хвалямі. Зноў любуемся палескімі барамі, дубнякамі, алешнікамі, бярэзнікамі. Якая ўсё ж тут прыгажосць! І яна пакінута людзьмі, пакінута на дзесяцігоддзі, а, можа, і стагоддзі! Хто прыйдзе сюды зноў, хто паселіцца? На жаль, гэта будзе ўжо не пры нас, не на нашай памяці...

ВЁСКА КАЖУШКІ. У ёй калісьці я таксама бываў. Тут брыгадзір калгаса частаваў мяне вельмі моцнай самагонкай, а яго жонка — смачнымі, упрэлымі ў печы дранікамі. У канцы 1982 года тут неяк уночы ваўкі напалі на калгасную кашару і задушылі каля трохсот авечак.

— Гэта яны так адзначылі прысуджэнне Дзяржаўнай прэміі земляку за кнігу «Ваўчыца з Чортавай Ямы», — жартаваў тады з мяне старшыня Хойніцкага райвыканкома Уладзімір Сцяпанавіч Варажбітаў, папярэднік Абухава, калі прыехаў да мяне ў Мінск павіншаваць з высокай узнагародай.

Цяпер у Кажушках ніхто не жыве, пуста, як і ў Дроньках, як і ў іншых вёсках, што апынуліся ў зонах — зоне адчужэння, трыццацікіламетровай зоне, зоне адсялення. Сцежкі ў двары пазарасталі травою, у хатах выбіты вокны, парасчыняны дзверы. Ды, мусіць, і хаты абрабаваны. Хто гэта зрабіў?

Насустрач нам едзе падвода: ідзе мернаю, самавітаю ступою конь, побач з ім з рыдлёўкамі ў руках, — двое мужчын. Успрымаецца гэта ў бязлюднай, мёртвай вёсцы як дзіва, цуд. Хто такія? Спыняемся, пытаем. Аказваецца, леснікі. Яны ахоўваюць і вёску, і лес — баяцца пажару. Калі не дай бог ускінецца ён, радыяцыя з дымам пойдзе на палі і вёскі, дзе яшчэ і сёння жывуць людзі, і наробіць бог ведае колькі бяды.

Зноў едзем, і зноў праз нейкі час спыняемся — бачым людзей, мужчын, што нешта робяць у пакінутых дварах — хто яны такія? Выяўляецца: гэта таксама леснікі — шукаюць слупоў, каб можна было іх укапаць у лесе, зрабіць на іх неабходныя для службы адзнакі...

За Кажушкамі сустракаем дзве «Волгі». У адной з іх едзе знаёмы нам старшыня райвыканкома А. Абухаў, у другой — не менш знаёмы першы намеснік Старшыні Вярхоўнага Савета БССР С. Шушкевіч. Спыняемся, вітаемся. Станіслаў Станіслававіч расказвае, што ён толькі што пабываў у Тульгавічах, становішча там сапраўды цяжкае, проста невыноснае, і ён просіць, каб мы не ехалі туды. «Не трэба сыпаць людзям соль на раны, — кажа ён. — Гэтыя нашыя прыезды нічога не даюць, а толькі бударажаць людзей». Спытаўшы, дзе мы былі і колькі намералі на беразе Прыпяці радыяцыі, ён адпускае сваю машыну назад у Хойнікі, перасаджваецца ў машыну да Абухава. Што ж, ён сам фізік-атамнік і ведае, што і як трэба рабіць...

Зноў едзем, цяпер не ў Тульгавічы, а ў Навасёлкі.

НАВАСЁЛКІ — адна з самых вялікіх вёсак у Хойніцкім раёне. Па колькасці жыхароў і двароў яна ўступае хіба маййу Вялікаму Бору ды Дворышчам. Навасёлкі таксама трэба высяляць. Аднак пакуль што тут поўным ходам ідуць сельскагаспадарчыя работы, працуе вялікая малочнатаварная ферма. Хоць суседняя з Навасёлкамі вёска — Новапакроўск — не толькі выселена, але і пахавана. Есць, з'явіўся новы такі тэрмін — пахаваная вёска. Што гэта значыць? Выкопваюць бульдозерамі траншэю, сцягваюць туды бярвенні ад хат, хлявоў — і ўсё засыпаюць зямлёй. Цяпер там вёскі няма, голае поле. Пры немцах у вайну вёскі палілі, цяпер — хаваюць...

Дарога ў Навасёлкі ідзе полем. Яно засеяна — жытам, бульбаю, ячменем. Гэта з левага боку. А з правага — лес, ён абгароджаны калючым дротам, там — «зона». Канешне, умоўная гэта мяжа, бо радыяцыя такая самая і ля агароджы і за агароджай. Агароджу можна было ставіць і на некалькі кіламетраў далей, ці на некалькі кіламетраў бліжэй. Вырашылі паставіць ля дарогі — каб, мусіць, па ёй можна было ездзіць.

У Навасёлках спыняемся ля магазіна, бо дзе ж яшчэ можна ўбачыць у нас людзей, як не каля магазіна? Мы не памыліліся — ля магазіна, ды і ў магазіне была чарга. Якраз прывезлі каўбасу, і кожны хацеў узяць хоць кавалак. Пачалася размова. Яна, як усюды цяпер на Палессі, нервовая, з плачам, надрывам. Людзей ахапіла роспач. Колькі вось так можна жыць — труціцца самім і труціць іншых? У вёсцы два магазіны, але адзін не працуе— не могуць знайсці прадаўца. Ніхто ў вёску не едзе — ні дзеці, ні ўнукі. А тыя, хто тут жыве, не ведаюць, дзе ім падзецца. Добра было б, каб вёску выселілі ўсю разам. Але як гэта зрабіць?

Праз вуліцу на лавачцы сядзяць дзве дзяўчынкі-школьніцы. Побач капаецца ў зямлі белагаловы хлопчык — насыпае жменькаю на цацачную машыну пясок, перавозіць з месца на месца, выгружае.

Мераем радыяцыю—112 мікрарэнтген!

Ад магазіна едзем на ферму, паглядзець. у якім стане там трымаюцца каровы, ды і кормяць іх чым. Яна ў канцы вёскі, таксама вялікая, сучасная. Мераем дазіметрам прыгатаваную для корму траву—радыяцыя ў ёй больш 50 мікрарэнтген. Заходзім у кароўнік—таксама радыяцыя прыкладна тая самая. А ўзбоч кароўніка, пад вадасцёкам... Мы аж не паверылі спярша вачам сваім—дазіметр паказвае 1.460.

— Гэта яшчэ нічога, — кажуць даяркі. — Вы едзьце памерайце ля магільніка. Ён жа ў нас на полі, дзе растуць і бульба і жыта. З усяго раёна, ды, можа. і вобласці звозяць туды ўсякую нечысць... І кідаюць абыя-як, не закопваюць нават...

ВЯДОМА, пры выездзе з «зоны», ды і з Хойнік ніхто не памыў нашу машыну. Памыў яе дождж у Калінкавічах, калі мы там стаялі, пілі хлебны квас. Асталася ад нашай машыны радыеактыўная пляма. Па ёй будуць праязджаць іншыя машыны, хадзіць людзі, дзеці... Колькі такіх плям і дзе пакінута ўжо? Ды і той «рафік», які пабываў разам з намі ў «зоне», будзе ж і далей бегаць па дарогах, вазіць людзей. І ніхто ведаць не будзе, сядаючы ў машыну, дзе яна была, якая ў ёй радыяцыя...

Страшна, калі пачынаеш думаць, колькі нароблена бяды, ды і робіцца ў нас па недасведчанасці, абыякавасці і проста неарганізаванасці, неахайнасці...

...КАНЧАЕ сваю работу сесія Вярхоўнага Савета БССР. Выступілі тыя, хто адказвае за стан спраў у забруджаных радыяцыяй раёнах, выступілі і тыя, хто там пабываў, жыве, выступілі і тыя, хто не быў там і, відаць, ніколі не будзе. Ад той групы, што ездзіла ў Хойніцкі раён, выступілі Н. Гілевіч і М. Калбаска.

Вярхоўны Савет БССР прыняў адпаведныя пастановы, нешта ў становішчы людзей, што трапілі ў бяду, зменіцца.

Але не забудуцца тыя размовы, галасы і вочы людзей, што не адзін я чуў, бачыў—просьбы паратунку, помачы. Такое не забудзецца, як не забудзецца і тая бяда, што іх выклікала, нарадзіла, — Чарнобыль.

Хто верне ім, гэтым без віны вінаватым людзям, душэўную раўнавагу, спакой? Як будуць жыць яны, астаўшыся без роднага кутка, без сваёй бацькаўшчыны? Што чакае іх саміх і іншых дзяцей ды і кожнага з нас і заўтра, і паслязаўтра, у блізкай і далёкай будучыні?..

Зноў здаўлівае горла тугі камяк, зноў хочацца плакаць...

P. S. Днямі сустрэў я свайго знаёмага з Кажушкоў—ён жыве цяпер у Мінску, а тады, улетку 1986 года, жыў там, на Палессі, у сваёй вёсцы.

— Ці ездзіце вы хоць зрэдку туды, дадому? — спытаў я, расказаўшы пра сваю паездку ў «зону».

— Не. Пасля таго, што перажыў я там у красавіку і маі, я туды больш не езджу, ні разу не быў.

— Чаму?

— Баюся. Страшна ўбачыць тое, што зусім нядаўна было маёй радзімай, чым я жыў, дзеля чаго не шкадаваў нічога...

Ліпень, 1990 г.

Упершыню ў «ЛіМе»

Генадзь АЎЛАСЕНКА

●

Бацькамі страчаныя словы
Наноўку дзецям аддаваць.
Тых,
хто адмовіўся ад мовы,
Не ганьбаваць,
а шкадаваць.

Тых,
хто згубіў першааснову.
Хто абрывае карані.
Ты, божа, іх абарані
Ад іх саміх.
Вярні ім мову.

●

Кожны дзень пражыты
Гэта ў чымсьці
сябе адкрыццё.
Гэта
белыя-белыя
Крылы буслоў
над лясамі.
Гэта бераг ракі
Пад цудоўнаю назвай —
ЖЫЦЦЁ.
А далей — забыццё.
Што далей,
мы не ведаем самі.

Шляхі чалавечыя

З Масквы, з Крамля, на ўсе
старОны
Ляглі шляхі святлом услаиы.
Па іх ідуць, ідуць мільёны
Людзей магутных, гордых,
вольных,
Ідуць мільёны раскаваных.

Я. КУПАЛА. «Шляхі». 1939 г.

I

Навошта ён пісаў такое,
Калі, як у жахлівым сне,
Не слёзы нават, кроў ракою
Цякла па роднай старане?
Не раскаваных, закаваных
Ішлі мільёны па-над ёй!
Ім не святлом шляхі услаиы,
А чалавечаю крывёй!
Ішлі,
ішлі,
ішлі мільёны
На катаванне,
глум і злом.
Усе чалавечыя законы
Шматком паперы пад сталом.
Адны магілы за шляхамі...
Мой любы край крыві і слёз,
Якімі цяжкімі грахамі
Ты заслужыў свой горкі лёс?!
Ты столькі гінуў,
ды не згінуў...
Эх, сілы, сілы не стае...
Што ж твой пясняр цябе
пакінуў?
Што ж не аб тым другі пяе?!

II

І я не веру,
што не ведаў...
І ведаю,
што ён не верыў
У тое, што пісаў тады.
Чаму ж пісаў?
З якой прычыны?
Шалёны клёкат крумкачыны.
Вайна за межамі Айчыны.
І жыць ледзь-ледзь за тры
гады.

●

Закавалі.
Затым катавалі.
Катавалі.
Затым пахавалі.
Пахавалі.
Ці проста схавалі.
Нават памяці не захавалі!
Ды й нашто яна,
памяць, кáтам?!
Ім у бяспамяцтве
лепей жыць.
Пад балючым пяском
Курапатаў
Наша памяць ляжыць.

г. Чэрвень.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Віктару Гардзею з выпадку трагічнай смерці сына.

Старонкі ўспамінаў

Незабыўная сустрэча

У ЛЕТКУ 1971 года да мяне на падворак зайшоў Янка Брыль і з ім незнаёмы мужчына. Янку я добра ведаў з нашых партызанскіх сцежак, таму мая ўвага была звернута на незнаёмца. З першага погляду кінулася ў вочы, што з вуснаў госця не знікала ўсмешка. Густыя, незачэсаныя валасы нізка апускаліся на шырокі лоб. Каля губ трымаліся малапрыкметныя маршчыны.

— Знаёмся, — кажа мне Янка.

— Караткевіч, — назваўся незнаёмы.

Я назваў сябе, ды кажу:

— Вельмі прыемна, бо ведаю вас толькі па творах.

Паабедалі і пайшлі на бераг Нёмана. Праходзячы каля царквы, Уладзімір Сямёнавіч выказаў жаданне паглядзець яе ўбранства. Царква не замыкалася, бо не працавала. Мы адчынілі дзверы і зайшлі ў сярэдзіну. Апрача некалькіх ікон, сярод якіх была і «Тайная вячэра», двух падсвечнікаў і некалькіх харонгваў, больш нічога не было. Ён зблізку агледзеў іконы і выказаў сваё меркаванне:

— Арыгіналаў няма, усе копіі. Але нядрэнна выкананы.

— Як расказвалі старыя людзі, перабудаваў царкву мясцовы памешчык Тумілоўскі. Па ўспамінах — неблагі чалавек. Калі ў каго прападала карова, то не было выпадку, каб не дапамог купіць другую, — паведаміў я.

— Гісторыя ведае нямала прыкладаў высокай культуры і чалавечнасці тых, каго мы называем эксплуататарамі, — сказаў Караткевіч.

Як выйшлі на вуліцу, я спытаўся:

— Што трэба зрабіць, каб дзяржава ўзяла царкву пад ахову?

— Што рабіць — вядома. Толькі гэтую царкву дзяржава не возьме пад ахову.

— Чаму?

— Хоць галоўны купал і па баках малыя пабудаваны па канонах праваслаўнай, сама яна стаіць уваходам на ўсход, як уніяцкая. Відаць, калісьці твае продкі маліліся уніяцкаму богу, — пачуў жартаўлівае ў адказ.

Тады мяне здзівіла: малады пісьменнік, а так добра ведае рэлігійныя догмы. Над гэтым я ніколі не задумваўся, хоць прыкметы ўніяцтва захавалі помнікі на могілках.

Потым мы пайшлі паўз Нёман, наведалі месца, дзе Сула аддае свае халодныя і чыстыя воды бацьку-Нёману.

— Тут нельга не затрымацца, як-ніяк, а месца незвычайнае: Сула адна з хуткаплынных рэк Беларусі, апетая вялікім Коласам, яднаецца з Нёманам, — неяк удумліва прамовіў Уладзімір Сямёнавіч і сеў на бераг Нёмана, якраз там, дзе Сула праглядаецца далекавата, звесіў ногі над вадою. — Маё вока цешаць багацці кветак у траве на гэтым лузе. Вырві жменю і завары чай — лепшага не прыдумаеш...

Адпачыўшы, мы пайшлі ўздоўж берага, і на нашым шляху паўстала нямнішча, як у нас называюць старыцу. Яна маўчала ў дрымоце, а над ёю некалькі векавых дубоў. Глыбокія месцы старыцы яшчэ не паспелі зарасці, таму на вадзе густа ляжала шырокае лісце, а паміж іх падставілі сонцу белыя пялёсткі лілей і жоўтых збаночкаў. Караткевіч памаўчаў, потым павярнуўся да нас:

— Вось казачнае месца. Пасядзець бы тут ноччу пад поўным месяцам з блакнотам. Пад раніцу казка будзе гатова. Ох, якое ж багатае тут ваша Наднямонне!

Урэшце выйшлі на высокі бераг у Крынічным. Прыселі пад вялізнаю разгалістаю ліпаю з буслянкаю.

— Як усё разумна і рацыянальна ў нашай прыродзе. Яна ціхая, сціплая, ветлівая і загадкава сумная. — задуменна азваўся Уладзімір Сямёнавіч.

— Мы часта не бачым цудоўнае, што навокал нас, як, дарэчы, не заўважаем і сваё шчасце ў штодзённым жыцці, — прамовіў Іван Антонавіч.

— Шкада, шмат часу праходзіць дарэмна, не на творчасць, — пазіраючы на Янку, сказаў Караткевіч.

— Не табе аб гэтым шкадаваць, — адказаў яму Янка.

— І мне таксама, — не пагадзіўся Караткевіч, — столькі задум, гатовых сюжэтаў, асабліва па гістарычнай тэматыцы. Як сказаў адзін філосаф: «Нічога не адкладвай на пасля, бо і пасля лягчэй не будзе»...

З Беражна на аўтобусе паехалі ў Карэлічы. Адведалі Паўла Арсенавіча Жалезняковіча, нашага з Янкам баявога сябра, героя Брылёвага нарыса «Сэрца камуніста». Блакнот не захаваў запісу размовы з Паўлам Арсенавічам. Толькі сумеснае фота нагадвае пра тую сустрэчу.

Відаць, Караткевіч сваім чулым сэрцам разумеў, у каго ён гасцяваў, таму быў стрыманы, больш слухаў, чым гаварыў, што было нехарактэрна для яго.

Выйшлі на вуліцу і якраз у гэты час каля хаты Паўла Арсенавіча затрымалася машына: на сваім бывалым «Масквічы» прыехаў адведаць Жалезняковіча Уладзімір Калеснік са сваёю жонкаю Зосяю Міхайлаўнаю.

Уладзімір Андрэевіч угаварыў нас паехаць у Крынкі, вёску над Сервеччу, дзе жыла яго мачаха. Мы згадзіліся і яшчэ завідна заехалі на месца.

Пакуль гаспадыня і Зося клапаціліся пра вячэру, мы выйшлі на бераг Сервечы і спыніліся каля млына. Вадзяное кола ўжо не круцілася, таму панавала надзвычайная цішыня, якая бывае толькі каля млына, што спыніўся назаўсёды.

Тут над Сервеччу Брыль, Караткевіч і Калеснік усчалі палеміку пра літаратурны працэс і выдавецкую справу ў Беларусі. Запамяталася выказванне Янкі, што самы няшчасны чалавек у нас гэта беларускі пісьменнік. Наша літаратура, як паэзія, так і проза, упэўнена выйшла на міжнародны ўзровень і займае пачэснае месца паміж усіх літаратур, а ў нас парушаецца ленінская нацыянальная палітыка, ад чаго тыражы беларускай літаратуры нікчэмныя, а колькасць чытачоў з году ў год змяншаецца.

— Я ўпэўнены, што гэта часовая з'ява. Моладзь, асабліва таленавітая, схільная да творчасці, моцна трымаецца роднай мовы, — выказаў сваё меркаванне Уладзімір Андрэевіч.

— Лепшыя творы і на нашай мове на паліцах бібліятэк і кнігарань не залежваюцца. У гэтым надзея на лепшае, — упэўнена сказаў Уладзімір Сямёнавіч і дадаў: — Навошта заплюшчваць вочы. Нямала ў нас кніг, якія прачытаеш, а назаўтра — як быццам не чытаў, пра ўсё забыўся. Толькі шкада патрачанага часу.

Назаўтра прачнуліся вельмі рана. Браўся світанак, чырванеў усход. Праз адчыненую фортку ў хату даляталі птушыныя галасы.

— Які сёння дзень? — лежачы ў ложку, спытаўся Брыль. Я маўчаў, не здагадваючыся, што адказаць.

— Сёння 22 чэрвеня, гадавіна, як фашысты напалі на нашу краіну, — сам адказаў на сваё пытанне Янка і пачаў успамінаць, як яны ў лагеры палонных успрынялі паведамленне пра пачатак вайны. Калі скончыў, спытаўся ў мяне:

— А ты памятаеш 22 чэрвеня 1941 года?

Як не памятаць! І я падрабязна расказаў пра першы дзень вайны ў Гродне, дзе я тады вучыўся, пра шлях свой на ўсход, пра камсамольскае падполле ў нашай вёсцы.

Праз некалькі год прачытаў у кнізе «Зямля пад белымі крыламі» свае ўспаміны. Пададзены Уладзімірам Сямёнавічам, яны былі дакладныя і амаль без скарачэнняў. «Якую ж трэба мець памяць, каб без запісу так дакладна занатаваць пачутае!», — выказаў я сваё здзіўленне Івану Антонавічу.

— У яго была выключная памяць, — адказаў Брыль. — Тады я табе не гаварыў, але наўмысна спытаўся ў цябе пра пачатак вайны. Валодзя якраз рыхтаваў свой нарыс, папрасіў мяне наладзіць сустрэчу з чалавекам, які асабіста перажыў першы дзень вайны. Вось і завіталі мы да цябе.

Я часта ўспамінаю тую нашу адзіную сустрэчу з Караткевічам. Як самую вялікую каштоўнасць берагу зборнік вершаў «Мая Іліяда» з аўтографам паэта. Можа, соты раз чытаю акуратны, як бы абдуманы почырк: «Дарагому Яўгену Ігнатавічу Крамко на сціплую памяць аб нашым візіце на цудоўны, найпрыгажэйшы ў свеце ягоны Нёман. Ул. Караткевіч. 21 чэрвеня 1971 года.»

Яўген КРАМКО.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

БЫЛА КАФЛЯ, БЫЛІ МАЙСТРЫ...

Здаецца, беларускія вучоныя ўжо зрабілі адкрыцці ва ўсіх галінах гістарычных ведаў і ўсе гэтыя галіны дастаткова распрацаваныя. Але новыя даследаванні і новыя адкрыцці чакаюць яшчэ нас. Прыкладам такога новага даследавання з'яўляецца калектыўная праца, што выйшла нядаўна ў выдавецтве «Беларусь» пад назваю «Беларуская кафля». Аўтарамі тэксту гэтае кнігі і складальнікамі шматлікіх ілюстрацый з'яўляюцца В. Собаль, М. Ткачоў, А. Трусаў і У. Угрыновіч, якія ўпершыню абагульнілі беларускі кафельны матэрыял XIV—XX ст. Гэтая кніга ўяўляе сабой і навуковае даследаванне, і папулярную кнігу пра малавядомую або зусім невядомую для шырокага кола чытачоў галіну творчасці беларускіх майстроў XIV—пачатку XX ст., і альбом выдатна, па-мастацку зробленых ілюстрацый розных узростаў і стыляў кафлянага майстэрства. У альбоме змешчаны 210 каляровых ілюстрацый. А тое, што ён выдадзены на паперы, лепшага гатунку, робіць кнігу ўзорам для выданняў такога роду. Трэба адзначыць высокую навуковую кваліфікацыю аўтараў і добры густ рэдактараў на чале з загадчыкам рэдакцыі Г. Галубовічам. Тэксты ў кнізе прадстаўлены ажно на шасці мовах — беларускай, рускай, англійскай, французскай, нямецкай і іспанскай. Праўда, улічваючы, што кніга разлічана і на замежнага чытача, тыраж яе ўсе ж невялікі (4200 асобнікаў).

Аўтары падзяляюць увесь тэкст на сем раздзелаў, згодна з этапамі развіцця кафлярства на Беларусі. Усе стылі ўвасобіліся ў беларускім кафлярстве за некалькі стагоддзяў — готыка, рэнесанс, барока, ракако, класіцызм і мадэрн. У кнізе прадстаўлены ілюстрацыі найбольш простых кафлярскіх вырабаў і вельмі адмысловых, са складанымі мастацкімі ўзорамі кафлярства, якія ўжываліся ў магнацкіх палацах Беларусі або ў царскіх палацах Масквы і Падмаскоўнага краю, дзе працавалі найбольш кваліфікаваныя беларускія рамеснікі, вывезеныя па загаду цара Аляксея Міхайлавіча падчас вайны 1654—1667 гг. з Копысі, Шклова, Магілёва, Дуброўны, Мсціслава і іншых гарадоў Беларусі. Кожны з раздзелаў пачынаецца з невялікага гістарычнага экскурса, а ўсе подпісы да ілюстрацый абавязкова ўключаюць месца знаходкі і дату (або стагоддзе) яе вырабу.

Спіс ілюстрацый у канцы кнігі дае самыя неабходныя звесткі і пра прадметы, што паказаны ў ілюстрацыях, і пра аўтара знаходак (і дату) падчас археалагічных раскопак, а таксама прозвішча рэстаўратара (У. Угрыновіч). Згадана асобна таксама і выкарыстаная літаратура.

Вядома, гэта першае выданне такога тыпу, таму ўсё, што захавалася ў гэтай галіне народнага мастацтва, у кнігу не ўвайшло, аднак аўтары і складальнікі зрабілі ўсё магчымае, каб паказаць чытачу ўзоры гістарычных высокамастацкіх помнікаў, якія сведчаць аб адной са старонак гісторыі матэрыяльнай культуры на Беларусі. Урэшце, раім чытачу набыць гэтую кнігу і самому ацаніць майстэрства нашых продкаў.

А. ГРЫЦКЕВІЧ.

з 30 ліпеня па 5 жніўня

30 ліпеня. 15.30

ДЗЯРЖАЎНАСЦЬ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ: ПРАБЛЕМЫ І РЭАЛЬНАСЦЬ

Гледачы пачуюць інтэрв'ю і вытрымкі з выступленняў удзельнікаў навукова-практычнай канферэнцыі Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны.

31 ліпеня. 17.25

ПАЎГАДЗІНЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ВЕСЦЫ

Фальклорная праграма з удзелам ансамбля народнай песні «Крэсіва» пазнаёміць гледачоў з беларускімі народнымі промысламі: вырабамі з саломкі, гліны, дрэва, ільну. Прагучаць песні разнастайныя па змесце, шчырыя па сваёй меладычнай і паэтычнай прыгажосці.

2 жніўня. 18.00

МЫ І НАША КІНАКАМЕРА

Новыя фільмы кінааматараў Магілёўскай вобласці

3 жніўня. 19.20

ТВОРЧЫ ВЕЧАР ПІСЬМЕННІКА М. АЎРАМЧЫКА

4 жніўня. 15.45

МЕТРАНОМ

«У згодзе і спрэчках з Мельпаменай». Перадача прысвечана творчай дзейнасці тэатральнага мастака Эрнста Гейдэбрэхта.

Перадачу вядзе музычны каментатар Г. Хаймінава.

4 жніўня. 17.20

ФАЛЬКЛОРНЫ ВЕЧАР З УДЗЕЛАМ КАЛЕКТЫВАЎ МАГІЛЁЎСКАЙ ВОБЛАСЦІ

5 жніўня. 13.00

«ГАЛОЎНАЕ — ТВОРЧАСЦЬ...»

Самадзейны тэатр-студыя «Золак». Рэжысёр Г. Прыма пазнаёміць з удзельнікамі, раскажа аб творчых планах калектыву. Гледачы ўбачаць урыўкі са спектакляў.

5 жніўня. 22.45

СТУДЫЯ «РЭЙ»

Па старонках Другога ўсесаюзнага фестывалю польскай песні «Віцебск-90»

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и совета Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 06337 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОЎДЗІК — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62.